

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

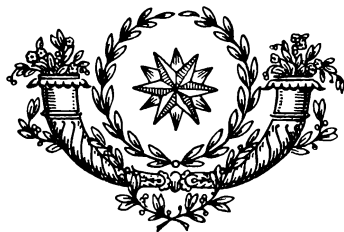
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ELISE AHLEFELDT'S HISTORIE

F. AHLEFELDT LAURVIG

ELISE AHLEFELDT'S

HISTORIE

VILHELM TRYDES BOGHANDEL
KØBENHAVN · 1923

J. JØRGENSEN & Co • IVAR JANTZEN

INDHOLD

	Side
Eliselitteratur	9
Barndom og Ungdom	18
Mysterier	41
Lützow	52
Frihedskrigen	79
Efter Fredsslutningen	107
Immermann	127
Elises Datter	148
I Düsseldorf	176
Elise og Immermanns Digtning	195
Elise og Immermann skilles	218
De ældre Aar	243

FORORD

NÆRVÆRENDE Bog er bygget paa Studier, jeg har foretaget i Rigsarkivet, i Arkivet paa Tranekjær og i Goethe-Schiller-Arkivet i Weimar; desuden har jeg benyttet Breve og Optegnelser, som velvilligst ere blevne mig overladte af Dr. phil. Bobé, Fru Tutein, f. Gerstenberg, Immermanns Dattersøn, Professor ved Universitetet i Rostock, Geffcken, Overlærer Seher i Wetzlar og Immermanns Svooger, Justitsraad Niemeyer. Til de trykte Kilder henvises paa forskjellige Steder i Bogen.

I. ELISELITTERATUR

ELISE AHLEFELDT har været Genstand for mere eller mindre indgaaende Omtale hos flere danske Forfattere: I sine Hovedstrømninger giver Georg Brandes en Skildring af hendes Liv, Louis Bobé fortæller om hende i sit Værk om Slægten Ahlefeldt, H. P. Holst har i sin i 1881 udgivne Samling Noveller og Skitser indflettet en særlig Afhandling om hende, den norskfødte Forfatterinde Frøken Zernikow udgav for nogle Aar siden en Bog, der udelukkende omhandlede Elises Liv, endelig har Lærer Bondesen i Magleby paa Langeland skrevet en Roman i hvilken Elise er Hovedpersonen.

I Tyskland eksisterer der en hel Litteratur om hende, og der er hun kendt af hvert Barn, baade som Nationalhelten Lützows Ægtefælle og som Immermanns Veninde, dog vel nok mest i den første Egenskab. Allerede 2 Aar efter Elises Død udgav Ludmilla Assing i 1857 en over 300 Sider tyk Bog om hende; rent bortset fra, at den meget stærkt personligt prægede og meget intime Bog, der mere udmærkede sig ved Fantasi end ved Paalidelighed og historisk Nøjagtighed, udkom alt for tidlig og maatte vække meget Røre mellem de mange Personer, som omtales i Bogen, var denne for store Deles Vedkommende et Pam-

phlet imod Lützow og Immermann, der begge i deres Forhold til Elise afmaledes i de sorteste Farver paa Baggrund af en overdreven Forherligelse af Bogens Heltinde. Forfatterinden, der havde omgaaedes en Del med den over 40 Aar ældre Elise i dennes sidste Leveaar, har vel nok en Del Stof til sin Bog fra Elise selv, men Stoffet er stærkt bearbejdet og arrangeret. Gottfried Keller siger betegnende om Bogen, at den efterlader en Stemning, som efter Nydelsen af en dybsindig, velskreven Roman; dette er ment som Ros og rummer dog en haard Kritik, idet Bogen absolut ikke skal være en Roman, men gør Fordring paa at være en sand historisk Skildring. Den schweiziske Digter nærede iøvrigt den største Beundring for Elise, om hvem han i et Brev udtaler, at »hendes rige Liv var som en stor melankolsk Digters Opfindelse«. Angrebene paa de netop i hine Aar, da Bogen udkom, meget populære afdøde Berømtheder, maatte sætte ondt Blod og meget imod Forfatterindens Vilje skade Elises Eftermæle. Frøken Assing, der var en Søsterdatter af den bekendte Forfatter Varnhagen von Ense, i hvis Hus hun efter sine Forældres Død havde levet som en Slags Plejedatter, udgav som Onklens litterære Executrix testamenti dennes Breve og Dagbøger, der ligesom Elise-Biographien udkom alt for tidligt og vakte ved i mange Tilfælde kompromitterende Indiskretioner en stærk Uvilje over hele Tyskland og paadrog iøvrigt Forfatterinden en Majestætsfornærmelsesproces. Dommen kom til at lyde paa flere Aars Fængsel paa Grund af Fornærmelser mod Kongen og Dronningen af Preussen, men under Processen var Ludmilla Assing flygtet til Italien, her ægtede hun en florentinsk Officer, fra hvem hun dog hurtig blev skilt. Hun

blev boende i Italien og fortsatte sin litterære Virksomhed mest bestaaende af Biographier og historiske Skildringer, altsammen skrevet paa Italiensk. Den meget eksalterede Kvinde endte i 1880 sine Dage paa en Sindssygeanstalt. Datiden kaldte hende paa Grund af den overvældende Mængde meget forskelligartede Bøger, hun i sit kortvarige Liv naaede at faa skrevet, »Die Vielschreiberin Assing«, et Tilnavn, der nærmest kun tydede paa kvalificeret Agtelse. Saaledes var i korte Træk den første Elise-Biographs Liv. Det kunde ikke undgaas, at den stærkt polemiske Bog maatte fremkalde Svar og Modangreb fra de Lützowske og de Immermannske Krese, og de udeblev da heller ikke. Særlig krænket har den Immermannske Familie, og specielt hans Enke, formentlig følt sig i Anledning af de Sammenligninger, Frøken Assing lader Immermann, umiddelbart efter sit Ægteskab med Marianne Niemeyer, anstille mellem sin Kone og den bortdragne Veninde. Fru Immermann skildres som et venligt og blidt Barn, der med naiv Forbavselse saa paa det brogede Selskab, der flokkedes om Immermann, og aldeles ikke kunde klare sig mellem alle disse Malere, Digtere og Skuespillere. Hun kunde ikke tage Del i Kresens Tankeudveksling, var følgelig adspredt og kom med forkerte Bemærkninger, hvilket ærgrede hendes Mand, saa at han uvilkaarlig anstillede Sammenligninger mellem før, da Elise med Liv og Aand præsiderede for Kresen, og nu, og disse Sammenligninger faldt ikke ud til Fordel for hans Kone. Naar man læser denne Fremstilling, er det umuligt andet end at tage Parti for den unge Kone imod Elise, hvad der aabenbart er meget langt fra Hensigten hos Forfatterinden, der i sin Ildtilbedelse af Elise atter her har villet finde en Lejlighed

til at forherlige sin Heltinde, men her har hun ramt over Maalet, thi saaledes som Immermann er fremstillet i dette Forhold, er hans Uretfærdighed saa indlysende, at man halvvejs kommer til at rette en Bebrejdelse mod den iøvrigt heri ganske uskyldige Elise. Frøken Assing vil give det Udseende af, at Immermanns Muse saa godt som døde bort under det korte Samliv med Marianne, ikke saaledes at forstaa, at det direkte var hendes Skyld, men derimod hidrørte fra den Omstændighed, at Elise ikke længere var der og inspirerede ham. Mariannes Partifæller have i Ord og Skrift villet gøre gældende, at sin egentlige Muse fandt Immermann først i sin Hustru, og for at godtgøre det maa Elise stilles saa meget i Skygge som muligt. Det er altid saa sin Sag at tale om, hvad et Menneske kunde være blevet til under givne, ikke indtraadte Omstændigheder, og det er meget vanskeligt at have nogen Mening om Mariannes Indflydelse, eftersom Digteren døde et Aar efter sit Bryllup, men disse Erklæringer fremkom for at opponere mod den Assing'ske Opfattelse og maa tildels ses i Lys deraf. Adskilligt af det, der kom frem, havde ikke Interesse udover Døgnet, eet Værk fik dog blivende Betydning, nemlig Gustav zu Putlitz' »Carl Immermann«, der maa henregnes til den ved Ludmilla Assings Bog fremkaldte polemiske Litteratur; Bogen fører Putlitz' Navn, men bag ham skjuler sig det virkelige Ophav til Bogen: Immermanns Enke, der her er lige saa ensidig og uretfærdig mod Elise, som Ludmilla Assing var det mod Immermann i sin Bog. Bogen er paa de Steder, hvor Elise omhandles, lige saa meget Pamphlet som den Bog, den i Retfærdighedens Navn angriber, og dette Forhold er dobbelt utiltalende, eftersom Fru Marianne Immermann stod i dyb Taknemmelighedsgæld til Elise,

der bl. a. havde hjulpet hende økonomisk, og som hvis Veninde Fru Immermann plejede at titulere sig. Ejendommeligt er det, at Putlitz, der var lige saa skattet i sin Egenskab af dramatisk Digter og Teaterleder, og som netop herigennem var bleven knyttet til Elise, sikkert lige som Fru Immermann har sat Pris paa Elise og har stræbt efter at være retfærdig mod hende i den af ham udgivne Bog; han har vist ogsaa selv ment at være retfærdig. Som Støtte for min Paastand om, at »Carl Immermann« maa opfattes som et Forsvarsskrift mod Ludmilla Assings Bog, hidsætter jeg her nogle Linier af Fortalen: »Carl Immermanns Venner havde længe krævet en Levnedsbetegnelse af Digteren og det med saa meget mere Længsel, efter at der var offentliggjort en Livsskildring, der vel ikke havde ham til Hovedperson, men som indeholdt en indgaaende Omtale af ham og hans Liv, og her var hans Billede ikke blot fortegnet, men hans Karakter var stillet i et falsk Lys ved en ligefrem Forvanskning af Kendsgerningerne.«

Som Støtte for min anden Paastand om Putlitz' Sympati for Elise tjener følgende Linie i Fortalen: »Engang senere . . . fik jeg Lov til at kaste et Blik i Carls (Immermanns) Fortid, idet jeg fik levende Beskrivelser af hans Liv i Düsseldorf og hans Ledelse af det derværende Teater gennem Grevinde Ahlefeldt, med hvem jeg var traadt i nær Forbindelse; jeg var knyttet til Grevinden ved oprigtigt Venskab, og jeg havde følt mig tiltrukket af hendes Ynde, Modtagelighed for Poesi og den Interesse, hun viste mine digteriske Forsøg.« Putlitz skildrer Immermanns og Elises 14-aarige Samliv som en eneste stor Fejltagelse, som en Byrde, han til sidst følte

det som en Lettelse at afkaste; paa en lidet tiltalende Maade insinuerer han, at det fra første Færd af var den daværende Baronesse Lützow, der trængte sig paa hos ham, »allerkæreste smaa, røde Billetter fløj ind i Digterens Værelse og opfordrede indtrængende til fortrolige Besøg«. Morsomt naivt virker det Sted, hvor Putlitz i sin Iver for at optræde som Advokat for Immermann udtaler nedenstaaende Sentens: Efter at han diskret har antydet det Øjeblik, »da Lidenskaben blandede sig i det skønne Forhold, og da den Grænse, som Ret og Pligt burde have bevaret, var overskredet«, føjer han til: »Kvinden er den naturlige Beskytterinde af Dyd og gode Sæder, og hun var i dette Tilfælde beskyttet af de Pligter, som hun af fri Vilje havde paalagt sig, den alvorligste Bebrejdelse maa derfor ramme *hende*«.

Den germanske Tilbøjelighed til at annektere, gør sig ogsaa gældende hos Putlitz; Elise gøres uden Skrupler til en tysk Kvinde; i den lange Skildring af hende søges det tilsløret, at hun var dansk; paa samme Maade gaar det saa godt som alle de andre tyske Forfattere, der have skildret Elises Liv, lige til vi naar den sidst udkomne Bog, hvor hun omtales, og som jeg senere skal komme tilbage til.

For at bevise sin Paastand om, at Immermann virkelig havde følt Samlivet med Elise som en Byrde, hid sætter Putlitz nogle Optegnelser af Digteren, skrevne efter Adskillelsen og under Indtrykket af den nye Forelskelse i den, der skulde blive hans Kone. Samtidig hævder Putlitz, at Immermann ikke kunde undvære Elise, at hun var blevet ham en Nødvendighed, og man faar af Skildringen et stærkt Indtryk af Elises Indflydelse paa

Vennens digteriske Produktion. Det svageste i Bogen er netop den apologetiske Del, hvor Forfatteren giver Elise hele Skylden for Bruddet mellem hende og Immermann, medens Ludmilla Assing lægger Skylden paa Immermanns Skuldre. Det er ikke noget tiltalende Skær, der falder over Immermann, naar Forfatteren fortæller, hvorledes Digteren paa en mindre heltemodig Maade søger at holde sin Forlovelse med Marianne Niemeyer skjult for Elise. Putlitz' Hævden af, at den 19-aarige Marianne Niemeyer i det ene Aar, hun var gift med den 43-aarige Immermann, havde haft mere Indflydelse paa sin Mands Digtning, end Elise havde haft i de 14 Aar, de havde boet sammen, maa for enhver uhildet Dommer synes meget overdrevet.

Jeg skal endnu nævne nogle enkelte, der følte sig kaldede til at træde op imod Ludmilla Assings Bog for at tage Immermann i Forsvar. Der var den historiske og kunsthistoriske Forfatter Adolph Stahr, der allerede 1842, umiddelbart efter Immermanns Død, havde udgivet »Charakteristik Immermann«s og Gutzkow, Forfatteren til Tragedien »Uriel Acosta«, der ogsaa er kendt i Danmark. Disse Angribere paa Elise-Biographien kaldte saa igen en Modangriber frem, nemlig Elises nære Veninde, Philosophen Solgers Enke, der ganske stillede sig paa Ludmilla Assings Standpunkt. En meget sympatetisk, forstaaende og taktfuld Skildring af Elise giver Historikeren Kohlrausch i sine i 1863 udgivne Erindringer, der dog samtidig kritiserer den uretfærdige Behandling, som Ludmilla Assing gør flere af hans Venner, navnlig General Lützow til Genstand for. Den Polemik, som Ludmilla Assings Bog gav Anledning til, virkede i en lang Aarrække skadeligt paa

Elises Eftermæle. Publikum gav den Putlitzske Retning Medhold og vænnedes til at betragte Elises Forhold til Immermann som skadeligt for ham, ikke alene som Menneske, men ogsaa som Digter. Efterhaanden som Interessen for Immermanns Livsværk svandt noget ind, svandt ogsaa Interessen for Immermanns Veninde og samlede sig om Lützows Hustru, Valkyrien fra Frihedskrigene. Verdenskrigen og maaske navnlig dens for Tyskland ulykkelige Forløb, fremkaldte en ny Kultus for Krigsheltene fra Begyndelsen af det 19de Aarhundrede, og det var saa langt fra, at Lützow blev stillet i Skygge af Hindenburg og Ludendorff, at hans Minde tværtimod kom til at straa med forstærket Glans paa samme Maade som i Frankrig Napoleon den 1ste's Navn stilles op ved Siden af Foch's og Joffres. Tyskerne have i disse Aar faaet Smag for at fordybe sig i Krigshistorien fra 1813 til 1814, og de store Navne fra dengang have en dobbelt Glans paa Nutidens sørgelige Baggrund; derved har Lützow og Elise faaet en Renaissance, og noget af Skæret fra de Tider er faldet paa den stærkt tysk-nationale Immermann, der tappert kæmpede med mod Napoleon. Den første, fuldtud upartiske Skildring af Elises Liv og Karakter er først kommet nu efter Verdenskrigen; den indeholdes i det af Harry Maync udgivne, meget omfangsrige Værk »Immermann, der Mann und sein Werk im Rahmen der Zeit und Litteraturgeschichte«. Maync er den betydeligste Immermann-Philolog og Udgiver af den nyeste samlede Udgave af Digterens Værker; noget af det interessanteste i Omtalen af Elise forekommer mig følgende Linier at være: »Den Kvinde, som har spillet saa stor en Rolle i to af Tysklands bedste Mænds Liv,

ELISE

var ikke tysk af Fødsel, men stammede fra Danmark, som har været saa betydningsfuldt for andre tyske Digteres Liv, som Klopstock, Schiller, Hebbel; *hun har aldrig lært helt at beherske det tyske Sprog*«. Det er første Gang en Tysker har haft Mod til at sige rent ud af Posen, at Elise var helt og holdent dansk, uden noget Forsøg paa at tilhulle denne Kendsgerning; det peger maaske ogsaa i Retning af noget nyt, der er oppe i den nye Tids Tyskland. Omtrent samtidig er der i Velhagens og Klasings Monatshefte fremkommet en Afhandling om Elise af en Fru v. Bunzen, der ogsaa har det Mod at tilstaa, at Elise var helt og holdent dansk. Maync er den første, der virkelig søger paa en upartisk Maade at skifte Sol og Vind lige mellem Elise paa den ene Side og Lützow og Immermann paa den anden Side. Der spores ingensomhelst Tendens til at angribe den ene Part og forsvare den anden; han føler aabenbart den største Sympati for de tre Personer, men lægger ikke Skjul paa deres Fejl, ogsaa i deres Forhold til hverandre.

II. BARNDOM OG UNGDOM

NAAR det fra tysk Side og til Dels ogsaa fra dansk er gjort gældende, at Elise fra først af var mere tysk end dansk, beror det paa en Fejltagelse eller en Forvanskning af Kendsgemningerne. Elise var halvvoxen, før hun lærte at tale Tysk; det tyske Sprog kom da heller aldrig senere hen i Livet til at ligge hende saa nær som det danske, skønt hun efter sit Ægteskab kom til at tilbringe hele sit Liv i Tyskland, udelukkende omgivet af tysktalende Mennesker. Der blev da ogsaa, baade i de Lützowske og Immermannske Krese, ofte gjort Bemærkninger over sproglige Bommerter, Elise gjorde sig skyldig i, naar hun talte Tysk.

Efter sit Bryllup talte hendes Fader kun Dansk med sin holstensfødt Hustru, og der blev kun talt Tysk paa Tranekjær, naar Grevindens holstenske Slægtninge vare i Besøg. Elises Fader havde ikke en tysk Draabe Blod i sine Aarer; hans Forfædre paa Tranekjær havde i Generationer kun ægtet rent danske Kvinder; hans Moder var en Juel fra Taasinge, hans Bedstemoder en Holstein fra Kathrinebjerg paa Sjælland, hans Oldemoder en Danne-skiold. Man maa huske, at da Elise i 1788 kom til Verden, var det ikke længere Mode at tale Tysk i de højere

Krese i Danmark, Indfødsretsloven havde ogsaa, hvad Sproget angaar, vist sine Virkninger. Det, at Guldberg havde tvunget igennem, at Hofsproget skulde være Dansk, havde forjaget det tyske fra mange Herregaarde. Enkedronning Juliane Marie var meget streng i sine Fordringer til dansk Tale i det københavnske Selskabsliv, hun tilkendegav sit Mishag, naar den almindelige Samtale i Selskaber, hvor der var fremmede Diplomater til Stede, var Fransk eller Tysk, man maatte kun tale fremmede Sprog, naar man talte direkte til de fremmede. Geheime-raadinde Høgh-Guldberg plejede gerne, naar en nytilkommen Diplomat blev forestillet for hende, at begynde Samtalen med de Ord: »Jeg kan heldigvis kun tale Dansk«. Da Arveprins Frederiks Brud, Prinsesse Sophie Frederikke af Schwerin, skulde til Danmark, var der fra dansk Side lagt Vægt paa, at hun havde lært perfekt Dansk.

Elises Fader, Frederik Ahlefeldt Laurvig til Grevskabet Langeland, havde meget, der gik igen hos hans Datter, han var smuk og indtagende, en Charmeur af reneste Vand, disse ydre Egenskaber arvedes af hans Datter. Medens hans Fader havde været stokreaktionær og bl. a. indlagt sig en herostratisk Berømmelse ved sine urimelige Forsøg paa at dæmme op mod den nye Tids Foreteelser og ved højlydt at opponere mod Landboreformerne, særlig mod Stavnsbaandets Ophævelse, var Sønnen et ægte Barn. af sin Tid, Voltairianer i Sind og Skind, stærkt grebet af de nye Fremskridtsideer, begærlig efter at tage fat paa Landboreformerne.

Ved Siden af Lysten til at være Reformator og Foregangsmand var Æsthetik Grev Frederiks Passion, først og sidst havde han en levende Interesse for Teatret, dyr-

kede Musik og Sang, havde mange videnskabelige Interesser, som han havde givet sig af med som ung Student ved Universitetet i Kiel. Reversen af Medaillen var stor Upaalidelighed, en dyb Foragt for Penge og en Mangel paa Evne til at underordne sig en regelbundet Tilværelse, en Hang til løse erotiske Forbindelser. Elise havde arvet hans Tilbøjelighed til at føre et romantisk, broget Liv og hans kunstneriske Anlæg. De kunstneriske Anlæg var ogsaa en Arv fra Moderen, den meget smukke og indtagende Charlotte Louise Hedemann. Grevinde Ahlefeldt, der delte sin Mands æsthetiske Interesser, var navnlig meget musikalsk og har efterladt flere Kompositioner. Den Sympathi, hun vakte hos Grundtvig, og som gav sig Udslag i det smukke Mindedigt ved hendes Død, den Omstændighed, at hun, da der blev oprettet et Læseselskab paa Langeland, lod sig vælge til Formand for Selskabet, tyder paa, at hun ikke var nogen helt almindelig Kvinde. Charlotte Louise Ahlefeldt var en Datter af Landraad Georg Hedemann til Himmelmark ved Eckernförde. Paa Grund af sin Mildhed og Venlighed og vidtstrakte Godgørenhed var hun meget afholdt paa Langeland. Elise sluttede sig meget nøje til sine holstenske Slægtninge og bevarede Forbindelsen med disse lige til sin Død, selvom hun følte sig nøjere knyttet til Faderens Slægt.

Lige fra sin Fødsel levede Elise omgivet af Skuespillere; hendes Fader holdt Teater paa Tranekjær, hvor omreisende Skuespillerselskaber, bl. a. det bekendte Steinerske, af og til spillede, desuden benyttedes Teatret til Dilletantkomedie og til velgørende Forestillinger. Da saaledes Frederik Ahlefeldt engang havde Besøg af kgl. Skuespiller

Knudsen, arrangerede denne en Aftenunderholdning til Fordel for de saarede og de faldnes efterladte efter Slaget paa Rheden. Knudsens Besøg paa Tranekjær var et Led i en lang Tourné, som han foretog til saa godt som alle Landets Byer, for at give Forestillinger med det omtalte Formaal for Øje. Tournéen indbragte et efter de Tider meget respektabelt Beløb af 14650 Rdl. Efter en lignende Rejse, som Knudsen foretog efter 1807, og som ogsaa strakte sig til Norge, bragte han 25000 Rdl. med hjem til de saarede og de faldnes efterladte. Ved Forestillingen i Odense medvirkede Grev Ahlefeldts Orkester fra Tranekjær.

Grev Frederik var i en levende Forbindelse med Det kgl. Teater i København, hvis Chef Ferdinand Ahlefeldt, var hans Fætter, men endnu stærkere var hans Interesse for Teatret i Hamborg, til hvis berømte Leder Schroeder han stod i et personligt Forhold. Det var paa Schroeders Foranledning, at Frederik Ahlefeldt oversatte Olufsens »Gulddaasen« til Brug for tyske Scener. Teatret i Hamborg var et af de bedste i Tyskland og virkede som en kraftig Magnet paa den teaterpassionerede Greve, der ofte tog til Hamborg en 7 til 8 Gange om Aaret for at dyrke sin Hovedpassion. Men ikke alene paa Tranekjær havde Ahlefeldt Teater, ogsaa i Odense, hvor han i sin Egenskab af General havde Bolig en Del af Aaret og ejede den Gaard paa Vestergade, hvor Hotel St. Knud nu har sine Lokaler, indrettede han et Teater. Blandt de Stykker, der opførtes paa det Ahlefeldtske Teater, var Schillers »Die Räuber« og »Cabale und Liebe«, som gik her, længe før Det kgl. Teater i København turde binde an med disse oprørske Stykker, der naturligvis bleve

givne i en Skikkelse, der var tillempet in usum delphini. Instuderingen var saa god, at Det kgl. Teater senere henvendte sig til Generalen for at faa gode Raad. Det skal her nævnes, at Ryge vandt sine første kunstneriske Laurbær paa det Ahlefeldtske Teater. Et tredje Teater »Det Gottorpske Hofteater« havde Generalen i Slesvig By, hvor han nogle Aar laa i Garnison; hans gode Ven, Landgreven af Hessen, der boede paa Louisenlund ved Slesvig, overtog senere dette Teater. General Ahlefeldt var, hvad man med et moderne Udtryk kalder teatergal, men Teatergalskaben gik ikke i Arv til Elise, virkede snarere som et afskrækkende Eksempel paa hende, der saa, at denne Passion hos Faderen antog lovlige store Dimensioner. Dog vedblev hun gennem hele sit Liv at interessere sig for dramatisk Kunst, og Interessen øgedes ganske naturligt under det mangeaarige Samliv med Immermann, men det var under andre Former end hos Faderen; det var hos hende udelukkende udsprunget af en medfødt Skønhedstrang og en Lyst til at leve et Liv udenfor det virkelige, men hun følte aldrig som Faderen nogen Lyst til selv at agere. Skønhedstrangen havde hos hende mere udflydende Grænser end hos Faderen, hos hvem Interessen bestemt koncentrerede sig om Teater og Musik, og paa sine ældre Aar kom Elise, som det fremgaar af hendes Breve, til den Anskuelse, at et Liv ikke kan bygges paa Æsthetik. Denne Trang til at bringe Skønhed ind i sit Liv fik hos Elise Næring under hendes Opvækst paa Tranekjær Slot, hvor hendes Fader ikke alene dyrkede dramatiske Interesser, men ogsaa i høj Grad musikalske; han levede og aandede i Musik, i hvilken Kunst han selv var udøvende, desuden havde han

paa Tranekjær et Kapel, der bestod af fremragende Musikere, som hver Dag gav Koncerter; ofte i stille Sommeraftener var Kapellet anbragt oppe paa en af de Banker, der omgive Tranekjær Sø, og spillede, medens Generalen og hans Selskab i Baad roede rundt paa Søen. Komponisten Jähnigen voksede op i Tranekjær By som Søn af en af de omtalte Musikere; han kunde senere fortælle sine Børn om, hvor broget-smukt Livet var paa Tranekjær i General Ahlefeldts Tid, og han plejede gerne at tilføje, at ingen Steder var der saa mange Roser. Ogsaa Edvard Griegs Enke nedstammer fra et Medlem af Kapellet paa Tranekjær. Mange interessante Mænd og Kvinder færdedes paa Tranekjær i de Aar, en fyrstelig Selskabelighed hørte til Dagens Orden. Dette Liv førtes videre i Odense og Slesvig, hvorhen ogsaa Musikerne fulgte; Generalen kunde ikke undvære den daglige Musik. I disse to Byer mødtes i det Ahlefeldtske Hus Omegnens Godsejere og Embedsmænd; desuden var alle, der nærede aandelige Interesser, særlig musikalske Mennesker, velkomne. De gratis Koncerter, som hans Kapel gav i de tvende Byer, og ved hvilke Ahlefeldt mangan Gang selv assisterede som Solist, gjorde megen Lykke hos Publikum. Det var dengang ret almindeligt, at Godsejerne fra Fyen og de omliggende Øer om Vinteren mødtes i Odense; adskillige havde, ligesom Elises Fader, Bolig derinde, og der holdtes en Art Sæson i Byen; hertil bidrog naturligvis meget, at der var Hof i Odense, Prins Christian, den senere Christian d. 8de, residerede paa Slottet og var det glimrende Midtpunkt for Øens Selskabelighed. Prinsen nærede ligesom Frederik Ahlefeldt den varmeste Interesse for den æsthetiske Side af Livet og omgav sig med tal-

rige Skønaander. Dette bidrog til at bringe ham Grev Ahlefeldt nær; et andet Lighedspunkt var Prinsens Pragtsyge og Smag for Selskabelighed.

Med Hoffet i København havde Familien Ahlefeldt levende Forbindelse, baade Frederik den 6te og den senere Christian den 8de nærrede de venskabeligste Følelser for Generalen.

Et ganske særlig broget og begivenhedsrigt Liv levedes de Aar i Begyndelsen af Aarhundredet, hvor Krigsbegivenhederne gik hen over Langeland, og hvor Elises Fader som kommanderende General over Fyen og Langeland kom til at spille sin egentlige historiske Rolle. Da Marquis de la Romana samlede de spanske Hjælpetropper paa Langeland for at føre dem over paa de engelske Krigsskibe og tilbage til Spanien, skyldtes det Generalen, at hele denne Episode gik fredeligt af uden Komplikationer. Af endnu større Betydning blev hans Virksomhed, da han skulde sørge for at føre de danske Tropper, der var paa Vej fra Hertugdømmerne til København, over Langelandsbæltet til Lolland. Her gjaldt det at udvise stor Forsigtighed af Hensyn til de engelske Krigsskibe, der patrouillerede i de omliggende Farvande; nogle Skanser, som Generalen lod rejse nede ved Stranden ved Stengade Skov for derfra eventuelt at beskyde Engelskmændene, staar endnu som et Minde om hin Tid.

Grundtvig, der paa den Tid var Huslærer paa det nærliggende Egelykke, fungerede under disse Forhold som Feltpræst og kom til at staa Elises Fader nær. Det var ved denne Lejlighed, at det saa betydningsfulde Bekendtskab mellem Grundtvig og Willemoës stiftedes. Den unge Søofficer var kommet til Tranekjær for at besøge den

vanskelige og farefulde Overførsel af Mandskab til Lolland, her ved denne Lejlighed gjorde de ovenomtalte Skanser Nytte, idet de mange Fiskerjoller, der med Overførelsen for Øje vare bragte sammen i Stengade Skov, skjultes bag Skanserne. Overførselerne foretoges ved Nattetid i hele Efteraaret, og ubegribeligt er det, at de kunde finde Sted bogstavelig midt imellem de engelske Krigsskibe. Forskellige Udtalelser i Grundtvigs Værker og det før omtalte Mindedigt ved Grevindens Død vidner om det ven-skabelige Forhold mellem ham og Familien paa Trane-kjær.

Den Episode, som i min Barndom endnu huskedes af enkelte meget gamle Folk og dengang kaldtes »Da Spaniolerne var her«, blev egentlig ikke nogen særlig Trængselstid for Langeland. Kvarterværterne fik 24 Skilling om Dagen for Kost og Logis, dette Beløb, der efter Datidens Forhold var en rundelig Betaling, udrededes af den danske Regering; Kørselsrekvisitionerne var den værste Byrde. Der var baade spansk og fransk Militær indkvarteret paa Langeland. De spanske Tropper kommanderedes af den franske Oberst Gauthier; desuden laa der 1500 Mand dansk Militær. Medens Franskmændene var yderst misfornøjede med den langelandske Kost, navnlig med Rugbrødet og Øllebrøden, vænnede Spanierne sig hurtigt dertil, endog til Øllebrøden. I det hele taget faldt Spanierne langt lettere og hurtigere sammen med Langelænderne, end Tilfældet var med Franskmændene; det var aabenbart, at Spanierne havde mere Sympathi for de danske end for deres Vaabenfæller de franske. Der fandt da ogsaa hyppig Slagsmaal Sted mellem de spanske og franske Soldater, sjældnere mellem Spanierne indbyrdes, saa

godt som aldrig med de indfødte. Forholdet var et noget lignende som i 1864, Spanierne følte sig ligesom 50 Aar senere Østrigerne som mod deres Vilje tvunget i Krig mod Danmark sammen med Soldater af et Folk, de ikke ønskede at være allierede med. De gennemgaaende godmodige Spaniere kom godt ud af det med deres Kvarterværter, der ikke tog det saa nøje med deres Gæsters noget uklare Forhold til Spørgsmaalet mit og dit; Rapserierne gik iøvrigt mest ud over Egnens Katte, som udgjorde Spaniernes Yndlingsføde; de plejede at nyde Kattene i stegt Tilstand, mere Forbavselse vakte de hos Langelænderne ved at spise Frøer, Snegle og Snoge. Mangt et Stykke Fjerkræ blev rapset, og for at blødgøre Kødet havde Spanierne for Skik at anbringe de bortførte Dyr under deres Sadler, naar de red; de stegte Kødet mellem tvende Kampestene, som de i Forvejen havde gjort glødende. De smaa livlige Spaniere gjorde Lykke hos de langelandske Piger og efterlod mangt et Kærlighedspant, endnu den Dag i Dag ser man Sporene af Spaniernes Ophold paa Langeland i Form af sydlandske mørke Øjne. Maaske fremkaldtes Spaniernes større Popularitet af den behagelige Overraskelse, man følte ved at forefinde dem langt bedre end deres Rygte; Folk havde haft den Tro, at Spanierne var »som vilde Dyr eller Tyrkere«, denne Tro havde Franskmændene mærkelig nok bidraget til at styrke. Langelænderne og Spanierne lærte hurtig at gøre sig forstaaelige for hverandre; de spanske Soldaters store Kærlighed til Børn bidrog ogsaa til at knytte dem nærmere til Befolkningen. Da Spanierne endelig droge bort, var der nogle enkelte af dem, som skjulte sig og forbleve paa Langeland. At der dog paa

sine Steder var Misfornøjelse med Spanierne, derom vidner de i Tranekjærs Arkiv beroende Skrivelser til Frederik Ahlefeldt fra Landfoged Carstens.

Hovedanføreren for det af 13000 Mand bestaaende Hjælpekorps Marquis de la Romana maatte i Embeds Medfør træde i en indgaaende Forbindelse med Frederik Ahlefeldt, og trods mange alvorlige Rivninger kom de tvende Mænd, der havde saa mange Karaktertræk tilfælles, til at synes særdeles godt om hinanden. Marquien var ligesom Ahlefeldt en meget fint dannet Mand, halvvejs lærd; han havde allerede inden Napoleonskrigene et berømt Navn som Militær; og som Administrator var han godt anset fra de Aar, han var Guvernør i Catalonien. Han havde berejst de fleste europæiske Lande og beherskede de fleste europæiske Sprog, hans Passion var den gamle græske og romerske Litteratur, og under alle sine Felttog medtog han Værker fra den klassiske Oldtid, som han fordybede sig i i de ledige Timer. Romana var en Uven af Franskmændene, og det var med dulgt Uvilje, at han støttede det Napoleonske Styre som Fører af det spanske Hjælpekorps. Bourbonernes Afsættelse i Spanien og Oprettelsen af et Napoleonsk Dynasti vakte hans Harmen, som han imidlertid var klog nok til at skjule, og han forstod at gaa sin øverste Foresatte, den franske Marskal Bernadotte, under Øjnene. Bernadotte stolede fuldt og fast paa Romana og bestyrkedes i sin Tillid ved underdanige Breve fra den spanske Fører, der forsikrede Marskallen om sin Hengivenhed for det nye Fyrstehus i Spanien og for den store Kejser. Samtidig drev han et indviklet Intrigespil; ved snildt affattede Proklamationer, der syntes at udtrykke Hengivenhed for

den nye Konge af Spanien, men hvori de spanske Tropper mellem Linierne læste Opfordring til Frafald, forberedte han Frafaldet fra den franske Allierede. Under forskellige Paaskud fik han flere og flere af de rundt omkring i Danmark spredte spanske Korps samlede paa Langeland og forstod stadig at udskyde den af Marskallen krævede Hyldning af Kong Joseph. Det lykkedes den spanske Løjtnant Fabregues, der var indkvarteret paa Langeland, at slippe om Bord paa det udfør Lohals liggende engelske Admiralskib »Superb«, hvor han modtog flere vigtige Skrivelser fra Spanien med Planer til Spaniernes Flugt, og samtidig bad Chefen Admiral Keats ham bringe Romana den Besked, at han var villig til at bringe hans Landsmænd tilbage til Spanien. Romana tog straks imod Admiralens Tilbud og sendte dermed overensstemmende Skrivelser til sine rundt i Landet spredte Arméchefer om at mødes med deres Afdelinger i Nyborg. For at vinde Tid skrev han til Bernadotte, der opholdt sig i Altona, og søgte snildt at aflede hans Opmærksomhed fra det, som var i Gære. Paa samme Tid vendte tvende Officerer, som Marquis de la Romana hemmelig havde sendt til Spanien, tilbage, og de berettede om den i Spanien herskende Misfornøjelse med det franske Regimente. De to Officerers Beretninger sivede ud mellem Mandskabet og vakte den heftigste Bevægelse. Romana lod Sagen gaa sin Gang og søgte ikke at standse Bevægelsen; hans Plan gik ud paa at samle alle de spanske Tropper, at gøre sig til Herre over Øen for derpaa at bringe de spanske Soldater om Bord paa de omkring Langeland liggende engelske Krigsskibe, der saa skulde føre dem tilbage til Spanien. Ikke alene de franske Trop-

per vilde søge at hindre Overførelsen, men som Napoleons loyale Forbundsfælle vilde Frederik den 6te gøre, hvad han kunde, for at tvinge Spanierne til at blive i Danmark, skønt man ingensomhelst Nytte havde haft af dem og kun kunde vente yderligere Besvær og Udgifter af deres Nærværelse i Landet. General Ahlefeldt var kommet undervejr med Spaniernes Planer og rettede derfor indtrængende Opfordring til Gauthier om at hindre Spaniernes Flugt, men Gauthier, der aabenbart indsaa Situationens Uholdbarhed, og som var under Indtrykket af det nylig stedfundne Mytteri, de i Roskilde indkvarterede Spaniere havde gjort, gav General Ahlefeldt det mærkelige Svar, at man hellere maatte lade som ingenting. Da der kom Rygter om, at 800 Franskmænd vilde gaa fra Ærø over til Langeland, tog den spanske Officer og Romanas betroede Mand, Cuadra, Gauthier til Fange, og General Ahlefeldt gjorde forgæves Forsøg paa at befri ham; han fik det Svar af Cuadra, at han havde faaet Nys om, at Gauthier vilde flygte af Frygt for Mytteri fra Spaniernes Side. Imidlertid kom der efter Romanas Ordre flere og flere spanske Tropper til Langeland; de kom over Taasinge og bleve satte over i Baade fra Vemmenæs. Ahlefeldt bad sin gode Ven, Juel paa Valdemar Slot, beslaglægge Baadene, men Spanierne kom ham i Forkøbet. Forholdet mellem Ahlefeldt og Cuadra var nu blevet ganske uholdbart, særlig efter at Cuadra var begyndt at standse franske Kurérer, der kom over Langeland. Da Gauthier, der var interneret paa Tranekjær Slot, men ellers havde fuld Frihed efter at have givet Grev Ahlefeldt sit Æresord paa ikke at flygte, alligevel flygtede, brød Stormen løs: Spanierne troede, at Ahlefeldt med Vilje

havde ladet Gauthier undslippe. Romana lod derfor de spanske Tropper rykke mod Tranekjær og truede Ahlefeldt med at lade ham selv skyde og Slottet afbrænde, saafremt han ikke afleverede alle de danske Soldaters Vaaben. Modstand var haabløs, da de danske Tropper vare saa faa mod den spanske Overmagt. Ahlefeldt maatte da finde sig i at udlevere alle Vaaben, mod at disse skulde tilbageleveres, naar Spanierne forlod Øen. Officerer og Mandskab gjorde mange Vanskeligheder overfor Afleveringen; Generalens yngste Broder, Grev Ahlefeldt fra Vestergaard, blev sendt til Hou for at tale Tropperne til Fornuft. Medens Vaabnene udleveredes, stode Spanierne parate til at afbrænde Slottet. Bernadotte sendte en Proklamation til Langeland for at formane Spanierne til Lydighed, men det hjalp lige saa lidt som den danske Kanonbaad, som Marskallen beordrede udsendt for at bombardere Spanierne. Lidt efter lidt var alle de spanske Hjælpetropper samlede paa Langeland, og overalt paa Øen hørtes Raabet »a España«. Bernadotte vilde angribe Spanierne paa Langeland, men opgav det, og nu var der ikke andet at gøre end med Sindsro at se paa, at de spanske Tropper indskibede sig paa de engelske Skibe. General Ahlefeldt, der under hele den spanske Okkupation havde vist Mod, Fasthed og en beundringsværdig Evne til at udjævne alle de mange af Okkupationen fremkaldte Vanskeligheder, maatte nu overtage det ikke lette Hverv at besørge Spanierne bort. Romana tilbageleverede under mange Komplimenter de danske Vaaben til Ahlefeldt, og derpaa foregik Indskibningen paa Strækningen mellem Stengade Skov og Spodsbjerg. Det var store Masser Proviant, der maatte besørges ud til de en-

gelske Krigsskibe. Fra Stengade Sø bragtes Forsyningen med Drikkevand, og 300 Køer, 600 Tdr. Rug og Havre, 200 Tdr. Ærter, 800 Pd. saltet Flæsk samt Øl maatte endvidere leveres; 400 langlandske Vogne var i Aktivitet. Ude paa Skibene stode de engelske Artillerister parate ved Kanonerne for at beskytte Indskibningen. Spaniernes Nærværelse paa Langeland havde været dyr for Langelænderne. Den slunkne spanske Krigskasse havde forpligtet sig til at betale de med Indkvarteringen forbundne Leverancer, men Pengene flød kun langsomt, Englænderne skød senere til, men det var langt fra nok til at dække Udgifterne, saa Langeland var meget vanskelig stillet i økonomisk Henseende efter Spaniernes Bortdragen. Kongen eftergav derfor en Del af Sognene Skatterne for et Aar.

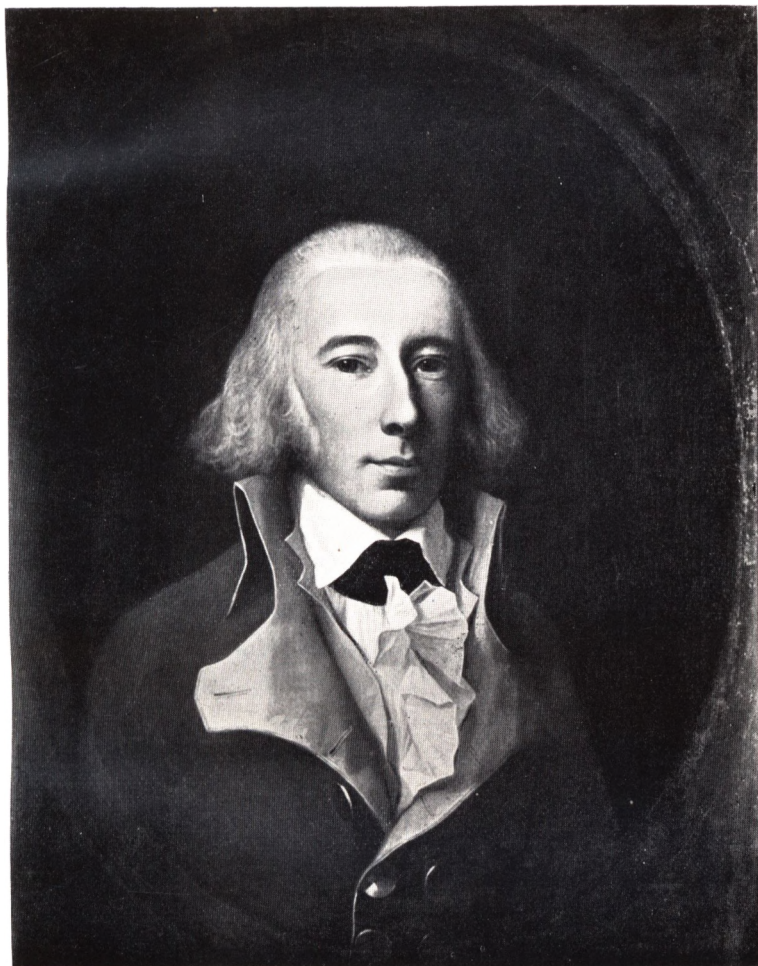
Da Frederik Ahlefeldt ved sin Faders Død 1791 var kommet i Besiddelse af Grevskabet Langeland, gav han sig øjeblikkelig i Lag med Landboreformerne, Fæstegaardene bleve udflyttede, Jordene udskiftede, Hoveriet afløst. Som et Bevis paa, i hvor høj Grad Ahlefeldt var forud for sin Tid, tjener, at han anmodede Regeringen om Tilladelse til at lade en Del af Fæstegodset gaa over til Selvejendom. Forholdene gjorde, at Tanken kun realiseredes i ringe Udstrækning, iøvrigt stillede Regeringen sig imødekommende til Sagen.

For at højne Landbruget oprettede Frederik Ahlefeldt en Fabrik for Landbrugsmaskiner, og som Bestyrer indkaldte han en Skotte, hvis Efterkommere bleve langlandske Gaardmænd. Som den første i Landet oprettede han en Sukkerfabrik, over hvilken han var saa stolt, at han overfor en af sine Gæster udtalte, at denne Fabrik vilde blive Englands Ruin. Meget fik General Ahlefeldt

ikke ud af disse Foretagender; derimod skaffede de ham i Forbindelse med hans Teaterpassion og hans fyrstelige Levemaade en Gæld, der efterhaanden ganske voksede ham over Hovedet.

Blandt Frederik Ahlefeldts mange forskelligartede Interesser skal nævnes Medicinen, en Videnskab, han havde dyrket som ung Student i Kiel, hvor han som en Sommerfugl havde flagret rundt mellem de forskellige Videnskaber, men det var dog særlig den moderne Skønlitteratur, han kastede sig over; hans Sind blev stærkt grebet af Voltaires Idéer, han svælgede i Kunst og Teater, blev en fin Kunstkender, arbejdede ogsaa meget paa sin Sangstemmes Uddannelse. Lærenem og aandslivlig var han, men uden Lyst til flittigt og stadigt Arbejde, og i hans Læreaar blev der fra hans Læreres Side ikke forsøgt at bøde derpaa. Foruden meget andet lærte han i Kiel at blive en fuldendt Verdensmand, og han lærte til sit Livs senere Ulykke at gøre Gæld. Indenfor det medicinske Studium var det særlig Behandlingen af Øjensygdomme, der interesserede ham; endnu den Dag i Dag er der Folk paa Langeland, der benytte »Generalens Øjenvand«. Men det var ikke alene Øens Befolkning, endog Folk udenfor Langeland kom til Tranekjær for at lade deres Øjne behandle. I Begyndelsen af Aarhundredet var han meget ivrig for at behandle en paa Langeland udbredt Influenza-Epidemi, mod hvilken han selv opfandt en Kur.

Fra Tyskland og Italien indforskrev han Haandværkere, hvis Efterkommere den Dag i Dag befolker Tranekjær By og virker videre i Fædrenes Haandtering. Grev Frederiks Tilbøjelighed til Byggeri gjorde sig stærkt gældende og har sat sig Spor overalt paa Langeland; det meste af,

ELISES FADER

hvad han byggede, var i en ren og enkelt Stil, men hans Smag var dog ikke helt sikker, som da han lod opføre en Sognekirke i Tranekjær, der mere lignede et Teater end et Tempel.

Det har mellem næsten alle tyske Historikere og mellem en Del danske været Kutume at skildre Frederik Ahlefeldts Sæder med de sorteste Farver; selv om disse Skildringer ere overdrevne, kan det ikke nægtes, at hans Liv var meget uregelbundet. En ret betegnende Historie blev i sin Tid fortalt af Præsten i Humble paa Lange-land: En Del Aar efter Ahlefeldts Død kom en ugift Kvinde fra Sognet op til Præsten for at bede ham om at lyse til Ægteskab for hendes Datter; Præsten spurgte hende, hvem der var Fader til Pigen, og saa sagde Moderen: »Ja se, jeg var engang oppe paa Slottet hos Generalen for at bede ham om noget, og saa fik jeg Lyst, og Generalen han havde altid Lyst, og saa fik jeg Barnet bagefter«. Generalens Søstersøn, Fritz Hedemann, der var kommet til Tranekjær for efter eget Ønske at hjælpe til med Arbejdet paa Godskontoret, blev, da han snart viste sig ganske uskikket til bemeldte Arbejde, af sin Onkel ansat som den, der skulde have Opsyn med »Generalens Piger«, stifte Fred mellem dem og sørge for, at de ikke bedrog deres gamle Elsker. Ahlefeldt mente aabenbart, at det var det eneste, Nevøen duede til, og da han havde paataget sig at forsørge denne, forekom det ham, at han lige saa godt kunde bruge ham som Haremsvogter, og Nevøen skal iøvrigt have skilt sig godt fra sit Hverv.

Det Liv, der blev ført paa Tranekjær Slot, har utvivlsomt ved Eksemplets Magt paavirket Øens Befolkning, der i mange Aar havde det Lov paa sig, at den var me-

get usædelig. Grundtvig plejede, naar han, efter at have forladt Egelykke, talte om Langeland, gerne at sige: »Langeland er et Kanaans Land, hvoraf Kananiterne endnu ikke er uddrevne«. Det andet ømme Punkt i General Ahlefeldts Liv, hans souveræne Foragt for alt, hvad der vedrørte Penge, kom tidlig til Udbrud: Da han i 1782 begyndte sin militære Karriére som Ritmester først i Kalundborg, derefter i Slesvig By — han havde faaet Løjtnantspatent paa Vuggen — førte han et meget lystigt Liv og gjorde straks Gæld, og Gælden antog saadanne Dimensioner, at Faderen allerede i 1787 fik ham erklæret umyndig, og Umyndigheden hævedes først ved Faderens Død i 1791. I 1794 var hans Gæld oppe paa 1 Million Rdl., en efter de Tider uhyre Sum, og Gælden blev ved at vokse som en Lavine, tildels dog ogsaa som Følge af de vanskelige Tider, der indtraadte efter Napoleonskrigene.

Frederik Ahlefeldt var med sine gode og mindre gode Sider meget afholdt paa Langeland, hans blændende ydre Egenskaber, hele den Glans, Livet paa Tranekjær kastede over Øen, tiltalte Folk, men egentlig agtet var han ikke; hans uordentlige Liv og navnlig hans Upaalidelighed, — hans Løfter kunde man langt fra altid stole paa, — vare slemme Anstødsstene, ogsaa de Hidsighedsanfald, der pludselig kunde afløse hans sædvanlige smilende Venlighed, kunde skabe Vrede om ham, og disse Anfald var ikke altid ganske harmløse, saaledes som da han engang blev vred paa en Bonde over en eller anden Forseelse og lod ham sporenstregs føre ned i Stalden, hvor Generalen satte sig paa Hakksekassen og saa til, medens Kusken pryglede Bonden igennem, men det forefaldt i 1832, Generalens sidste Leveaar, og sligt gik ikke mere, saa Generalen

maatte pænt betale en Bøde, fordi han havde taget sig selv til Rette. Frederik Ahlefeldt staar endnu lyslevende for Beboernes Bevidsthed paa Langeland, hvert Barn kender Anekdoter om ham og fra hans Tid, saaledes om den Kanetur, som Familierne fra Tranekjær, Egelykke og Nedergaard foretog over Isen til Svendborg i Slæde. I Svendborg blev der spist Middag, og i en meget oplivet Stemning kørte Selskabet hjem om Aftenen, Generalen foran sammen med Fru Leth fra Egelykke, og foran dem Generalens Forrider med en Fakkell. Det var indrettet saaledes, for at Forrideren, om der var Vaager, kunde plumpe i, og de andre saaledes blive advarede.

Det var saaledes under interessante Forhold, Elise henlevede sin Ungdom, et broget og indholdsrigt Liv udfoldede sig for hende, men der manglede to Ting i denne Tilværelse: Fred og Harmoni. Fredeligt og harmonisk var Hjemmet paa Tranekjær ikke, disse to Begreber var saa at sige uforenelige med Faderens hele Karakter, og Moderen formaaede ikke at bøde herpaa, hun formaaede heller ikke at skjule for sin Datter, at der var alvorlige Uoverensstemmelser mellem Forældrene, og de efterhaanden tiltagende Scener, der fandt Sted mellem Forældrene, som oftest fremkaldte af Ahlefeldts ægteskabelige Utroskaber, kunde ikke vedblive at være nogen Hemmelighed for Elise. Dette Forhold bidrog meget til at formørke Elises Sind, der helt igennem prægedes af det meget gode og det meget slette, der mødte hende under hendes Opvækst; det har derfor været nødvendigt at dvæle saa længe ved hendes Hjem. Det er blevet hævdet fra tysk Side, at Elise havde en udelukkende Kærlighed til Moderen og stod Faderen fjernere,

denne Fremstilling er tendensiøs, idet den er et Led i tyske Skribenters Bestræbelser for at germanisere Elise, her var en kærkommen Lejlighed: Sympathi for den holstenske Moder, Antipathi for den rent danske Fader. Det beror imidlertid paa en Forvanskning af Sandheden, der var tværtimod et meget varmt Forhold mellem Fader og Datter, og intet formaaede at forstyrre dette Forhold senere hen i Livet, skønt der skete saa meget, der vilde kunne have forstyrret det: Elises Ægteskab, som Faderen var misfornøjet med, hans uordnede Pengeforhold, der bevirkede, at Elise aldrig fik den økonomiske Støtte, der tilkom hende, Faderens ubesindigt indgaaede og meget mislykkede andet Ægteskab. Ahlefeldt, der satte saa megen Pris paa Dannelse og gode Kundskaber, sørgede for, at Datteren blev godt oplært, foruden en solid og grundig Undervisning i almindelige Lærefag, fik hun bibragt Færdighed i fremmede Sprog, navnlig lærte hun godt Engelsk, hvilket kom hende til Gode senere i Livet, da hun under Opholdet i Düsseldorf i Forening med Immermann oversatte Walter Scotts Ivanhoe til Tysk; denne Oversættervirksomhed skulde for Immermanns Vedkommende være en Slags Indøvelse i det engelske Sprog, som han ikke var rigtig inde i, og for Elises Vedkommende skulde det bøde paa hendes noget mangelfulde Tysk. I sit berømte Værk »Die Epigonen« gør Immermann sig forøvrigt lystig over Walter Scotts berømte Roman.

Grevinde Ahlefeldt, der selv var særdeles vel instrueret, delte ganske sin Mands Anskuelse paa dette Punkt, at Elise skulde blive godt oplært; Grevinden bibragte iøvrigt sin Datter et elegant og korrekt Væsen, lærte hende Selvbeherskelse og ydre Ro, altsammen noget, der bevaredes

gennem Elises saa omskiftende Liv. At saadanne Færdigheder som Ridning og Dans ikke bleve forsømte skal her nævnes, navnlig fordi hendes store Dygtighed i Ridning, en Arv fra Faderen, blev blandt mange andre et Tilknytningspunkt til hendes senere Mand, og stod i Forbindelse med hendes store Kærlighed til Naturen og til Friluftsliv. Baade med Faderen og alene strejfede hun rundt paa Langeland til Hest og til Fods, hun kunde tilbringe hele Timer alene ude ved Stranden, her hengav hun sig til romantiske Drømme, fantaserede om alt det store, hun mente sig prædestineret til at opleve, naar Livet først rigtig var begyndt for hende, og naar hun var hjemme i sit Værelse paa Tranekjær, hvorfra hun mod Øst og Vest havde fri Udsigt til Havet, kunde hun staa i Timevis og stirre mod det og drømme videre. Da Faderen i Kraft af sine Principper holdt paa, at Datteren skulde have saa megen Frihed som mulig, blev der ikke lagt noget Baand paa hendes Tilbøjeligheder, hun vænede sig til at leve mere i en Drømmenes Verden end i det virkelige Liv, denne Leven ved Siden af Livet fortsatte hun ogsaa efter at have forladt Barndomshjemmet, og hun vedblev ligesom i Hjemmet i de Mennesker, hun traf sammen med, at se ikke virkelige Mennesker, men det, hun selv lagde ind i dem. Dette bragte hende mange Skuffelser i Livet, derfor blev hendes Ægteskab en Skuffelse, derfor blev Samlivet med Immermann ikke det, det kunde være blevet til, havde det fra hendes Side bundet noget mere i Virkeligheden. Den stadige Omgang i Hjemmet med mange forskelligartede Mennesker, den frie Opdragelse, hun fik, bevirkede, at Elise erhvervede stor Lethed i Omgangen med Mennesker, hun kunde

tale behageligt og utvungent med alle, blev i Ordets gode Forstand en Verdensdame. Alt i en ganske ung Alder tilegnede hun sig den ret sjældne Evne at være en god Tilhører, hun blev senere hen gennem Livet i det hele taget mere receptiv end egentlig ydende, men hun havde en hurtig Opfattelse, forstod at give sin Tanke et koncist Udtryk, navnlig udvikledes ved megen Læsning den hende medfødte Evne til at kunne bedømme et skrevet Værk, hun fandt rig Lejlighed til at udvikle denne Evne, da hun omtrent fik Lov til at læse hvad hun vilde hjemme hos Forældrene. Som hendes Aandsevner, saaledes holdt hendes Skønhed og Ynde sig i en forbavsende Grad lige til hendes høje Alder. Elises Skønhed var nordisk, milde blaa Øjne og et stort lyseblond Haar. I »Die Epigonen« har Immermann paa Grundlag af Beretninger, som han havde fra Elises egen Mund, givet levende Skildringer af det romantiske, skønhedsfyldte Liv, der førtes i Elises Barn-domshjem; i Bogen lader han Johanna, til hvem Elise havde staaet Model, udtale følgende: »Jeg var 20 Aar gammel, vokset op paa min Faders Slot, og han var mig en god Fader, trods alt det onde, Folk siger om ham, han lod mig stræbe opad fri og ubunden som Granerne i vor Park. Naar jeg red ved hans Side eller kørte i den lette Jagtvogn og forfulgte Hjorten, da følte jeg det, som maatte der vokse Vinger frem af mine Skuldre, saa let og rent brusede det friske Liv indeni mig. Hjemme lyttede jeg til de Fortællinger, som Rejsende og kloge Mennesker fremførte om fremmede Lande og Mennesker, eller jeg læste Historie med min gamle ærværdige Lærerinde. Thi takket være dem, der vaagede over min Skæbne, maatte intet lavt eller tomt komme mig nær; jeg husker saaledes

endnu, at der ikke var noget Spejl i mit Værelse. Verden og Fortiden omsluttede mig som et smukt tankevækkende Æventyr, midt i hvilket jeg fortrolig med alle Helte og Vismænd henlevede lykkelige Dage.«

Maync bemærker i en Note til »Die Epigonen«, at de ovenanførte Ord var Elises egne. En af Immermann-Philologerne F. Schultess gør opmærksom paa Ligheds-punkterne mellem Elise og Johanna og siger, at de begge var rigt begavede, at man kunde spore den frie Opdragelse, de havde faaet i et gammelt, fornemt Hjem, at Forældrenes forvirrede ægteskabelige Forhold havde sat deres Stempel paa dem. De havde begge en livlig, let opflammende Fantasi, deres højtflyvende Aand følte sig frastødt af det sædvanemæssige og dagligdags, og de havde en romantisk Tilbøjelighed til at lege med Tilværelsen. Dernæst ere de begge frihedselskende Patrioter, begge ile i Foraaret 1813 til Breslau, deltage i Hvervningen til Frikorpset og pleje Dag og Nat de saarede. Baade Johanna og Elise havde inden deres Ægteskab haft en ulykkelig Kærlighed.

Om Elises Bedstefader staar der i »Die Epigonen«:

»Bedstefaderen havde været en Mand, der ikke var bange for selv at tage fat ude paa Marken og i Engene, naar det kneb. Han gik i Klæder af det groveste Stof og holdt mest af at sidde og snakke om Landvæsen med Forvaltere og Bønder. At forbedre sin Jord, afrunde sine Godser ved Køb og foruden Grundejendomme at efterlade en dygtig Kapital i rede Penge var hans eneste Livsmaal. For at opnaa dette spiste han paa Tin og berøvede sig enhver Nydelse. Endnu fremvises paa Slottet den Hat, han havde baaret i 30 Aar.«

Derefter følger en Skildring af Elises Fader selv: »Sønnen var en komplet Modsætning, pragtelskende, følsom, fantastisk og derfor var han fra det Øjeblik, denne Side af hans Karakter begyndte at udvikle sig, intet Øjeblik til Glæde for sin Fader, der gerne havde gjort ham arveløs, om det havde været ham muligt.«

I skarpe Træk er her i Immermanns Bog Modsætningerne mellem Fader og Søn trukne op, en Art esprit de contradiction har foruden de medfødte Tilbøjeligheder drevet Grev Frederiks Aandsretning saa langt som muligt bort fra Faderens, og Forholdet er traadt stærkere frem derved, at Faderen, der hverken kunde eller vilde møde Sønnen med Forstaaelse, søgte at udøve Pres mod Sønnen for at faa ham tildannet i sit eget Billede. Moderen Elisabeth Juel, efter hvem Elise var opkaldt, stødte ved sin Haardhed Sønnen fra sig, endnu de sidste Aar, hun levede, 1803, var den 43-aarige Søn bange for sin Moder. Disse Forhold forklarer et og andet i Grev Frederik Ahlefeldts Karakter og Udvikling.

Om Elises Fader hedder det videre i »Die Epigonen«: »Han ægtede i en tidlig Alder en yndig ung Pige, der dog ikke kom til at betyde noget for ham, for ogsaa efter sit Giftermaal rejste han meget alene, og han mente ikke de ægteskabelige Baand behøvede at hindre ham i hans Glæder. Ømme, sværmeriske Venskaber bragte Skønhed ind i hans Liv, hos Kvinderne gjorde han en fabelagtig Lykke, et talrigt Afkom var Frugten af disse mangfoldige Forbindelser. Men han bekymrede sig ikke om Afkommet.«

ELISES MODER

III. MYSTERIER

DEN frie Opdragelse, som Elise fik, havde den Virkning, at hun kunde forme sit Liv saa temmelig som hun vilde. Hun yndede at søge Ensomhed, i Ensomheden hengav hun sig til sine Drømme, Drømmene antog, da Barnet var blevet til Kvinde, fastere Former. Hun var erotisk af Naturen, og den Atmosfære af Erotik, hvori hun levede, skulde yderligere give hendes Tendenser Næring. Mange unge Mænd kredsede omkring hende, hendes Faders hyppigt skiftende Adjutanter vare i Reglen efter Tur forelskede i hende. Elise kunde frit omgaas de unge Mænd, hun og hendes Kusine, Moderens Broderdatter Davide Hedemann fra Stade, der opholdt sig i meget lange Besøg paa Tranekjær, lode sig kurtisere af Løjtnanterne, og ingen vaagede over, at Grænserne for Kurmageriet ikke bleve overskredne. Generalen stoledes paa, at hans Hustru passede paa sin Datter; det gjorde Grevinden imidlertid ikke, hvadenten det nu var, fordi hun nærrede en fast Tillid til sin Datter, eller det var en ved Sygelighed og ægteskabelige Sorger fremkaldt Apathi. Datteren fik for megen Frihed og benyttede den. Da Grevinde Ahlefeldt opdagede, at hendes Datter var frugtsommelig, gik hun ikke, som det vilde have været

det rimeligste, til sin Mand og meddelte ham, hvad der var sket, men skjulte det for ham. Hun frygtede hans store Hefthighed baade for sin egen og Datterens Skyld. Noget maatte der gribes til, og Grevinden fandt da paa et Paaskud til at rejse bort med Datteren; hun fik Generalen til at tro, at Elise havde faaet en Pennefjer i Halsen, at en Halssygdom havde udviklet sig deraf, og at det var nødvendigt at føre Datteren til en kendt Specialist i Hamborg. Generalen fæstede Lid til sin Hustrus Beretning og lod de tvende Damer rejse af Sted til Hamborg. Der fødte Elise en Datter. Sandheden kunde naturligvis ikke holdes ret længe skjult for Generalen, og da han fik det hele at vide, blev han saa opbragt over, at hans Hustru ikke havde passet ordentlig paa hans Datter, hans Øjsten, at han lod sig skille fra hende. Baade i de danske og tyske Beretninger om Skilsmissen mellem det Ahlefeldtske Ægtepar skydes hele Skylden over paa Manden; Konen fremstilles som den ædle Martyr, der efter længe med Engletaalmod at have udholdt sin Mands slette Behandling, endelig drevet til det yderste, forlader Manden. Denne Version er fuldstændig ukorrekt.

Moder og Datter flyttede saa til Godset Ludwigsburg ved Eckernförde.

Hvem var nu Faderen til det Barn, Elise fødte?

I Familien Gerstenberg gøres det gældende i Kraft af en Familietradition, at Faderen var den daværende unge Lieutenant Gerstenberg, der under Krigen i Hertugdømmerne kom til at ligge i Kvarter hos Grev Ahlefeldt, medens denne med Familie opholdt sig paa Ludwigsburg. I Elises egen Familie gaar Traditionen blot ud paa, at Faderen var »en af Generalens Adjutanter«.

Lieutenant Gerstenberg, der døde som Major midt i Attenhundrede og Trediverne, hørte til en gammel Officersfamilie, hans Fader, der var født i Tønder, blev, efter nogle Aar at have gjort Tjeneste som Officer, Ministerresident i Lübeck, mere kendt var han i Datiden som Digter. Hans Tragedie »Ugolino« opføres endnu den Dag i Dag i Tyskland. Hans Værker blev udgivne i København, men vare alle skrevne paa Tysk. Den unge Gerstenberg var gift med en Plejedatter af Grev Schimmelman paa Wandsbeck Julie v. Ehrenstein, med hvem han levede i et kort og ulykkeligt Ægteskab. Den unge Kone, der var forvænt fra Hjemmet, kunde ikke finde sig i de tarvelige Forhold, hvorunder hendes Mands indskrænkede Gage tvang hende til at leve, og synes af de efterladte Breve at dømme at have villet benytte Rygterne om Mandens Forhold til Elise Ahlefeldt til at faa en Skilsmisse fra Manden bragt i Stand. Skilsmissen fuldbyrdedes 1810, samme Aar, som Elise ægtede Lützow. Gerstenberg var en smuk ung Mand fuld af kunstneriske Interesser, han spillede og sang, skrev Digte og maatte saaledes paa Forhaand være selvskreven til at falde i Grev og Grevinde Ahlefeldts og deres Datters Smag. Der synes da ogsaa hurtigt at have udviklet sig et varmt Venskab mellem ham og Greven, hvem han gentagne Gange besøgte paa Tranekjær. Gerstenberg har i Breve til sin Fader givet Skildringer af sit Samliv med Familien Ahlefeldt, nogle Brudstykker af Brevene hidsættes her.

Ludwigsburg, 7. December 1806.

Jeg kom til Ludwigsburg, som jeg allerede kendte godt fra den Tid, da Kammerherre Ahlefeldt-Dehn ejede det, og ventede mig et meget behageligt Ophold. Den nuvæ-

rende Ejer, Grev Ahlefeldt-Langeland, er en yderst elskværdig Mand, der behandler mig paa den fineste og artigste Maade. Han er meget rig og musikalsk og holder til sin private Fornøjelse et Kapel paa 14 udmærkede Musici, der ikke have andet at bestille end at spille for ham. De kan med Lethed tænke Dem, hvor behagelige Timer, jeg har nydt, og forhaabentlig endnu kommer til at nyde her; det skal De faa nærmere at høre om i mit næste Brev.

Ludwigsborg, 7. Februar 1807.

En Sygdom, der har angrebet mine Øjne paa det heftigste, er Skyld i, at jeg i flere Uger ikke har skrevet. 7 Dage i Træk vare de lukkede, og kun Grevens og hans Families yderste Omsorg skylder jeg min Helbredelse. Han selv vaskede og forbandt mig tre Gange om Dagen, besøgte mig gentagne Gange, og hans Brodersønner, af hvilke De har set den ældste hos Abbé Gyot, læste noget højt for mig. Da han selv er meget inde i den medicinske Videnskab (han har studeret Medicin for sin Fornøjelses Skyld) og har kureret syge paa sine Godser, saa har jeg med Sindsro kunnet underkaste mig hans Behandling, og min Tillid er Gud være lovet ikke blevet skuffet . . .

Grev Ahlefeldt, om hvis musikalske Talenter De spørger mig, synger en meget god Bas. Hans Datter, en ung 19-aarig, meget elskværdig Pige, spiller meget smukt Klaver og har en meget omfangsrig Stemme; med hende og Greven synger jeg næsten ved hver Koncert, jeg er endnu slet ikke rykket ud med mine øvrige musikalske Færdigheder, om jeg tør kalde dem saa, da jeg er for ængstelig til at lade slige Kendere høre mig.

NOGLE DAGE SENERE:

Min dyrebare Fader! Hils Moder og Bedstemoder saavel som Henriette og Minna mange Gange fra mig. Da jeg ikke ved, om jeg nogensinde faar Henriette at se mere, ønsker jeg at eje hendes Portræt, som jeg ganske vist har haft, men givet til Komtesse Ahlefeldt, der ønskede at eje det.

Bregninge, 17. Juli 1808.

. . . . Der vil maaske snart komme en Tid, min aller-kæreste Fader, hvor jeg paa det nøjagtigste og omstændeligste kan forklare Dem det, som nu gennem Rygtets, dels løgnagtige, dels urigtige eller ufuldkomne Beretninger, er kommet Dem for Øre, men for Øjeblikket og paa denne Maade kan jeg ikke gøre det. Da vil jeg staa utilsløret foran Dem og som Menneske og Søn gerne imødesee den erfarne og vise Mands og Faders Dom.

September, 1808.

Hvor kær er mig ikke den Hilsen, som Henriette har faaet fra den unge Komtesse Ahlefeldt. Alt, hvad der bliver sagt til Komtesse Ahlefeldts Pris, hvor stærke Udtryk, man end vil bruge, er dog alt for lidt, man maa se hende i hendes hjemlige Omgivelser for tilfulde at skatte hendes Værd. Hun kender Henriette fra Korrespondancen med sin Kusine, en Frøken Hedemann i Hannover, og fra mine Beretninger.

Bregninge, 26. Oktober 1808.

. . . . men det er dog Umagen værd at angive den Aarsag, hvorpaa hun støtter sine tiltagende Fordringer, og forudsætter en Virkning, der kunde gøre mig det muligt

at tilbagebetale den omtalte Kapital. Men denne Aarsag er ikke andet end et blot og bart Rygte, som hverken J. eller nogen anden kan bevise de jure. Spørgsmaalet er altsaa, om et ubekræftet Rygte (et 2det tilkommende Ægteskab) kan skaffe hende Grunde nok til at føje de ovenomtalte Fordringer til de allerede forhaandenværende Hertil kommer endnu, at den Uoverensstemmelse, der er og alene har været Foranledningen til min paa-tænkte Skilsmisse, allerede har eksisteret i flere Aar, altsaa længe *før* det Rygte, hvorpaa hun grundede sine yderligere Prætentioner, har kunnet komme i Omløb.

Mangt et glødende Kærlighedsdigt skrev den unge for-elskede Mand til Elise under sine Ophold paa Tranekjær:

Wenn einsam oft auf bemostem Sitze
Mir rege Phantasie der Zukunft Vorhang zieht,
Dann mahlt sich mit erfinderischem Witze
Ein Bild das tröstend mir das trübe Herz durchglüht.
Dann gleiten alle längst geschwundnen Sinnen
Als wie ein Wahn der besseren Vorzeit mir vorbei;
Und dieses Bild die Quelle meiner Thränen
Zeigt mir wie peinigend mein jetz'ger Zustand sei.
Mein armes Herz gemacht für sanfte Freude
Gab sich dem Geistesrausche Dich zu lieben hin.
Ein Blick entschied auf ewig für uns beide;
Verlust des einen ward des anderen Gewinn.
Und keine Sprache mahlt was wir empfunden,
Die himlische Magie der Liebe die uns band,
Als wir mit Leben das Gefühl gestanden,
Und um geliebt zu sein auch jeder Zweifel schwand.
Einst wie ich dich auf meinem Schosze wiegte

Und sich dein Lilienarm um meine Schulter schlang,
Und ich mit Mühe nur die Gluth besiegte,
Die heftig tobend mir durch alle Adern drang;
Da sangst du mit holdseligem Erröthen
Und sanft anschmiegend unter langem heissen Kusz:
»Du Theurer! Dich lieb ich ewig! Tödten
Wird Sorg und Kummer mich wenn ich dich lassen muss,
Nimm diesen Ring der ewigen Lieb und Treue,
Er bindet was die Inschrift sagt: To God and Thee!
Sei mir getreu dann schwächet keine Reue
Die Kraft dich heiss zu lieben die mir Gott verlieh.
Statt allem dem was Zufall nur bewahrte
Statt Rang und Gold das mir das blinde Schicksal gab
Ist dein Besitz das Glück das ich erwarte,
Und ohne dich schwör ich auch allem andern ab.
Und sollte mir das Schicksal nicht gewähren
Was einzig meines Lebens grösstes Labsal ist,
So soll doch keines Menschen Kraft mir wehren
Dir treu zu sein so lang noch Leben in mir flieszt.
An jener Kluft wo alle Leiden enden
Erwart' ich dich dann aller ird'schen Banden frei
Und reichen Lohn wird uns die Zukunft spenden
Denn du warst mir, Geliebter! Wie ich dir getreu!«
Ach wie kann ich, Du Theuerste! vergessen
Was deine heisse Liebe dem Geliebten sprach!
Kein Ausdruck kann die Götterwärme messen
Die hohe Kraft die in den hehren Worten lag.
Dein himlisch sanftes Auge strahlte Feuer
Dein göttlich schönes Angesicht verklärte sich
Und deine Red' goss Ruh ins Herz und freier
Hob ich die bange Brust und jede Sorge schwieg.

Zu glücklich flossen jene heiligen Tage
In sanfter Ruh und seeligem Genusse hin.
Da waffneten sich Neid und Hass und Plage;
Denn unser stilles Glück war Qual dem Furiensinn,
Bellona musste ihre Masque leihen,
Und was noch schrecklicher noch härter ist als Tod,
Was alle Liebende gleich heftig scheuen
Ach schnelle Trennung war's was das Geschick gebot!
Empfindlicher traf nie die höhnsche Parce
Die Misgeschick in unsern Lebenspfaden knüpft
Denn was ist härter wohl als jenes Leiden
Was ist das grösslicher zum bangen Herzen spricht
Als Trennung! Seines Lebens Lust zu meiden!
Nein grössern härtern Schmerz nächst Untreu giebt es nicht.
Und dieser Kelch ward grausam mir geboten!
Bis auf die bittern Hefen hab' ich ihn geleert! —
Ach wann wird mein Gebet des Schicksals Knoten
Der unsern Pfad verwirrt, gelöst zu sehen, erhört?
Ich schmachte fern von dir an meinem Grame
Der mich verzehrt und doch — o Widerspruch! erhält.
Denn ist er's nicht der dem Leidens Rahme
Dein göttlich Bild mir hoffend — — vor die Augen stellt?

Das Gute stets dem angenehmen vorzuziehen
Ist wenn ich recht aufrichtig mich befrage
Wohl Pflicht doch keine leichte Sache
Auch ist die Kraft dazu nicht jedem leicht verliehen.

Triumpf der Gottheit ist's wo beide sind verbunden,
Doch ach wie selten wird dies grösste Glück gefunden,
Bei dir Elise nur sieht man in schönster Blüthe
Anmuth und Körperreiz gepart mit Seelengüte.

ELISES BARNDOMSHJEM
× BETEGNER VINDUERNE I HENDES STUE

Som man ser, Æblet var ikke faldet langt fra Stammen, den unge Gerstenberg var ogsaa Digter — som Faderen.

Fra anden Side har man paastaet, at Elises Fætter Christian Ahlefeldt var Fader til hendes Barn. Fætteren kom meget jævnlig til Tranekjær, idet han var i dobbelt Slægtskab med Elises Forældre; hans Fader var Grevens Broder, hans Moder Grevindens Søster. General Ahlefeldt, hvis eneste Søn var død som Barn, nærrede et inderligt Ønske om en ægteskabelig Forbindelse mellem Datteren og hendes jævnaldrende Fætter. Grevskabet vilde paa den Maade gaa over til Elise; Planerne strandede paa Elises Modstand, hvilket skulde synes at gøre Historien om et Forhold mellem Fætteren og Kusinen usandsynlig. Christian Ahlefeldt vilde hellere end gerne ægte sin smukke Kusine, for hvem han nærrede meget varme Følelser, at disse Følelser varede gennem Aarene kan maaske ses af den Omstændighed, at da han senere giftede sig, og fik en Datter, kaldte han denne Datter Elise.

I Tyskland har det sidste Aarstid den Antagelse bredt sig, at Elise havde ægtet Tronfølgeren, den senere Christian den 8de. Ægteskabet var naturligvis hemmeligt og blev senere opløst. Som man nedenfor vil se, blev Elises Barn født 1807: Prins Christian blev gift 1806 med Charlotte Frederikke af Mecklenburg-Schwerin. Af disse tvende Aarstal fremgaar det med tilstrækkelig Tydelighed, at om et Ægteskab mellem Prinsen og Elise kan der i alle Tilfælde ikke have været Tale.

Datteren, som Elise fødte, og som hun tog til sig 1825, kort efter Skilsmissen fra Lützow, blev døbt i Hamborg og kaldet Adolphine Laurberg, en Købmand fra Aachen

blev i Kirkebogen indført som Barnets Fader. En Udskrift af Daabsprotokollen fra Petri Kirke i Hamborg lyder saaledes:

*Fri- og Hansestaden Hamborgs Arkiv
Den 29. Juli 1910.*

*Uddrag
af Daabsprotokollen for Skt. Petri Kirke Hamborg
fra Aar 1808 Side 207 Nr. 35*

Den 4. Februar 1808 blev den under 21. November 1807 fødte Datter af Georg Laurberg fra Aachen, Købmand, boende i Johannisstrasse Nr. 32, og hans Ægtehustru Wilhelmine, født Wagner, ligeledes fra Aachen, døbt af Hr. Diakon Müller og fik Navnene Georgine *Adolphine* Wilhelmine.

Fadderne vare

Johann Heinrich Daniel Moldenhaver, Dr. Heinrich Gerhard Wilhelm Moldenhaver, Licent. Henriette Marie Dorothee Moldenhaver.

Til Bekræftelse af Afskriftens Rigtighed
Hagedorn Dr.

Barnet blev anbragt hos en Søster til Elises Lærerinde Fru Steger, der havde et bekendt Institut for unge Piger i Hamborg, og her blev Adolphine Laurberg til den Dag, Elise lod hende hente. Vi skulle senere komme tilbage til dette Barn.

Grevinde Charlotte Ahlefeldt var begyndt at skranke, hendes Helbred havde altid været zart, det urolige Liv ved hendes Mands Side, de mange Sindsbevægelser, ægte-

skabelig Jalousi, Bekymringerne i Anledning af Datteren og endelig Bruddet med Generalen havde gjort hendes Tilstand værre. En rolig Vinter paa Ludwigsburg sammen med Elise, efter at Barnet var blevet anbragt i Hamborg, og Sagen saavidt muligt dysset ned, gjorde hende ikke stort raskere, og Lægerne anbefalede hende nu at søge til Badestedet Nenndorf, der ligger i Hannover lidt Vest for Weseren. Her traf de to Damer en Mand, hvis Navn dengang var paa alles Læber, Adolph Lützow.

IV. LÜTZOW

LUDVIG ADOLPH WILHELM, Friherre af Lützow, hørte til den gamle og højt ansete Godsejer- og Militærslægt, der var udgaaet fra Godset Schwechow i Mecklenburg; hans Fader Johann Adolph havde været prøjsisk General og deltaget i Syvaarskrigen og var gift med Wilhelmine v. Zastrow, hvis Fader var faldet som Oberst i Syvaarskrigen; to af hans Farbrødre var som Officerer faldne i Syvaarskrigen, en tredje Farbroder havde været Fløjadjutant hos Frederik den Store. Gennem Traditionen var Adolph Lützow saaledes stærkt bundet til Prøjsen og følte sig i det hele taget mere som Prøjser end som Mecklenburger.

Som 13-Aars Dreng begyndte Lützow i 1795 sin militære Karriére, idet han traadte ind i den kongelige Garde i Potsdam, 5 Aar efter var han Sekondløjtnant. Sine første Sporer vandt han sig i Slaget ved Auerstädt, hvor han deltog i Blüchers berømte Kavalleriangreb, fik her det første af de mange Saar, han skulde faa i sit brogede Krigerliv, lo af Saaret, kæmpede videre, kom i Krigsfangenskab, slap derfra og kom ved en mærkelig Skæbnens Tilskikkelse til det Land, hvorfra han skulde hente sin Brud, Danmark. I Slaget ved Auerstädt havde en

anden ung Kavalleriløjtnant, Schill, udmærket sig, var blevet saaret og havde undgaaet fransk Krigsfangenskab ved at flygte til Kolberg i Pommern. Her fik han af Kong Frederik Wilhelm den 3die Lov til at danne et Frikorps, hvortil Lützow sluttede sig, og som den glimrende Rytter-officer han var, organiserede Lützow Korpsets Kavalleri. Meningen med Korpset var, at det skulde operere i Ryggen paa Franskmændene med Udgangspunkt fra Øen Wollin ved Oderens Udløb. Under Kampene fik Lützow en Kugle gennem den ene Haand, og under Affæren ved Stargard blev han skudt tværs igennem det venstre Fodled. Det lykkedes det Schillske Korps at hindre, at Kolberg blev erobret af Franskmændene, og en Del af Korpset blev bestemt til at støtte det Blücherske Korps, der var landet paa Rügen, men saa kom Freden i Tilsit, der standsede Fjendtlighederne. Paa Grund af den store Tap-perhed, som Lützow havde udvist i Kampene omkring Kolberg, blev han, 25 Aar gammel, udnævnt til Ritmester. Aaret efter maatte han paa Grund af sine Saar søge sin Afsked, hvilken blev ham bevilget, tilligemed Majors-karakter.

Prøjsen havde under den 3die Koalition mod Frankrig i 1805 holdt sig udenfor Krigen, men begyndte at mobilisere, da Napoleon havde krænket dets Neutralitet ved at lade franske Tropper betræde det prøjsiske Ansbach; Trekejserslaget ved Austerlitz bragte imidlertid en hurtig Ende paa Krigen, og Freden i Wien nødte Prøjsen til nogle Landafstaaelser til Frankrig og dennes Allierede Bayern, Napoleon vilde straffe Prøjsen, fordi det ikke som de sydtyske Stater havde sluttet sig til ham, men oven i Købet vist en uvenlig Holdning, og paa et hængende

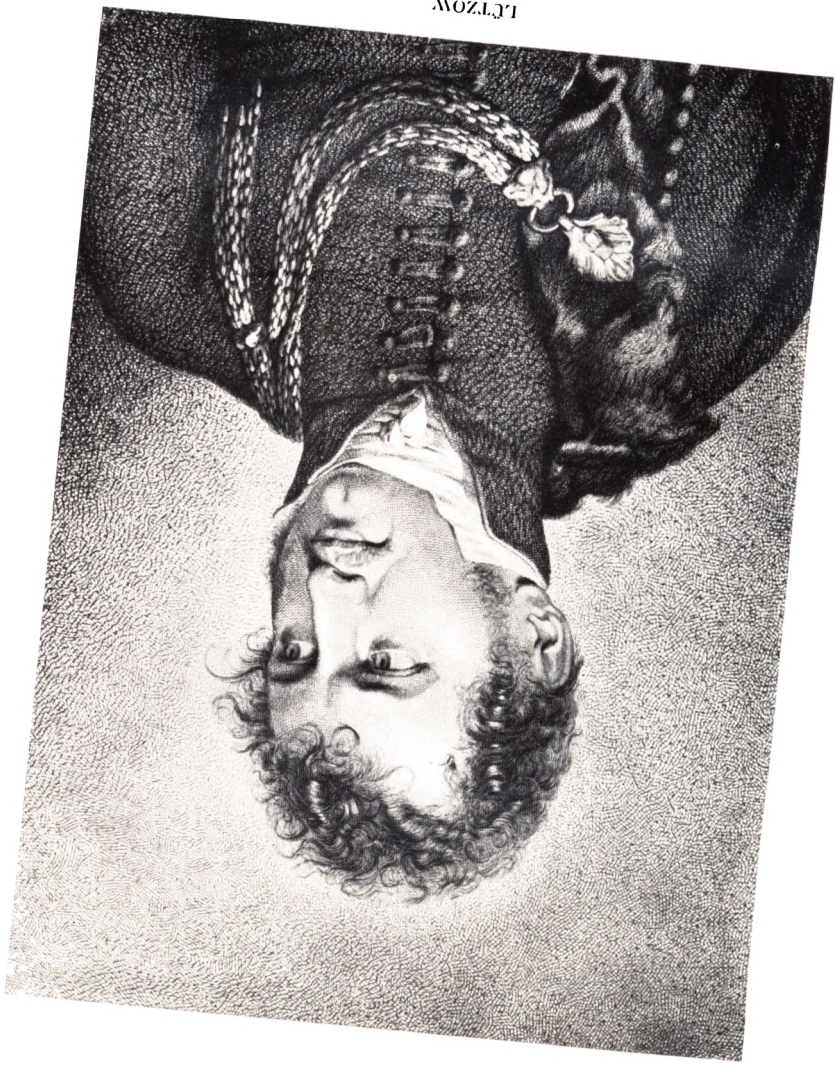
Haar havde grebet til Vaaben. Større end det materielle Tab var den moralske Virkning af Freden i Wien; man følte, at ved Kongens og hans Raadgiveres Langsomhed og Ubeslutsomhed var en Chance gaaet tabt, den kampberedte prøjsiske Hær kunde have besejret den efter Austerlitz udmattede franske Hær og vendt hele Krigens Gang; navnlig i Hæren herskede der stor Bitterhed, og i hele Folket trængte en dump Modløshed igennem. Denne Stemning virkede hemmende, da en ny Krig brød ud mellem Prøjsen og Frankrig det følgende Aar. Den Selvtillid, som havde præget den prøjsiske Hær siden Frederik den Stores Krige, havde faaet et slemt Knæk ved den ydmygende Fred i Wien; rundt om i Prøjsen følte man, at alt indenfor Hæren ikke var, som det burde være; man ymte om, at Officererne var for gamle, adskillige af de tjenstgørende Majorer var over 60 Aar. Den 26-aarige Lützow var saaledes unægtelig en meget ung Major. Befalingsmændene som Helhed var nok godt uddannede, mange af dem højlærde Mænd, der i det mindste teoretisk kendte Krigskunstens Alpha og Omega, men det prøjsiske Officerskorps var ikke fulgt med Tiden, man havde hvilet for længe paa Lavrbærrene fra Rosbach; den Napoleonske Taktik at samle saa mange Troppstyrker som muligt paa et bestemt Sted, og med dem hurtigt og af al Magt falde over Fjenden paa hans svageste Punkt, var ikke endnu gaaet rigtig op for det prøjsiske Officerskorps. Selve det menige Soldatermateriale var godt nok og fik en grundig Uddannelse, maaske for grundig; det var ikke indstillet paa Udfoldelsen af store Troppemasser i aaben Mark, derimod havde det sin Styrke i den spredte Fægtning; det er af Vigtighed at

holde fast ved dette, naar der senere skal tales om den Lützowske Guérillakrig. Paa den spredte Fægtnings Omraade var den prøjsiske Hær jævnbyrdig med den franske, ja paa en Maade overlegen, hvad der særlig skulde vise sig under Kampene 1813-14. Dette forstod Schill, og Lützow lærte at forstaa det. Selvom man i Prøjsen havde Øje for nogle Brist indenfor Hæren, stolede man dog paa, at den længere og grundigere Indøvelse, som de hvervede prøjsiske Soldater gennemgik, skulde vise sig de i langt kortere Tid indeksererede franske Soldater overlegne; man undervurderede her den af Napoleon indførte almindelige Værnepligt, der ikke alene gjorde sig gældende rent talmæssigt, men ogsaa skænkede Frankrigs Hære en ganske anden Aand end de prøjsiske. En mystisk Tro paa Frederik den Stores Aand, der skulde gaa igen i den daværende prøjsiske Hær, skabte en vis Tillid.

Efter Freden i Wien var det kun et Tidsspørgsmaal, naar Krigen mellem Frankrig og Prøjsen skulde bryde ud. Den 25. September 1806 tilstillede Prøjsen Frankrig et Ultimatum, i hvilket man fordrede, at de franske Tropper skulde føres over paa den venstre Rhinbred, dermed var Krigen erklæret. Napoleon stod paa det Tidspunkt i Sydtyskland med sin Hær, der var Hundrede tusind Mand stærkere end den prøjsiske, ved Krigens Begyndelse stod den franske Hær samlet og kampberedt, medens den prøjsiske Hær, daarlig forberedt, var delt i to Dele, Hovedarméen under Möllendorff og en Hær under Fyrst Hohenlohe. De to Arméer skulde efter Planen støde til hinanden syd for Erfurt; ved Saalfeld indhentede Marskal Lannes den prøjsiske Hovedarmés Fortrop

og jog den paa Flugt, herved blev Hærenes Forening umuliggjort, og Prøjserne blev slaæde i Dobbeltslaget ved Jena og Auerstädt; her var det, at Lützow udmærkede sig. De sørgelige Rester af den prøjsiske Hær samledes ved Magdeburg, hvor de holdt Stand mod de forfølgende Franskmænd. Efter nogle Kampe foran Magdeburg trak Prøjserne sig mod Nord, forfulgt af de franske, der besatte Berlin. Den ene Fæstning efter den anden maatte overgive sig til Franskmændene; til sidst maatte Magdeburg kapitulere, efter at Blücher nord fra havde gjort et forgæves Forsøg paa at redde Fæstningen. Kong Frederik Wilhelm den 3die bad nu om Fred, men mente ikke at kunne gaa ind paa Napoleons Fredsbetingelser. De württembergske og bayerske Tropper satte sig fast i Schlesien og indtog de sidste Fæstninger, der endnu vare i Prøjsernes Magt. I November sendte Napoleon Murat mod Prøjsernes Forbundsfæller Russerne, og ved Juletid rykkede den franske Kejser selv ind i Warschau. Den 8. Februar 1807 slog Napoleon Russerne ved Eylau. I Juni mødtes Napoleon og Alexander den Første af Rusland i Tilsit, ved hvilken Lejlighed den franske Cæsar i den Grad bedaarede sin unge, tidligere Modstander, at denne for at behage sin nye Ven ganske lod Prøjsen i Stikken og sluttede Fred og Venskab med Napoleon, saaledes, at Prøjsen maatte betale alle Omkostningerne. Prøjsen maatte afstaa saa meget Land, at det fra at være en Stat paa 5711 Kvadratmile sank ned til 2841, og i Indbyggerantal gik fra 9.977.470 Indbyggere ned til 4.559.306 eller det halve. Kun et sørgeligt Vrag var efter Freden i Tilsit tilbage af det før saa mægtige Kongerige Prøjsen, Størstedelen af de polske Provinser havde Napoleon

L. TIZOV

forenet med det af ham oprettede Storhertugdømme Warschau, som han skænkede Prøjsens Allierede Kongen af Sachsen til Belønning, fordi denne havde trukket de sachsiske Tropper tilbage i 1807, saasnart det var begyndt at gaa Prøjsen galt. Af Prøjsens Besiddelser ved Rhinen dannede Napoleon Storhertugdømmet Berg til Fordel for sin Svoger Murat. Ansbach var blevet knyttet til Bayern. Prøjsens anden Forbundsfølge Kurhessen ophørte at eksistere og blev en Del af Kongeriget Westphalen, hvor Napoleons yngste Broder gjordes til Konge. Den Skæbne, der overgik Prøjsen, var et Sidestykke til det, som ramte Landet i 1918, og den samme Fortvivlelse herskede dengang som nu. Naar Lützow søgte sin Afsked var det, som ovenfor bemærket, paa Grund af de Saar, han havde faaet i Krigen, men det var ogsaa paa Grund af det ret haabløse i at være Officer i det nu saa ydmygede Prøjsen, der var sunket ned til at være en Vasalstat af det mægtige Frankrig, og som nu virkelig havde en vis Lighed med det Mirabeau i sin Tid havde kaldt det, et balsameret Lig.

Mens Ulykkerne væltede ind over Prøjsen i Vinteren 1807-08, var der en Mand, der havde Mod til at give Udtryk for, hvad der efter hans og mange andres Mening laa til Grund for Ulykkerne, og som tillige pegede paa Midlerne til at skabe den tyske Nation paany. Det var Philosophen Fichte.

Hans »Taler til den tyske Nation«, som han holdt i Berlin, blev det første Samlingsraab for Tyskland; mærkelig nok overhørte Napoleon Raabet; den franske Kejser saa i Fichte en Mand af den Kategori, han foragtede mest, »Ideologerne«. Disse Taler have en særlig Interesse

for Danske, det er nemlig nu i Aarene efter Verdenskrigen bleven gjort gældende af Tyskere, der ønsker at indføre Højskolebevægelsen i Tyskland, at Højskoletanken ikke er Grundtvigs, men Fichtes. For at godtgøre denne meget hazarderede Paastand citerer man følgende af Fichtes Taler: »Egenkærligheden var den svundne Tids Kendemærke. Den har nu udført sit Arbejde og har derved tilintetgjort sig selv. De egenkærlige ere komne i Fjendens Vold. Nu er Tiden endelig kommen, hvor man skal tage sig sammen og mande sig op. Men hvorledes? Hvorved? Det voksne Slægtled er alt for fordærvet. Redningen maa komme fra Opdragelsen af Ungdommen. Den maa opfattes som tysk national Opdragelse. Den nye Opdragelse maa gaa ud fra Tyskere til Tyskere. — Tyskere, hold op at smigre Udlændingen, hold op med at strides indbyrdes i eders Nød. — Gaar det tyske Folk til Grunde, er alt tabt. — — Men den nye Tids Morgenrøde er allerede brudt frem og forgylder Bjergtoppene, og kaster Lys over den Dag, der skal komme«.

At Fichtes Ord kunde ildne og vække var ikke saa underligt, og forsaavidt er der en Parallel mellem ham og Grundtvig, navnlig da Fichte paa flere andre Steder i sine Taler slaar til Lyd for Folkeoplysningen Folk af alle Samfundslag skulde høre Fichtes Taler; det var ikke blot Studenter, der flokkedes om hans Katheder, men ogsaa Officerer, og blandt dem var Lützw.

Lützw havde svært ved at holde sig i Ro. Umiddelbart efter sin Forlovelse begav han sig til Kurhessen for dér i al Hemmelighed sammen med Oberst Dönberg at rejse en Opstand mod Kong Jérôme, men da hans Ven Schill i 1809, medens der var Fred og officiel Alliance

mellem Prøjsen og Frankrig, paabegyndte sit letsindige Tog mod den vestlige Magt, kunde Lützow ikke holde sig tilbage, men sammen med Broderen Leopold sluttede han sig til Vennen, skønt han endnu var saa svag efter sine Saar, at han maatte støtte sig til en Stok. Schill havde atter samlet det af frivillige sammensatte Husarregiment, som han havde dannet i 1807. Da Overkommandoen i Berlin fik Nys om Togtet, blev der skyndsomst sendt Ordre til Schill om at vende om; Schill havde haabet ved det af ham foretagne Skridt at give Stødet til, at Prøjserkongen opgav Alliancen med Napoleon, nu hvor Østrig havde erklæret Frankrig Krig, men det gik ikke, som han havde ventet, og nu besluttede han sig til at parere Ordre. Men Lützow var ikke stemt for at adlyde Befalingen, og han fik Schill overtalt til at fortsætte Togtet. Den franske Garnison i Magdeburg rykkede nu i Marken, og ved Dodendorf kom det til en Træfning mellem Franskmændene og den Schillske Friskare. Lützow blev saaret lige i Brystet, men det lykkedes ham at undkomme til Königsberg. Schill maatte efter flere mindre Kampe indeslutte sig i Stralsund, der snart blev cerneret af Frankrigs Allierede, de Danske og Hollænderne. Schill optog Kampen, men maatte bukke under for Overmagten, han selv faldt, 11 af hans Officerer bleve førte til Wesel og skudte, de fangne Soldater bleve førte til Frankrig og der sendte paa Galejerne. Schills Hoved blev afhugget og anbragt i Raritetskabinettet i Leyden.

Frederik Wilhelm den 3die havde som Napoleons Allierede været nødt til at desavouere Schill, og det maa siges at være uretfærdigt, naar hans Holdning bebrejdedes ham af hans Undersaatter. Med særlig Bitterhed saa man

i Prøjsen paa, at danske Soldater bragte Frikorpsets Tog til at strande, og det maa have været med meget blandede Følelser, at Lützow saa sin Forlovedes Landsmænd i Kamp mod Prøjsen. Han blev imidlertid i Königsberg for at afvente sin Skæbne; man lod Naade gaa for Ret, og 1811 traadte Lützow atter ind i Hæren.

Der er skrevet meget om Lützows første Møde med Elise i Nenndorf, og fra tysk Side er det gjort gældende, at det, der lagde Spiren til den Kærlighed, som udviklede sig imellem de to, var den fælles Bekymring for Tyskland og Haabet om dets Genrejsning. Der foreligger ikke et eneste udtalt Ord, ikke en Linie fra Elise Ahlefeldt, der berettiger til denne Antagelse. Hvorfor Elise, der var født og opvokset i Danmark, og hvis Ungdom faldt i en dansk national Vækkelsens Tid, skulde nære særlig Interesse for, hvorledes Forholdene vilde udvikle sig i Prøjsen, er ikke godt at vide; jeg siger Prøjsen, for paa det Tidspunkt de to traf hinanden for første Gang, var Lützow i første Række Prøjsjer, derefter Tysker. Lyden af Tordnen fra Kongedybet i 1801 har sikkert gjort stærkere Indtryk paa den 13-aarige end de diplomatiske og krigeriske Forviklinger mellem Prøjsen og Frankrig paa en Tid, hvor endnu ingen Følelse af tysk Fædreland herskede hos Tyskerne selv, og det turde være overflødigt at minde om, at Elises Fædreland var Frankrigs Allierede. Efter min Opfattelse skete ikke andet end det højst naturlige, at de to unge Mennesker bleve forelskede i hinanden; man kan maaske finde det naturligst fra Lützows Side, eftersom Elise var meget smuk, medens Lützow ikke var nogen særlig indtagende Personlighed. Grevinde Ahlefeldt har næppe ligefrem prote-

geret Partiet, men paa den anden Side heller ikke modarbejdet det; hun har antagelig ønsket at se Datteren gift, da der af den ene eller anden Grund ikke var Mulighed for at legalisere Forholdet mellem Elise og den Mand, der var Faderen til hendes Barn. At det var et rent Inklinationsparti er der imidlertid ingen Tvivl om; frisk, djærv og mandig, som Lützow var, var der selvfølgelig ikke noget til Hinder for, at en ung Pige kunde blive forelsket i ham. Desuden var der ikke saa faa Tilknætningspunkter mellem de to unge, begge vare karakterfulde Personer, der paa engang holdt af Friluftsliv, vare passionerede Ryttere og samtidig begge stærkt litterært interesserede. Elises Fader gjorde først Modstand overfor Partiet, men gav dog efter, og i Vinteren 1810 stod Bryllupet. Efter Bryllupet, der fandt Sted paa Trane-kjær, rejste det nygifte Par til Berlin. Elise blev paa det venligste modtaget af sine Svigerforældre og af sin Mands hele Familie, og det gode Forhold til den Lützowske Slægt vedblev trods alt, hvad der senere kom imellem, lige til Elises Død. Vinteren i Berlin 1810 var trods Tidernes Tryk meget livlig. Frederik Wilhelm den 3dies populære Dronning Louise dannede det straalende Midtpunkt for Berlins Selskabelighed; den unge Dronning havde en Passion for Dans, en Passion, der greb hele Berlin. Dronningen modtog Elise med den største Venlighed og udmærkede hende paa forskellige Maader, hvilket havde den Virkning, at Baronesse Lützows selskabelige Position hurtig rodfæstedes. Lützow og de fleste unge Officerer længtes efter Krig, saa der igen kunde blive Brug for deres Kræfter, men Krigen lod længe vente paa sig, Prøjsen var blevet Frankrigs Allierede, og

alt aandede Fred udadtil. Hjemme levede Ægteparret under forholdsvis beskedne Forhold; Lützows Fader var endnu i Live; som yngre Søn kunde Majoren ikke vente nogen betydelig Arv, og Pensionen var ikke stor. General Ahlefeldt havde lovet sin Datter og Svigersøn et betydeligt aarligt Pengetilskud, men han var, som han plejede, trykket af Pengevanskeligheder, og desuden havde han aldrig taget det saa nøje med sine Løfter. Tilskudet blev da ogsaa adskilligt mindre end der var lovet. To Aar efter Bryllupet, da Elises Moder var død, maatte der imidlertid træffes en Ordning. Naar hendes Fader engang var død, vilde der tilkomme Elise 60.000 Rdl som Erstatning for de Allodialejendomme paa Langeland, der tilkom hende; dette Beløb gav hun nu Afkald paa og indgik et Arveforlig med sin Fader og Fætteren Christian, der var Arving til Grevskabet Langeland. Forliget gik ud paa, at Elise skulde give Afkald paa Arven, mod at hun til Gengæld lige til sin Død skulde modtage en aarlig Appanage. Det Dokument, som opsattes i den Anledning, lyder saaledes:

1812. 17. Juli.

Tranekjær Slot paa Langeland.

Den 17. Juli 1812.

Jeg undertegnede lover og forpligter mig til herved aarlig at udbetale til min elskede Datter, gift med Baron v. Lützow, Major i den kongelige prøjsiske Tjeneste, Ridder, Davide Margaretha Elisabeth, født Grevinde af Ahlefeldt Laurvig den Summa 6.000 Rigsdaler D.C. skriver Seks Tusinde Rigsdaler Dansk Courant, hvilken Summa halv Aarsvis skal vorde udbetalt, hvor det forlanges.

Benævnte 6.000 Rigsdaler D.C. forbinder jeg mig til stedse at udrede, saalænge vores nuværende Penge Cours vedbliver, naar denne igen skulde forbedres og komme til at staa som i Aaret 1807, bliver den til min Datter og hendes Mand fastsadte Summa nedsat til 2.000 Rigsdaler skriver To Tusinde Rigsdaler Dansk Courant, eller om jeg bestemte mig at overdrage dem en Jord Ejendom lig af Indtægter med den foranførte Summa.

Frederik Greve af Ahlefeldt Laurvig

Kong. General Major, Storkors af Dannebrog,
Dannebrogsmænd, Kommanderende General
over Langeland, Ærø og Thorseng,
Besidder af Grevskabet Langeland.

L. S.

At jeg undertegnede aldeles intet har at indvende mod dette min Farbroders Løfte bevidner jeg her ved mit Navns Underskrift og lover tillige at vedblive at udbetale ovenanførte Sum efter min Farbroders Død, saalænge min Cousine D. L. E. Baronesse v. Lützwow lever.

Thorseng den 17. Juli 1812.

C. I. F. Ahlefeldt Laurvig.

L. S.

Pro vera Copia

Bilsted.

Mærkelig nok stod der i denne Erklæring, fra Frederik Ahlefeldt umiddelbart efter hans første fraskilte Hustrus Død, intet om Elises Mødrenearv, hvad der ogsaa fremhæves i Skrivelserne fra Justitsministeriet vedrørende denne Sag. Elises Mødrenearv beløb sig til 6.000 Rdl., hvilket Beløb hendes Fader havde sat i Ludwigsburg, som han købte 1805 og atter solgte med Tab 1809.

Af denne Appanage ydedes der Elise i Faderens Levetid kun en mindre Del, og det gav Anledning til nogle

ubehagelige Forhandlinger, som vi senere skulle komme tilbage til.

I Berlin sluttede Elise sig indenfor Mandens Familie særlig til Svogeren Leopold v. Lützow. Hendes og Lützows nærmeste Ven blev iøvrigt Philosophen Solger, hvem de ikke havde kendt før, men som de begge sluttede sig meget nøje til, efter at han var flyttet til Berlin i 1811 som Professor ved det derværende Universitet. Solger, der var paavirket af Spinoza og Mystikerne, danner Overgangen fra Fichte til Hegel. Paa den ene Side gaar han med Fichte ud fra den menneskelige Bevidsthed om Selvet, og paa den anden Side udskiller han, som Hegel, den endelige individuelle Bevidsthed om Selvet fra den (pantheistisk set) uendelige Bevidsthed. Den uendelige Bevidsthed gaar over i den endelige Tilværelse og aabenbarer sig derigennem, altsaa egentlig ikke nogen direkte Sondring. Vor Tænkning er det særskilte, der sondrer sig fra det almene.

Solgers Hustru var Henriette v. Groeben, der blev Elises nærmeste Veninde og den, hvem hun straks tyede til efter Skilsmissen fra Lützow.

Misfornøjelsen med det franske Overherredømme havde overhovedet hele Tiden hersket, men Frygten for den mægtige Imperator holdt den nede, som Forholdene var, stod man ogsaa foreløbig ganske hjælpeløs. Rhinforbundet, hvis Fyrster og ledende Statsmænd var Napoleons lydige Redskaber, dannede det sikreste Værn for den franske Overmagt; Kongerne af Württemberg, Bayern og Sachsen følte sig knyttede gennem Taknemmelighedens Baand til Napoleon, der havde gjort dem til Konger og skaffet dem store Landudvidelser; de var saare ivrige for

at holde fast ved Rhinforbundet. Overalt i Prøjsen var der franske Besætninger i Garnisonsbyerne; hele den tyske Vesterhavskyst, deri indbefattet Hamborg og Bremen, var blevet indlemmet i Frankrig, og hvad der maaske var betydningsfuldere end det her nævnte, Alexander den 1ste delte Napoleons Opfattelse, at det var nok, naar der var to Magter om at styre Europa; med disse Magter mentes naturligvis Rusland og Frankrig; nu gjaldt det kun om at knuse den eneste Stat, der endnu kunde gøre Modstand, nemlig England.

Moralsk styrkende paa Folkeanden virkede de enkelte Rejsninger mod Napoleon, først og fremmest Schills og Lützows kække Forsøg paa at afryste Fremmedaaget, dernæst Andreas Hofers ligesaa kække som mislykkede Rejsning i Tyrol. Franskmændenes blodige Undertrykkelse af disse Rejsninger øgede Hadet mod de Fremmede og skærpede Følelsen af den nationale Ydmygelse, hvorunder man levede.

Saa kom Napoleons Felttog mod Rusland i 1812, fremkaldt ved forskellige Rivninger mellem de tvende Herskere, især var Napoleon blevet fortørnet over, at hans Forbundsfælle havde foretaget Lempelser i det System, han mente skulde knuse England, nemlig Fastlandsspærringen. Til Kampen maatte ligesaa vel som Østrig ogsaa Prøjsen i sin Egenskab af Forbundsfælle yde Trossekontingenter; af alle lidte Ydmygelser syntes denne vel nok Prøjserne den haardeste. Den russiske Hær søgte at undgaa afgørende Slag og trak sig længere og længere ind i Landet, læggende alt øde bag sig for at afskære Fjenden fra Levnedsmidler; desuden haabede man paa Virkningen af den strenge russiske Vinter,

som man haabede skulde virke lige saa ødelæggende paa den franske Hær som Mangelen paa Levnedsmidler. Til alt Held for Russerne blev Vinteren 1812—13 strengere end nogensinde.

Da Resterne af den mægtige allierede Armé i Slutningen af December 1812 efter store Lidelser var gaaet tilbage over Njemen, afsluttede den prøjsiske General York paa egen Haand en Konvention med den russiske General Diebitsch, i Henhold til hvilken Fjendtlighederne mellem Prøjsen og Rusland skulde ophøre, og det gav Signalet til det almindelige Frafald fra Napoleon. Kongen af Prøjsen vilde først desavouere York, som han før havde gjort det ved Schill og Lützow, men Folkestemningen var for stærk, og for den maatte Kongen bøje sig. Da Berlin var besat af en fransk Garnison, drog Frederik Wilhelm den 3die til Breslau, men først en Maaned efter at være ankommet til denne By vovede han at erklære Frankrig Krig efter først ikke blot at have sluttet en formel Fred med Rusland, men ogsaa sluttet Forbund med denne Magt. Det maa fastholdes, at de Begivenheder, som nu indtraadte, og som man senere har kaldt Frihedskrigen, udgik fra den prøjsiske Stat og ikke, som man fra visse Sider ynder at paastaa, fra en national-tysk Rejsning. Da Felttoget begyndte i 1812, var Lützow endnu for medtaget af sine Saar til at gaa med, men under det, som nu skete, kunde han ikke holde sig tilbage, skønt han endnu ikke kunde stige til Hest uden Hjælp, men var han først kommet op paa Hesteryggen, saa generedes han mindre af sin legemlige Tilstand, end naar han var til Fods; til Hest var han i sit Es.

Vi maa nu gaa over til at tale om nogle af de Mænd, der i det skjulte havde arbejdet paa den nationale Rejsning, der brød ud efter Prøjsens Krigserklæring; disse Mænd havde paa det Tidspunkt allerede betydet meget for Ægteparret Lützow, og skulde i de forestaaende bevægede Tider blive endnu stærkere knyttede til dem: Friesen og Jahn.

Den unge Lærer Frederik Friesen var blevet stærkt paavirket af Fichtes Forelæsninger, allerede Nederlaget ved Jena vækkede ham nationalt, og da han kom til Berlin for at virke i sit Kald ved en Drengeskole, foresatte han sig at bidrage sit til at vække den tyske Ungdom og navnlig gøre den klar paa, hvor ydmygende det var for tyske Statsborgere at lade sig regere af Napoleon. Friesen søgte ved fri, utvungen Samtale med Eleverne at bibringe disse sine Tanker; han benyttede hertil Undervisningstimerne, Frikvarterene og den egentlige Fritid; ved at tale med andre Lærere fik han i mange andre Skoler den samme Paavirkning videreført; gennem frivillige Legemsøvelser, Fægtning, søgte han og de Lærere, der fulgte i hans Fodspor, at hærde og styrke de Unges Legemer og gøre dem skikkede til, naar Kampens Dag engang kom, at kunne drage ud mod Fjenden. I samme Retning virkede hans Ven og Kollega Jahn, der tolkede lignende Tanker i Skrift og Tale. Til Legemsøvelserne sluttede sig lange samlede Udflugter, som Jahn, Friesen og ligesindede Lærere paa Fridagene foretog med deres Elever, Vandringer, som skulde have en Art militært Tilsnit. Gennem disse Ture ud paa Landet skulde de Unges Øjne ogsaa oplades for Fædrelandets Natur, og Kærlighed til Fædrelandet indpodes i

den ungdommelige Bevidsthed. Intet af alt dette forekommer en Nutidsbetragtning nyt og ejendommeligt, men det var det dengang. De to Venner lagde aldeles ikke Skjul paa deres Hensigt, men sagde til deres unge Mennesker, at det, de vilde bibringe dem, var Kærlighed til Fædrelandet og Had til dets Fjende. De holdt begge meget af i store Forsamlinger at udslynge det Spørgsmaal: »Hvorledes skal vi redde Fædrelandet?« Det Spørgsmaal blev gentaget som et Ekko videnom; det at have kaldt den Tanke til Live er egentlig Friesens og Jahns Hovedfortjeneste. For det ofte gentagne Spørgsmaal maatte fremkalde Svar mellem de mange, der inderligt sørgede over Nederlaget ved Jena, men ogsaa mellem de ligegyldige, og mellem dem, der ligefrem vare glade ved det franske Herredømme; til disse sidste hørte halvvejs Goethe, og hans Svar paa Spørgsmaalet var det bekendte eller berygtede: »Slid bare i jeres Lænker, den Mand er jer for stor!« Disse Ord af den ivrige Napoleonsbeundrer søgte man senere at slaa hen og glemme, skønt Goethe aldeles ikke selv gik med Strømmen, dengang det begyndte at gaa galt for den store Kejser; mens Cæsar sad lænket til den øde Klippeø havde han Mod og Ærlighed nok til at give Udtryk for sin Beundring for den faldne Storhed.

I tyske Regeringskresse var Friesens Tale om den tyske Enhed ikke yndet, de mange Regeringer rundt om i Smaastaterne ønskede alt andet hellere end Enhed; Frihedskrigen bragte da heller ikke den svageste Antydning af Enhed, og der skulde gaa Aartier, hvor det at arbejde for den tyske Enhed blev betragtet som Højforræderi: Fritz Reuters Skæbne vidner godt nok der-

om. Jahn, hvis hele Retning var mere jævn og folkelig, fik mest Indflydelse paa de bredere Lag. Friesen, der var udgaaet fra akademiske Kredse, og af Ydre og Væsen en slaaende Modsætning til den anden, virkede stærkere paa de dannede Klasser. Om Friesens Ydre og Væsen kan man faa en Forestilling, naar man læser, hvad Immermann skriver om ham i »Die Epigonen«: »Han saa ud, som om han var kommet ned til os andre fra en fjern salig Ø. Han plejede at sænke Blikket, som om hans Øje knugedes af sin egen Storhed.« Han, der senere næstefter Lützow og Körner skulde blive den populæreste Skikkelse indenfor det Lützowske Korps, havde fra ganske ung af en Evne til at vinde enhver, der kom i Berøring med ham; ingen Kvinde modstod ham. En naiv Mand, der havde kendt Friesen, sagde senere om ham: »Der var to Ting, han hadede, det onde, og det, som ikke var Tysk.« At en Kvinde kunde blive indtaget i denne Mand er ikke til at undres over, men naar Immermann i »Die Epigonen« fremstiller Elise som forelsket i Friesen, er det dog en *licentia poetica*.

I 1810, lige efter at det nye Universitet i Berlin var blevet oprettet med Fichte som Rektor, oprettede Jahn og Friesen i en stor Forsamling af unge Mennesker, for en stor Del Studenter, »Det tyske Forbund«, der straks kom til at tælle mange Medlemmer og senere blev udbredt over alle Egne af Tyskland. I Forbundets Statuter stod, at man vilde stræbe efter at bevare Tysklands Oprindelighed og Selvstændighed, kalde Tyskheden til Live igen, fjerne alt fremmed Slaveri, tale, lære og handle imod »Udlænderi« og søge at naa den endelige tyske

Enhed. Af Medlemmerne krævedes det, at de skulde føre et pletfrit, rent Liv, vække Folkeaaften og være og blive tyske; det var et voveligt Spil midt i det af Franskændene besatte Berlin at starte en saadan Forening, især da det i de hemmelige Klausuler var fastsat, at man af al sin Evne skulde arbejde paa at afryste det franske Aag, at man skulde holde Vaabenøvelser til Uddannelse af frivillige under en eventuel Krig. I 1812 lode de franske militære Autoriteter, der vare Tysklands virkelige Herrer, foretage en Undersøgelse af Forbundet, hvorefter mange af Medlemmerne bleve fængslede; Forbundet blev ophævet, men dets Virkninger kunde ikke udryddes, og man skulde se dem i Dagens klare Lys i Foraaret 1813.

I Slutningen af de mange Breve, som Friesen skrev til sine ligesindede, plejede han at skrive de mindre smagfulde Ord: »Gud, den gamle tyske Gud, bevare og beskærme dem.« Trods sin Forkærlighed for de brede Lag, og skønt han aandelig set stod den akademiske Ungdom fjernt, var Jahn dog fordomsfri nok til at arbejde henimod Dannelsen af et Studenterforbund, der skulde have de samme Maal som det tyske Forbund, men de store Begivenheder indhentede ham, og inden Tanken blev realiseret, havde Bladet vendt sig, og Foraaret 1813 var oprundet. Ved Siden af dem, der som Jahn og Friesen paavirkede Ungdommen, havde ogsaa Digtere og Sangere været med til at forberede Vaarbrudet; blandt disse vare Theodor Körner, Schenkendorf, Arndt og Rückert de bekendteste. Den af de fire, der har knyttet sit Navn inderligst til Frihedskrigen, er vel nok Körner; han er tillige den, hvis Digte have holdt sig friskest

i Befolkningen, det ligger vel nok deri, at han var saa ung, saa ungdommelig begejstret, han virkede da ogsaa stærkest paa de unge og er den Dag i Dag i særlig Grad yndet af tysk Ungdom, dertil kommer det, at han var en af de første, der som frivillig greb til Vaaben i 1813, uden Hensyn til, at han lige var bleven forlovet og havde opnaaet en Stilling, der sikrede hans Fremtid. Hans Navn er for Tid og Evighed uløselig knyttet til det Lützowske Korps, til dets Fører og vor Bogs Heltinde. De tre andre nævnte vare utvivlsomt større Aander end Körner, men denne kan med Rette kaldes Frihedskrigens Digter par excellence. For os Nordboere har Arndt en særlig Interesse derved, at han fødtes som svensk Undersaat i Pommern, der dengang hørte til Sverige. Hans Fader var en livegen Bonde, og Barn-domserindringerne om den daarlige Behandling af de livegne gav Stødet til en Afhandling, der vakte megen Opsigt i Sverige og var en medvirkende Aarsag til Livegenskabets Ophævelse. Mellem hans andre agitatoriske Skrifter vare nogle hidsige Angreb paa Franskmændene; et af disse Skrifter indledede han med de Ord: »Til Helvede med de franske Abekatte!« Disse Angreb bevirkede, at Jordbunden kom til at brænde under hans Fødder, saa han flygtede til Sverige, men iøvrigt kan Sverige ikke i andre Henseender tage ham til Indtægt, han var helt igennem tysk-prøjsisk sindet og os Danske meget gram under Begivenhederne omkring 1848. Körner, der senere blev Elises nære Ven, havde fra Barn en Art Forbindelse med Venindens Fædreland, idet hans Fader, der var nøje knyttet til Goethe og Schiller, stod i Brevveksling med Oehlenschläger. Som et Koriosum kan

det i denne Forbindelse nævnes, at hans Gudmoder var den regerende Hertuginde Dorothea af Kurland, der var hans Dødsfjende Napoleons nære Veninde. Bekendtest af de Digte, som Körner skrev under Frihedskrigen, er hans Hyldestdigt til Andreas Hofer.

Paa en Ansøgning til Kongen om Tilladelse til Oprettelsen af et Frikorps fik Lützow under 18. Februar 1813 følgende Svar fra Frederik Wilhelm den 3die:

Jeg meddeler Dem herved under Henvisning til Deres Skrivelse af 9. d. M. meget gerne Tilladelse til at oprette et Frikorps paa følgende af Dem foreslaaede Betingelser, nemlig:

- 1) at De selv hverver Mandskabet ved frivillige, fortrinsvis fra udenfor Prøjsen, klæder dem og remonterer dem, at der altsaa ikke leveres andet fra Statens Side end Vaaben til dem, der ikke selv kunne skaffe brugbare Bøsser, og Kavalleri-Sidevaaben.
- 2) At De stadig kun fordrer Lønning for nærværende Bestand og altsaa ikke begynder paa at oprette et andet Kompagni eller Eskadron, før den første er fuldtallig.
- 3) At De, dersom Deres Korps ikke skulde naa den Styrke, at det kan bruges for sig, at De saa vil fordele det til Bataillonerne eller Kavalleriregimenterne ligesom Jægerdetachementerne.
- 4) Jeg indvilliger i, at Korpset ligesom de lette Tropper bliver brugt udenfor Linien og bærer sort Mundering i Henhold til en Forskrift, der vil blive Dem givet.

- 5) Jeg bifalder, at afskedigede, ulastelige Officerer, fortrinsvis fra udenfor Prøjsen, maa blive bragt mig i Forslag til Ansættelse i Korpset.

De vil ved den Iver, som De anvender til Fremskaffelsen af dette Korps, indlægge Dem Fortjeneste af Fædrelandet, og jeg opfordrer Dem saa meget mere til at opbyde alt for at udføre Deres Forehavende, da jeg tør forvente, at Korpset under Deres Førelse vil yde meget nyttig Tjeneste.

Breslau den 18. Februar 1813.

Frederik Wilhelm.

Til Major v. Lützwow

For at forstaa, hvilken Betydning Oprettelsen af et Korps af Frivillige som det Lützowske havde i en Krig mod en Magt, der havde Hære organiserede paa Basis af den almindelige Værnepligt, maa vi se lidt nøjere paa de prøjsiske militære Forhold.

Den prøjsiske Hær var, da Frederik Wilhelm den 3die blev Konge, endnu helt baseret paa den af Frederik Wilhelm den 1ste indførte Ordning. Før Frederik Wilhelm den 1stes Tid herskede endnu det fra 30-Aars Kriegen kjendte Landsknægtssystem, udelukkende hvervede Tropper. Hvervningen foregik i Udlandet, som man dengang udtrykte sig, d. v. s. i de ikke prøjsiske Stater. De højere Officerer fra oven og ned til Kaptejnerne skulde sørge for Tilvejebringelsen af Mandskab, der skulde skaffes kompagnivis. Til at bestride Udgifterne overlodes der Kompagniførerne en bestemt Sum; hvad de kunde spare af den Sum, var deres Lønning. Her var allerede

et Fremskridt fra Forholdene under 30-Aars Krigen, hvor Feltherrerne skulde skaffe sig selv og Soldaterne Udkommet gennem Brandskatning af det fjendtlige Land. Naar Krigen var endt, blev Mandskabet hjemsendt. Der var altsaa den Forskel mellem tidligere og senere Tider, at før var Krigen en Lejlighed til Berigelse for Feltherren, nu blev Krigen hans Dyrtid, da Krigen krævede større Udgifter, og Brandskatning ikke mere var tilladt. Iøvrigt gik man i Tidens Løb mere og mere over til fast Lønning, og de sidste Rester af Sportelvæsenet forsvandt under Frihedskrigen, Hvervning fastholdtes derimod lige til 1807. Frederik Wilhelm den 1ste indsaa Vanskeligheden ved at komme bort fra Hvervninger, men for dog at bringe et nationalt Element ind i den prøjsiske Hær indførte han Kantonalsystemet, idet Landet blev inddelt i lige saa mange Kantoner, som der var Regimente i Hæren, saaledes at der fra hver Kanton skulde udskrives et vist Antal Soldater til et bestemt Regiment. Udskrivningen foretoges udelukkende mellem de besiddelsesløse og hovedsagelig indenfor Landbefolkningen; Adelen, der saa godt som udelukkende besørgede Tilgangen til Officersstanden, var fritaget, ligesaa Embedsstanden, de handlende og enhver, der havde Grundejendom; Udskrivningen kunde saaledes kun finde Sted indenfor Tyendeklassen og mellem Folkets løsere Elementer. Men det var kun faa, der udskreves paa den Maade under Frederik Wilhelm den 1ste og endnu færre under hans Efterfølgere; Kærnen i Hæren blev de »udenlandske« hvervede Tropper. Særlig Frederik den Store frygtede for at berøve Landet Arbejdskraft ved at udskrive for mange af sine Undersaatter til Soldatertjeneste. Disci-

plinen mellem de hvervede Tropper maatte opretholdes med Jernhaand, og barbariske Straffe var fastsatte for Forseelser; Prygl og Spidsrod hørte til Dagens Orden. Det var forsaavidt nødvendigt, som de hvervede langt fra hørte til de gode Elementer i det tyske Rige, men mest bestod af løse Fugle, der ikke kunde eller vilde finde andet Erhverv eller dreves af Lyst til Æventyr. Mange bleve lokkede ved List. Et meget brugt Kneb var under et eller andet Paaskud at faa en Mand til at tage mod Penge, naar han havde gjort det, erklæredes det, at han havde taget mod Haandpenge, og nu var lovlig hvervet. Andre bleve drukne fulde og under Rusen overtalte til at lade sig hverve; efter at Rusen var overstaaet, vidste mangan en slet ikke, hvad han havde indladt sig paa. Atter andre bleve ligefrem bortførte med Vold og Magt, en Trafik, der dreves i større Stil under Syvaarskrigen, da man trængte til Mandskab. Denne uhyggelige Bestilling udførtes af Officerer, de saakaldte Hververofficerer, der vare meget ilde sete i Nabolandene, hvor Regeringerne nødig saa sig berøvede deres unge Mandskab; under Syvaarskrigen udbredte Frederik den 2dens Hververofficerer Skræk og Rædsel rundt omkring; den fredelige Vejfarende var ikke sikker for at blive overfaldet, bortført og stukket ind i den prøjsiske Hærs Rækker. En saadan Hververofficer er skildret af Goethe i hans »Wilhelm Meisters Lehrjahre«; paa sin Flugt fra Stuttgart til Mannheim var Schiller i Fare for at blive bortført af en Hverver. De hvervede var ofte gifte, og vare de det ikke i Forvejen, interesserede Frederik den Store sig for at faa dem til at indtræde i Ægteskabet, det gjaldt om at forøge Befolkningen. De

hvervede Tropper vare et dyrt Materiale, de skulde for det første lønnes godt, og deres Forplejning i Krigstid var kostbar; man turde ikke lade disse upaalidelige Elementer sørge for deres Ernæring gennem Kontributioner i Fjendens Land, da det sikkert vilde have udartet til Plyndring; de maatte derfor forplejes fra de kongelige Magasiner, og det var følgelig et stort Tros, der fulgte Hæren. Det gjaldt derfor om saa vidt gørligt at spare Mandskabet og ikke sende flere end strengt nødvendigt i Døden. Krigen blev paa den Maade mindre offensiv end i vore Dage, man søgte at undgaa Fjenden, at besætte Dele af hans Land uden at komme i Kast med ham, at holde ham i Skak. Napoleons Taktik: altid saa vidt muligt at tage Offensiven, gav ham et stort Plus overfor hans Modstandere, men gav ogsaa Stødet til, at man i Prøjsen indsaa, at den gamle Hærordning havde overlevet sig selv, og at man maatte ind paa nye Baner. I de ikke prøjsiske Stater opretholdtes de staaende Hære ved Hvervning. I Krigstilfælde foretoges vilkaarlige Udskrivninger mellem Undersaatterne, det eneste Princip, der fulgtes indenfor Vilkaarligheden, var det, at de velstaaende altid slap fri. Under den amerikanske Frihedskrig sluttede adskillige tyske Fyrster de berygtede Subsidietraktater med England. Foruden en Del af de hvervede Tropper bleve unge Mænd i Landet uden videre udskrevne til Militærtjeneste og solgte til England til Brug i Krigen mod Amerikanerne. Særlig i Hessen blev denne Trafik drevet efter en større Maalestok, idet ikke mindre end 20,000 indfødte Hessere bleve solgte til England. I sine Erindringer fælder Frederik den Store en streng Dom over denne Fremgangsmaade, og han var konse-

kvent, idet han under hele den amerikanske Borgerkrig forbød engelske Hververe Adgang til det prøjsiske Territorium. Af alt dette vil man se, at om nogen Nationalhær i egentlig Forstand kunde der ligesaa lidt være Tale i Prøjsen som i nogen anden tysk Stat. Officerskorpset var derimod særlig i Prøjsen udpræget nationalt; det bestod i sidstnævnte Land saa godt som udelukkende af Medlemmer af den prøjsiske Adel; Frederik den Store nærrede den urokkelige Overbevisning, at kun Adelige egnede sig for Officersstanden, idet han hos Adelige forudsatte større Æresfølelse og mere Mod end hos Borgerlige, hvilken Anskuelse han giver et drastisk Udtryk i sine Memoirer. Efter Nederlagene i 1806 kom Reformerne i Prøjsen Slag i Slag, baade paa det civile og det militære Omraade. Under den nye Ministerpræsident v. Steins Auspicer og senere under Hardenberg toges der fat paa Reformerne, der begyndte med Afskaffelsen af Kabinetsordrene og Indførelsen af et Ministerraad med Fagministre i Stedet for Provinsialministre; i 1810 fulgte Afskaffelsen af Livegenskabet og Hoveriet, ved hvilken Regeringsforanstaltning Bønderne blev ligestillede med de andre Statsborgere. Med Hensyn til Hæren viste det sig efter Tilsiterfreden i 1807 nødvendigt at foretage Forandringer. Efter at Størstedelen af det ikke prøjsiske Tyskland dels umiddelbart gennem Erobring, dels middelbart gennem Rhinforbundet, var bragt under fransk Indflydelse, var Hvervning udelukket, og man maatte søge at rekruttere Hæren mellem Undersaatterne. Allerede i 1803 havde man begyndt herpaa ved at udvide Kantonaludskrivningen og indskrænke Fritagelserne (Exemptionerne), men kun efter en ringe Maalestok. Nu

rejstes Tanken om almindelig Værnepligt. I Frankrig havde Revolutionen fremkaldt den almindelige Værnepligt, men Napoleon indførte Retten til at købe sig fri for Militærtjeneste. De Mænd, der ledede det militære Reformarbejde i Prøjsen, fremfor alle Generalerne Scharnhorst og Gneisenau, stillede mod almindelig Værnepligt efter fransk Mønster, men vilde intet vide af det Napoleonske Frikøbningssystem. Man gik gradvis frem med Indskrækning af Exemptionerne, hvorved Hæren stadig forøgedes. Videre turde man ikke gaa af Frygt for den mægtige Forbundsfælle Napoleon. Men 1813 efterlignede man den af Napoleon brugte saakaldte »levée en masse«, idet man i Slutningen af Aaret udstedte en Forordning, ifølge hvilken enhver vaabenfør Prøjsler erklæredes for værnepligtig, saa længe Krigen med Frankrig varede. I 1814 realiseredes endelig Scharnhorsts Tanke med almindelig Værnepligt. Gennem Værnepligtsloven af 3. September 1814 knyttedes de unge Mennesker af den dannede Klasse nøjere til Hæren derigenem, at de efter et Aars Tjenestetid indtraadte som Officerer i Landeværnet, en Ordning, der herskede lige til Revolutionen 1918.

V. FRIHEDSKRIGEN

DEN TID, der kom, efter at Lützow havde faaet Bemyndigelse til at danne sit Frikorps, er en stor og betydningsfuld Tid for Elise, den største og betydningsfuldeste i hendes Liv; hun træder her frem i sin smukkeste Skikkelse, og hendes Forhold her ere hævede over enhver Ros, faa Kvinder i Verdenshistorien havde haft Kraft, Mod og Udholdenhed til at udføre det, hun udførte; hun blev ikke alene det Lützowske Frikorps' Valkyrie, men ogsaa en af dets Organisatorer; hun blev indenfor Korpset den gode Fé, der under og efter hvert Slag var til Stede for at hjælpe, forbinde Saarede, pleje Syge; Officerer og Mandskab sværmede for hende, hendes Navn blev bekendt over hele Tyskland og nævnedes overalt med Beundring. Hun kendte ikke til Frygt for Kuglerne, ikke til Uhyggefølelse ved Synet af de saaredes Lidelser, intet nok saa ubehageligt Arbejde veg hun bort fra, naar det drejede sig om at pleje de saarede og syge; særlig Lejlighed havde hun til at pleje sin Mand, der Gang paa Gang blev saaret i Krigens Løb. Intet Under, at ogsaa hun var grebet af den nationale Stemning, hun var en tysk Krigers Hustru og meget forelsket i sin Mand, dertil kom, at det Liv, hun kastede

sig ind i, harmonerede med hendes Hang til Romantik og til det æventyrlige, til det, der var udenfor det dagligdags; netop fordi hun ikke var tysk af Fødsel, følte hun, at hun nu dobbelt maatte vise, at hun gjorde sig til eet med den nationale Bevægelse, at ingen Tyskere skulde mistænke hende for ikke at være blevet en af deres egne; Jernkorset blev det ydre Symbol paa hendes Deltagelse i Krigen, og en mere end fortjent Anerkendelse for hendes Opofrelse og Tapperhed under Krigen. Immermann gengiver nogle Ord, som Elise mange Aar senere udtalte til ham og som giver Udtryk for, hvad hun tænkte og følte i hine Dage:

»Hvad var det ikke for Dage, hvad følte jeg ikke! Rom og Grækenland og Riddertiden var ikke længer Æventyr. Genfødt i gylden Glans straaede alt det største mig i Møde! Hjertet var ved at sprænge Brystet, naar jeg til Midnat, ja lige til den lyse Morgen, arbejdede med de Bind, der skulde standse Blodet fra Saa-rene. Jeg græd over, at min Fader var rig, saa jeg ikke var nødt til som andre at ofre mit Haar paa den almindelige Begejstrings Alter. Aldrig, aldrig skal jeg glemme det, om saa hele Verden skal stivnes i Tvivl og Skepsis, saa skal i det mindste en stakkels Kvindes Barm evig fejre Erindringens Fest.«

Naar det fra forskellig Side er blevet gjort gældende, at det Lützowske Korps og Tilstrømningen dertil paa en Maade repræsenterer det tyske Folks Rejsning mod Fremmedherredømmet, saa beror det paa en meget stor Overdrivelse. I Forhold til hele det tyske Folk var Fri-korpset kun en lille forsvindende Del, desuden var Dan-nelsen af det Lützowske Korps kun et Led i et stort

Hele, idet der samtidig af frivillige dannedes et Landeværn og en Landstorm og adskillige lette Frikorps. Men det, at det Lützowske Korps var sammensat af Elementer fra de forskelligste Dele af det tyske Rige, at det for en stor Del bestod af Mennesker fra akademiske eller i det hele taget dannede Kredse, gav det et Relief, saa at det for Samtiden og Eftertiden kom til at se ud af mere, end det egentlig var. Studenterne bragte Korpsets Popularitet videre ned gennem Tiderne, bl. a. ved at optage den sort-rød-gyldne Farve i deres Kokarde til Minde om Lützowerne, hvis Uniformer havde disse Farver. Jahn udbredte Lützow-Kultusen gennem de af ham efter Krigen oprettede nye Gymnastikforeninger, ikke paa Studenternes mere sentimentale Maade, men under en mere bred og støjende Form. Til at bevare Mindet om Frikorpset bidrog i en væsentlig Grad Körners Sange med Webers iørefaldende Melodier; i hver lille By bleve de sungne af Sangforeningerne, Tyskerne sværmer for flerstemmig Sang, gennem disse Sanges romantiske Brillen saa Eftertiden paa Korpset og dets Fører. Mindet om det blev taget i Frihedsbevægelsens Tjeneste, dette gjorde særlig Studenterne, derved kom Lützow ganske uforskyldt noget i Miskredit hos de styrende, skønt han absolut ingensinde led af Frihedsanfægtelser og først og fremmest var en kongetro Prøjsers. Da Skuffelserne efter Frihedskrigene kom, da det tyske Folk saa grundig blev narret for det, man havde ventet skulde komme, nemlig politisk Frihed, saa blev Mindet om det Lützowske Korps ligesom en Trøst for de skuffede. Landet oversvømmedes med Fortællinger og Digte om Korpset, overalt saa man Billeder, der

fremstillede Lützowerne bivouakerende omkring Vagtilden, og Körner lænet mod et Træ, deklamerende sine Digte, eller ogsaa saa man dem efter Dagens Fare og Møje samlede under begejstret Samtale. Senere bidrog Gustav Freytag til at popularisere Korpset. Minderne udbredte et vist folkeligt Præg over Korpset, og her var der virkelig nogen Realitet, da denne Friskare i 1813 stormede frem, virkede den mere folkeligt end den gamle, stramme, strengt indeksercerede hvervede Hær. Den bedste Del udgjorde vist nok Studenterne, der sluttede sig til Korpset, drevne af den Tanke, at Kampen ikke alene skulde føres mod Napoleon, men ogsaa for Opnaaelsen af den tyske Enhed. Mange af Lützowerne havde forladt Hustru og Børn eller lykkelige, sikrede Forhold, andre dreves, ikke som disse af Patriotisme, men af Lyst til Æventyr; det var saaledes en broget Skare af Embedsmænd, Studenter, Videnskabsmænd, Haandværkere, farende Svende, løse Eksistenser. Med al Ære og Respekt for det Lützowske Korps saa var det ikke det, der bragte Rejsningen mod Napoleon i Gang, men Prøjsen og dets Konge, medens hele det øvrige Tyskland med dets Fyrster i Spidsen holdt med Napoleon lige til det allersidste. Men naar det er sagt, maa det straks tilføjes, at Lützowerne havde deres Mission, som de paa det smukkeste gennemførte; Korpset blev til megen Gavn baade i Begyndelsen, da det optraadte alene og senere, efter at Østrig, Rusland og Sverige vare traadte med ind i Kampen, og det blev indlemmet i den samlede Hær. Alle de Militærforfattere, der have skildret Lützowernes Deltagelse i Krigen ere enige i at fremhæve Korpsets store Betydning for det

endelige Udfald, samt Føreres og Soldaters ofte ligefrem æventyrlige Tapperhed og Dødsforagt; den tapreste blandt de tapre var selve Lützow. Mange Forfattere have skildret Korpsets Historie: Jagwitz, Schlüsser, Bothe o. s. v., en Særstilling mellem disse indtager Koberstein, der i sit Værk nærmest retter Angreb paa Korpset og i sin Iver for at bevise, at Eftertiden gennem Myther, Legender, Billeder og Sange har overvurderet Korpsets Betydning, bliver uretfærdig; hans og Eisellers Bøger gav da ogsaa Anledning til Modangreb.

Det var i Værtshuset »Sceptret« i Breslau, at Hvervningen til det Lützowske Frikorps foregik. Lützow selv og Major v. Petersdorff, der var hans højre Haand, foretog Hvervningen; i deres Forfald traadte Elise til, og mange, som maaske ellers vilde have betænkt sig, droges til Indmeldelse i Korpset ved det uvante Syn af en ung, smuk, begejstret Kvinde, der optraadte som Hververske. Fra 10. Februar til Enden af Marts var der antaget 900 Infanterister og 260 Kavallerister. Til »Sceptret« bragtes ogsaa de mange frivillige Gaver til Korpset, og der var god Brug for saadanne; den prøjsiske Stat kunde kun give 200 Infanterigeværer, alt det øvrige maatte Korpset skaffe sig ved frivillige Bidrag; Mandskabets Lønning overtog Staten. Flere ældre, højt ansete Mænd sluttede sig til Korpset: Lützows Svoger Grev Dohna, der senere blev Regeringspræsident i Prøjsen, Landraad v. Petersdorff og Regeringsraad Schroer, begge med Sønner, Gehejmeraad Beuth. Jahn, Körner og Friesen traadte straks ind i Korpset, Jahn medbragte desuden en Del nuværende og tidligere Elever. Infanteriets Uddannelse overtoges af Kaptejn v. Helmenstreit;

det bestod af en Infanteribataillon, 4 Musketérkompagnier og et Jægerdetachment; Kavalleriet under Ledelse af Ritmester v. Bornstädt bestod af en Husareskadron under Premierløjtnant v. Helden, en Ulaneskadron under Premierløjtnant v. Kropf, et ridende Jægerdetachment under Premierløjtnant v. Aschenbach. Omkring de schlesiske Landsbyer Zobten og Rogau blev der indrettet Samlingspladser, hvor Officererne kunde give det for Størstedelen ganske uøvede Mandskab den nødtørftigste Indeksercering; lang Tid var der ikke hertil. Det kom da ogsaa i den første Tid under Felttoget til at knibe lidt med Militærorden og Disciplin.

Inden Korpset brød op den 27. Marts, blev der holdt en højtidelig Gudstjeneste i Rogau, hvor Tropperne bleve tagne i Ed; til den Lejlighed havde Körner skrevet en Sang, der blev afsunget i Kirken. Körner havde ogsaa skrevet et Opraab, som Chefen benyttede til at kalde flere frivillige til Korpset. Den 29. Marts var Korpset i Jauer, og den 17. April naaede det til Leipzig efter at være marcheret over Lauban og Dresden. Denne Begyndelse var ikke tiltalende for Korpsets patriotiske Følelser, thi Befolkningen i Kongeriget Sachsen lagde ikke Skjul paa sine franske Sympathier og var saaledes uvillig med Hensyn til at yde Lützowerne Kvarter og Forplejning; dette gav Anledning til en Del Rivninger; en af Soldaterne fortæller saaledes i et Brev, at han i sit Kvarter i Dresden maatte prygle sin Vært, lige til denne gav ham noget bedre Kost. Ikke desto mindre voksede Korpset paa Gennemmarchen gennem Sachsen med 500 frivillige; de, der mødte med egen Udrustning, knyttedes til Jægerdetachementerne. Major Lützow fulgte det Prin-

cip at lade hver Officer, der selv oprettede en Troppes-afdeling, blive Fører for samme, paa den Maade tilførtes der Korpset en anden Husareskadron fra Brandenburg af Ritmester v. Bismarck. En Byttehandel etableredes med den russiske General Winzingerode, der leverede 50 Kosakker mod at faa een dygtig frivillig. Fra Leipzig havde det været Lützows Tanke at gaa over Saal-Floden og ind i det westphalske Gebet for dér at støtte Angrebene paa den franske kejserlige Hær, der stræbte fra Mainz henimod Saal-Dalen, hvor Napoleons Stedsøn Eugène Beauharnais manøvrerede med faa Tropper og uden Forbindelse med Napoleons tililende Masser; men Lützow havde ikke frie Hænder, idet han stod under General Blüchers Befaling, og først den 23. April fik han Ordre til Opbrud. Lützows Tanke var, at Frikorpset skulde anvendes paa samme Maade som i sin Tid det Schillske, til at støtte Hovedhærens Bevægelser ved at falde Fjenden i Ryggen eller i Flanken; paa Gennemmarchen gennem Sachsen var han bleven klar over, at Overkommandoens Hensigt med Korpset, at benytte det til Støttepunkt for eventuelle Folkerejsninger, vilde blive uden praktisk Betydning. Af Blücher fik Lützow nu Befaling til at lade sit Infanteri i fire enkelte Afdelinger rykke mod Harzen, Solling og Schwalenberger- og Lippe-skovene; Kavalleriet skulde saa strejfe rundt og opret- holde Forbindelsen mellem de spredte Infanteriafdelin- ger; Hovedopgaven skulde være at genere Fjenden i Ryggen og Flanken. Det var en meget svær Opgave, der her paalagdes Korpset, og som oversteg dets uprø- vede Kræfter; Blücher har formodentlig givet Ordren uden at beregne, at Franskmændene vilde rykke frem i

meget stærke Kolonner. Ved Lützen led den forenede prøjsisk-russiske Hær et Nederlag den 2. Maj. Den fjendtlige Hovedhær stod nu i Schlesien; dens Sejr var ingenlunde afgørende, selvom de forbundne Hære havde været nødte til at foretage en tilbagegaaende Bevægelse; det prøjsiske Landeværn skulde lige til at begynde sin Fremrykning, den franske Hær var langt fra sine Hjælpekilder; saa blev der sluttet Vaabenstilstand paa et for Prøjsen saa ugunstigt Tidspunkt som muligt. Lützow stod med 300 Mand Infanteri og 400 Heste ved Stendal; han var i Besiddelse af en Krigskasse paa 12,000 Daler og havde fra Bayreuth og Thüringen Løfte om kraftig Medvirkning. Ved Weimar og Jena drog han igennem de franske Kommunikationer i Haab om at faa en Støtte i Bøhmen af Østrigerne, som han hvert Øjeblik ventede skulde slutte sig til Kampen mod Napoleon; efter mange Farer, som han undgik med stor Dygtighed, stod han den 6. Juni i Voigtland og vilde nu til at belejre Byen Hof. Major Petersdorff stod med sine Lützowere foran Leipzig og var i Begreb med at rykke mod Harzen med 2000 Mand Infanteri; Ritmester Fischer skulde med sin Eskadron skaffe Forbindelse mellem begge Afdelinger; Stillingen for Korpset var god, saa Vaabenstilstanden kom ogsaa her ubelejligt. Lützow lod sine Tropper hvile i Plauen, og da han havde faaet Meddelelse om Vaabenstilstanden, sluttede han en Overenskomst med den bayerske Kommandant om at indstille Fjendtlighederne. Lützow agtede nu at trække sig tilbage over Elben, brød den 15. op fra Plauen og gik i Bivouak ved Weida. Da han fik at vide, at en af hans Jægere sad fangen i Gera, hvorhen Vedkommende var bleven sendt den 13. for

at aflevere tvende Gensdarmere, der vare tagne tilfange inden Vaabenstilstanden, drog han derhen. Den franske Kommandant i Byen modtog Lützow paa det venligste, indbød ham til Middag, afleverede Jægeren og aftalte med ham, at Frikorpset skulde fortsætte sin Marche udenom Gera over Zeitz. Den 17. kom Lützow i Nærheden af Zeitz, som han forefandt besat af württemberg-ske Tropper og lod saa sin Forbimarche melde til den württembergske Oberst. Om Aftenen gik han i Bivouak ved Kitzen, 2 Mil fra Leipzig. Koberstein hævder i sin Bog, at Kitzen ikke laa bag ved den Demarkationslinie, der var bleven bestemt ved Vaabenstilstanden, at Lützow følgelig havde krænket Vaabenstilstanden, og at det paafølgende Overfald af de württembergske Tropper derfor var berettiget. Andre Militærforfattere hævder, at Korpset ved Kitzen befandt sig bag ved Demarkationslinien. Det fjendtlige Overfald skete i Nattens Løb, Lützowerne værgede sig heltmodigt, men de var kun Hundreder, Fjenderne, der først bestod af tyske Tropper, hovedsagelig Württembergere, derefter en fransk Afdeling under General Fournier, Tusinder. Straks ved Fægtningens Begyndelse styrtede Lützow med Hesten, idet han satte over en Grøft, han kom hurtig til Hest igen og red frem i Spidsen for sine Tropper. Der anrettedes et formeligt Blodbad paa Lützowerne; Lützow var i overhængende Livsfare, men slap dog levende derfra og naaede i Nattens Mulm med meget Besvær tilbage over Elben; Fjenden tog en Del Fanger.

Nederlaget ved Kitzen bedømmes meget forskelligt; Koberstein tilskriver Lützows Dumdristighed hele Skylden, andre Forfattere som Schlusser erklærer, at det var

Følgen af fransk Forræderi, at Franskmændene havde overskredet den tyske Demarkationslinie, og at General Fournier indledede Angrebet med at tilraabe Lützwow de Ord: »L'amnistie pour tout le monde excepté pour Vous«. De franske Militærforfattere, der ikke betragte Affæren ved Kitzen som nogen glørværdig Side i fransk Krigshistorie, skyder Skylden over paa Württembergerne ud fra den gamle Tro, at Frænde er Frænde værst. Prinsen af Neufchatel, der blev beskyldt for at have spillet under Dække med Førerne for de tyske Tropper, udtalte sig i samme Retning, da der var blevet nedsat en blandet Kommission til at bedømme Sagen, en Kommission, som iøvrigt ikke bragte noget positivt Resultat. En Del af Fangerne lykkedes det under Transporten til Frankrig at flygte tilbage til Korpset, baade Bønderne og Bybeboerne vare dem paa enhver Maade behjælpelige ved deres Flugt. Til den 22. Juli blev Korpset i Kantonnement i og omkring Havelberg og benyttede Vaabenstilstanden til at bøde paa det tabte; nye frivillige traadte ind, og skønt man ved Kitzen havde mistet 305 Heste, lykkedes det dog at faa Bestanden op paa 480. Jahn bragte Forstærkninger med fra Sachsen, i Frankfurt an der Oder samlede den senere Løjtnant Pilegaard et Musketérkompagni; den senere Løjtnant Riedl dannede et Tyroler Jægerkorps; Artilleri forsynet med 83 Kanoner skaffedes af Løjtnanterne Fritze og Gärtner.

Medens alt dette stod paa, opererede det Lützowske Infanteri under Petersdorff noget planløst mod Harzen i Stedet for at kaste sig ind i Thüringerwald, for der at bevare Føling med Korpset. Paa een Gang brød Petersdorff op fra Havelberg den 2. Juni; og efter at være

KÖRNER

sluppet lykkeligt forbi de af Franskmændene besatte Fæstninger Wittemberg og Magdeburg sluttede han sig til Russerne under Woronzow den 7. og rykkede med dem mod Leipzig for at storme denne By, da franske Parlamentærer forkyndte dem den for tre Dage siden afsluttede Vaabenstilstand. Sine dybt skuffede Tropper førte Petersdorff nu over Elben og forenede dem der med det Lützowske Rytteri.

Den 20. Juli stillede Kongen Frikorpset under General Bülow's Kommando; hermed ophørte Korpsets hidtilværende Selvstændighed og var fra nu af stadig tilforordnet større Afdelinger og gjorde Tjeneste i Linien som lettere Tropper. Den 23. forlod det Kantonnementet i Havelberg, og den næste Dag tog det Standkvarter omkring Nauen, her visiterede Kronprinsen af Sverige, der havde faaet Overkommandoen over den under Vaabenstilstanden dannede Nordarmé, Frikorpset, og overførte det derpaa fra General Bülow's til General Wallmodens Armékorps. Lützow brød op den 6. August og marcherede til Mecklenborg, hvor Korpset forblev, indtil Vaabenstilstanden udløb den 17. Kronprinsen forsynede Korpset med det nødvendige fra de engelske Magasiner i Weimar og Stralsund, en Forsyning, der ikke gjorde ubetinget Lykke, navnlig syntes man ikke om de høj-røde engelske Uniformer, en Del af Mandskabet maatte trække i.

Nordarméen havde to Opgaver at løse: at dække Brandenburg paa den ene Side mod Sachsen, paa den anden Side mod Hamborg og Holsten. Nordarméen var delt i tvende Hovedafdelinger, den ene under Kronprinsens Befaling vendt mod Sachsen, den anden, hvortil det

Lützowske Frikorps hørte, under Wallmoden, stod ved Nedre-Elben. Napoleon truede Brandenburg fra Nedre-Elben, det stærkt befæstede Hamborg havde han ladet Davoust besætte med en Hær, bestaaende af 30,000 Fransk-mænd og 11,000 Danske. Lützow havde, som man ser, atter den Skæbne at maatte staa med Vaaben i Haand overfor sin Hustrus Landsmænd. Floden Stecknitz skilte de to fjendtlige Hære, en Del af Frikorpset stod i Buchen og omliggende Landsbyer, dels i Lauenborg og Boitzenburg, Davoust havde sin Lejr i Bergedorf i de Hamborgske Vierlande. Da Kampen begyndte den 17., stod 8 Kompagnier og 3 Kanoner af Frikorpset ved Lauenborg under Premierløjtnant v. d. Heydes Kommando med Ordre til at forsvare denne By; det lykkedes ham at drive Fjenden tilbage efter en hel Dags Kamp og efter et Tab af tre Overjægere og fyrretyve Underofficerer og Menige; om Natten forstærkede han sig ved at trække en Del Detachementer til. Næste Dag fortsattes Kampen ligeledes med Held, og det lykkedes at drive Fjenden et Stykke tilbage, stor Tapperhed udvistes af Løjtnant Gärtner, der selv rettede Kanonerne. Om videre Fremrykning kunde der ikke være Tale i Betragtning af Fjendens Overmagt, og v. d. Heyde trak sig tilbage til sin oprindelige Stilling, men Kampen havde vist Fjenden, at man ikke vilde opgive Lauenborg. Fjendens Tab var betydelige, Frikorpsets Tropper havde i en to Dages Kamp holdt Stand mod en Fjende, der havde den 4-dobbelte Styrke; Officerer og Mandskab viste under den næsten uafbrudte hidsige Fægtning stor Tapperhed; 100 Faldne dækkede Valpladsen. Megen Gavn havde Korpset af Tyrolerne, der var gode Skytter;

i de følgende Dage opholdt Korpset Fjenden og dækkede Hovedarméens Overgang over Stecknitz og bidrog derved til at hindre Davoust i Realiseringen af hans Plan at støtte Oudinots Fremrykning mod Berlin. Davoust havde naaet Egnen omkring Schwerin med sin franske Styrke, den danske Styrke stod under Kommando af Frederik den 6te's Svoger Frederik af Hessen, Chef for den fransk-danske Avantgarde var den unge franske General Lallemand, der var saa populær mellem de danske Soldater, og som Blicher fortæller om i sin »Æ Bindstouw«. I de Evolutioner, som Wallmoden foretog for at afskære Davoust fra Forbindelse med Berlin, blev Lützw benyttet paa følgende Maade: Med 100 Husarer af Frikorpset og ligesaa mange Kosakker blev han sendt til Egnen mellem Gadebusch (kendt i Danmarkshistorien fra Slaget den 20. December 1712) og Schwerin, for om muligt at bemægtige sig en Proviantkolonne, der ventedes fra Hamborg.

Den 26. August tog han Kvarter paa Herregaarden Gottesgabe, hvor Elise efter Aftale mødtes med sin Mand. Til Trods for de Strabadser, de begge havde gennemgaaet i Dagens Løb, blev Ægteparret oppe hele Natten, medens Körner for at glæde dem sad ved Klaveret og sang sine egne Sange. Det blev hans Svanesang, for den følgende Dag skulde han falde for en fjendtlig Kugle.

Næste Morgen lagde Korpset sig i Baghold i en Skov tæt ved Gadebusch for at oppebie Provianttoget, der da ogsaa snart kom fremrykkende. Lützowerne kastede sig over Dækningsmandskabet, og der opstod et Haandgemæng, de fleste af Vognene bleve erobrede, og der

blev taget en Del Fanger; det lykkedes den danske Ritmester Sønnichsen at tilbageerobre en Del af Vognene og at befri nogle Fanger, men han kunde dog ikke forhindre, at 38 Vogne og 20 Fanger forbleve i Lützowernes Vold; mellem Fangerne var den danske Løjtnant August Baggesen, den senere General, Digterens Søn; desuden havde Toget 50 Faldne og Saarede. Ritmester Fischer dækkede med 50 Husarer Lützows Tilbagetog til Hagenau, hvorfra han sendte Byttet, Krigsfornødenheder og Vaaben, til Infanterilejren. Paa Tilbagetoget gjorde Friesen, der var avanceret til Løjtnant og Adjutant hos Lützow, ved Lankau 16 Fanger. Da Fjenden trak sig tilbage fra Schwerin, fik Lützow Ordre til at fordrive en fjendtlig Afdeling paa 2000 Mand, som skulde dække Marskal Davousts Tilbagetog ved Zarrenthin; det lykkedes Lützow, men med betydelige Tab, 14 Døde og 50 Saarede, ogsaa Fjendens Tab vare betydelige. Den 4. September stødte en Del af Korpset paa danske Kavallerivedetter, som bleve drevne tilbage efter at have mistet 14 Fanger, 6 Heste og 15 Vogne med Fourage; de øvrige Tropper af Frikorpset bleve staaende ved Zarrenthin, medens Kosakkerne forfulgte Fjenden lige til Ratzeburg. Den 6. September marcherede Frikorpset af Sted for at slutte sig til Wallmodens Tropper, Hovedkvarteret var ved Dänitz.

I Slaget ved Gadebusch blev Körner ramt af et Skud, der trængte igennem Underlivet op i Rygraden; Friesen, der befandt sig ved Siden af ham, tog ham i sin Favn, og omsluttet af Vennens Arme døde Körner nogle Øjeblikke efter. Körner blev begravet paa Valpladsen under en Eg; Begravelsen overværedes af den ovennævnte Løjtnant Bag-

gesen; Elise, der kendte denne sin Landsmand, havde opnaaet hans Befrielse fra Krigsfangenskabet, og efter at han syg og nedbrudt var blevet ført til Landsbyen Wöbbelin, hvor det Lützowske Korps var posteret, plejede hun ham paa det omhyggeligste, indtil han helt helbredet blev ført til Altona. Da Elise syntes det var passende, at Digteren Baggensens Søn bivaanede den tyske Skjalds Begravelse, fik hun sin Landsmand overtalt til at være til Stede ved Körners Begravelse. Baggesen talte senere ofte om Ægteparret Lützows Godhed imod ham dengang. Han kunde iøvrigt med berettiget Stolthed se tilbage paa denne Episode af sit Liv, thi det danske Auxiliærkorps, som det hed, havde gjort sig meget fordelagtigt bekendt, herom vidne Marskal Davoust's Ord: »Efter at jeg har lært eders Tropper at kende, rykker jeg ligesaa gerne i Marken med de danske som med gamle franske Soldater.« Disse Udtalelser skulde i høj Grad have glædet Frederik den 6te.

Det berømteste af Körners Digte, det hvortil Weber har komponeret sin dejlige Melodi, blev senere oversat af Steen Steensen Blicher, Oversættelsen lyder saaledes:

LÜTZOWS JÆGERE

Hvad mylrer hist henne ved Oderens Bred
 Og nærmer og nærmere bruser?
 I mørke Geledder det iler hened
 Med skingrende Horn og med buldrende Fjed,
 Som Storme mod Vesten det suser.
 De sorte Krabater — være jer sagt —
 Det er Lützows vilde, forvovne Jagt.

Hvi glimter i Skoven det natlige Skær?
Fra Klippe til Klippe det luer.
Med Hurra fremstyrter den modige Hær
Med knaldende Rifler og blinkende Spær
Og Frankerne falde som Fluere.
De sorte Jægere — være jer sagt —
Det er Lützows vilde, forvovne Jagt.

Bag skummende Rhin, hvor de Vinranker gro,
De Franker sig tænkte at redde;
Men Kæmper ej spørge om Baad eller Bro,
Med vældige Arme de over mon ro
Og bestige den fjendtlige Bredde.
De sorte Svømmere — være jer sagt —
Det er Lützows vilde, forvovne Jagt.

Hvor brøler i Dalen den vilde Kamp!
Hvor klinger nu Kaarde mod Kaarde!
Kjekmodige Ryttere kæmpe den Kamp;
Men Friheden vokser i blodige Damp,
Og sejrer i Striden hin haarde.
De sorte Ryttere — være jer sagt —
Det er Lützows vilde, forvovne Jagt.

Hvo lukker sit Øje til sidste Blund,
Nedsegnet paa gispende Fjender?
Men Helten ej ræddes for Dødens Stund,
Den tapre mon smile med blegnende Mund,
Thi Frihedens Morgen oprinder.
De sorte Døende — være jer sagt —
Det er Lützows vilde, forvovne Jagt.

Den vilde Jagt og den tyske Jagt
Mod Tyrannen, vor glubende Fjende!
Hvi græde I hjemme, for uforsagt,
Vi have vort Blod til et Offer bragt,
For Fædreland, Frihed at vinde? -
Til fjerneste Efterslægt være det sagt,
Det var Lützows vilde, forvovne Jagt.

Den 16. September fik Lützow Befaling til at angribe de fjendtlige Forposter i Görde Skoven ved Landevejen til Lüneburg. Forpostfægtningen udviklede sig til regulær Kamp mellem de tvende Hære. Da Lützow under Kampen styrtede ud af Skoven i Spidsen for sit Rytteri, blev han paa nært Hold modtaget af en morderisk Kardetsk- og Geværild og blev haardt saaret i Underlivet og Laaret. Korpset bidrog meget til den glimrende Sejr, men havde svære Tab. Mellem de faldne maa særlig nævnes Overjæger v. Berenhorst. Da han trængte frem mod det fjendtlige Carrée, rantes han af et Skud i Siden, men han hyllede sig i sin Kappe og med Raabet: »Körner, jeg følger dig!« skred han blødende frem, indtil en Kugle ramte ham lige i Hjertet og dræbte ham paa Stedet. Dødelig saaret blev ogsaa Jægeren August Renz. I det Øjeblik, han styrtede om, ramt af en Kardetskkugle, sagde han til sin Løjtnant: »Jeg er en Kvinde.« Paa Grund af sin høje Skikkelse og slanke Vækst var det lykkedes Eleonora Prokowska at skjule sit Køn, da hun i Mandsdragt under Navn af August Renz meldte sig som Frivillig til Tjeneste i Fri-korpset, og først i Dødens Stund, da den dødbringende Kugle havde ramt hende, kom Sandheden for Dagens Lys. Paa Grund af sin Tapperhed og sit beskedne og tjenst-

villige Væsen havde hun gjort sig afholdt at sine Kammerater. Hun var iøvrigt ikke den eneste Kvinde, der deltog i Krigen. Den haardt saarede Lützow blev bragt til Slottet Eldenburg; Elise, der under Slaget havde opholdt sig i Lenzen, $\frac{1}{2}$ Mil fra Slagmarken, ilede til og plejede ham de 4 Uger, han maatte ligge. Imidlertid blev Major Petersdorff med en Del af Rytteriet benyttet til at støtte Forsvaret mod et Angreb, der lededes af Davoust selv og Prins Frederik af Hessen. Med Fægtningen ved Zarrenthin afsluttede Marskallen egentlig sin Offensiv, thi fra nu af holdt han sig rolig i sin stærke Stilling i Hamborg; han opgav al Forbindelse med Kejserens Hovedhær og med Frankrig og lod sig uden Modstand indeslutte af sin ham ganske underlegne Fjende. Davousts defensive Holdning havde imidlertid den Virkning, at den bandt General Wallmodens Hær. Det Lützowske Korps blev posteret ved Waschaw paa Landevejen mellem Zarrenthin og Wittenburg; smaa Forpostfægtninger fandt næsten daglig Sted. I Slutningen af September greb Wallmoden Offensiven, og den 14. Oktober tog han Bremen med Storm. Da Fjenden vilde rykke fra Hamborg til Bremen og til den Ende udsendte Patrouiller, drev Fri-korpsets Rytteri disse tilbage, og Fjenden gjorde nu ikke videre Forsøg paa Fremtrængen. I den nærmeste Tid derefter blev Korpset benyttet til at besætte Bremen. Erobringen af Bremen blev af stor moralsk Betydning, idet de franske Besætninger og Embedsmænd rundt omkring i Oldenburg og Westphalen fjernede sig, og Befolkningen begyndte at rejse sig mod Franskmændene; i den Henseende fik det Lützowske Korps Betydning, dets opildnende Eksempel virkede meget til at faa de nordtyske

FRIESEN

Folkeslag til at falde fra Napoleon. Korpset blev nu samlet ved Boitzenburg, men blev i den nærmest følgende Tid ikke anvendt ret meget; det var saaledes Korpset en stor Skuffelse ikke at komme til at deltage i Folkeslaget ved Leipzig og med de forbundne østrigsk-prøjsisk-russiske Hære drage mod Rhinen for at tilbageerobre Vesttyskland. Men Overkommandoen vilde benytte Korpset i det nordligste Tyskland; man haabede paa at Davoust vilde opgive Hamborg, og Danmark løse sig fra Forbundet med Frankrig, nu hvor det begyndte at gaa Napoleon galt, men ingen af Delene skete. Den 1. December blev Lützowerne knyttede til den russiske General Woronzows Armékorps; Lützow, der nu var helbredet for sine Saar fra Slaget ved Görde og atter stod ved Frikorpset, blev sendt ud paa Rekognoscering paa Landevejene mellem Hamborg, Kiel og Lübeck. Den danske og den franske Hær vare ganske adskilte; de danske, der havde trukket sig tilbage mod Kiel, bleve angrebne af den svenske Kronprins, der vilde afskære dem fra Forbindelse med de i Hamborg indesluttede franske Tropper. Den 3. fordrev Lützow Fjenden fra Bergedorf og besatte derpaa Grossensee, Rensdorf og Witzhaven; derpaa rykkede han til Ahrensburg; de danske vare imidlertid gaaet bag Ejderen. Sidst i December rykkede Russerne frem mod Hamborg, hvorpaa Frikorpset drog længere bort og besatte Egnen mellem Pappenbüttel og Pinneberg. Den 25. December gav Kronprinsen af Sverige Lützow Ordre til med Frikorpsets første og anden Ulaneskadron at marchere til Rhinen, for at rekognoscere ved Bonn og nedefter til Yssel; samtidig deltog Frikorpsets Infanteri og Artilleri i Belejringen af Glückstadt, der

kapitulerede 5. Januar 1814, hvorpaa de omtalte Dele af Frikorpset i en bidende Kulde rykkede mod Itzehoe, men allerede næste Dag sluttedes Freden i Kiel. Frikorpset havde under hele Kampagnen mod de danske været paa Forpost og derved døjet meget; det var derfor rime- ligt, at det blev belønnet: Af de i Holsten udskrevne Heste fik Korpset saa mange, at Kavalleriet blev bragt op paa en Styrke af 770 Heste, og Artilleriet helt blev forvandlet til ridende Artilleri; dernæst kompletteredes Mandskabets Beklædning. Samtidig med at Kavalleriet og Artilleriet paa den Maade tiltog i Krigen, tog Infanteriet af, det viste sig vanskeligere at komplettere dette som Følge af de hyppige Tab, saa Tallet gik 200 ned fra August. I Slutningen af Januar blev hele Korpset sam- let ved Rhinen.

Elise havde nu i hen ved et Aar fulgt Hæren og delt Skæbne med de Lützowske Jægere, hendes Jernhelbred var ikke blevet rokket af de for en Kvinde uhørte An- strængelser og Strabadser, men hun følte dog, at til at følge Hæren mod Frankrig vilde Kræfterne ikke slaa til; hun trængte til Ro og Hvile. Nu, da der var Fred mel- lem hendes gamle Fædreland og Prøjsen, var der ikke noget i Vejen for, at hun kunde vende tilbage til Dan- mark for at se til Slægt og Venner og navnlig da til sin Fader. Hun havde ofte længtes efter sit Hjemland og sin Familie og til Tider følt sig trykket ved Tanken om at være med i en Krig mod Danmark; at hun har været ærlig nok til at give dette Udtryk, endog overfor sin Mands Kammerater i Hæren, derom vidner et Brev fra Major Petersdorff, der halvt spøgende, halvt i Alvor beder hende undskylde Tysklands Krig med Danmark.

Sidste Gang, hun og hendes Mand havde været paa Langeland, var to Aar før, ved Moderens Begravelse; Grevinde Ahlefeldt var bleven bisat i Krypten i Trane-kjær Kirke; paa Kisten nedlagde Elise en Sølvkrans, paa hvilken hun havde ladet indridse nogle kærlige Ord. Men de Dage havde været fulde af Sorg, og Samværet med Faderen vanskeligt; Skilsmissen mellem Forældrene havde fremkaldt nogen Bitterhed hos Elise mod Faderen. Som alle Børn i slige Tilfælde havde Elise holdt med sin Moder. Men det gamle inderlige Forhold mellem Elise og Faderen var hurtigt bleven genoprettet, og nu længtes begge efter at se hinanden efter alle de store Begivenheder, der laa mellem dengang og nu. Elise vilde dog lægge Vejen over Holsten og dér besøge sin Morbroder Kammerherre Hedemann-Heespen, som ejede Godset Nienhof, og som hun holdt meget af. Her slog hun sig ned i nogen Tid for at hvile grundig ud, og her modtog hun et Brev, der havde været vidt omkring, inden det naaede hende. Brevet var fra Friesen:

Düsseldorf, den 7. Januar 1814.

Som De ser, kære Baronesse, er jeg flygtet til Rhinen fra de stygge Landsmænd, der pokulerer med vore sorte Venner i Stedet for at slaas med dem. Den 29. December tog jeg Afsked med Grev Dohna, hvis Brev fra Bergedorf forhaabentlig er kommet hans Kone i Hænde. Den 29de udløb Vaabenstilstanden; i Bergedorf, General Beningsens Hovedkvarter, erfarede jeg, at Vaabenstilstanden vilde blive forlænget 6 Dage, og at der sikkert vilde blive sluttet Fred. General Winzingerode, der indtraf her i Gaar, bekræftede det samme. Obermann rykkede allerede den

25. December i Forvejen med to Eskadroner; jeg fulgte efter. Deres Mand indhentede mig allerede i Bergedorf, og vi rejste sammen til Minden, hvor vi indhentede Obermann, Niederstetten og Thümmel. Ved at besørge det indholdsrige Brev har jeg vakt megen Glæde; til en Forandring lader Thümmel sig nu igen adonisere, fordi han, som han siger, har mistet sin Vadsæk et Sted mellem Elben og Weseren.

Hvor er jeg dog glad over at kunde sende Dem en Hilsen fra Rhinen. Deres Brev fik jeg gennem Stark i Bergedorf paa Vejen til Zollenspieker, hvor jeg, rørt og løftet ved Deres Venlighed og Godhed, fuld af Mod og Liv, havde den Glæde at ile over min fædrene Elb ind i det gamle frie Land.

Jeg takker Dem ikke, min kære Veninde, men jeg lever i Erindringen om Dem og ser Dem stadig for mig. Lad mig bevare Deres Venskab, der gør mig saa overordentlig lykkelig. Glæd mig snart igen med nogle Linier. Hver Gang jeg ser Deres Haandskrift, staar Deres Billed for mig, og jeg maa tænke paa det lyse Værelse, den venlige Udsigt fra den gamle Borg Lenzen, der, hvor jeg saa Dem skrive og misundte de Veninder, De tænkte paa.

Der rykker Tropper ind, vi venter en Træfning, o gid Deres Mand var her og alle mine Venner fri, da vil jeg leve eller dø med frejdigt Mod. Lev vel! Med hele min Sjæl og med inderlig Tillid.

Deres

Friesen.

I den Nat, da Friesen faldt, havde Elise et Syn. Hun saa Vennen for sig, haardt saaret. Senere fik hun gennem

et Brev fra sin Mand Bekræftelse paa, at Friesen var faldet i selvsamme Øjeblik, som han havde vist sig for hende.

Elise blev paa Langeland til Begyndelsen af Sommeren 1814. Vi ville nu vende tilbage til hendes Mand.

Rhinen var i de allieredes Hænder, og deres Tropper trængte ind i Belgien og Frankrig. Lützow blev sendt mod Liège, som Franskmændene holdt besat, men naaede først Byen, efter at Fjenden havde forladt den d. 24. Januar. Lützow foretog nu adskillige Strejftog for at skræmme Fjenden, der atter vilde rykke mod Liège, og det lykkedes ham i Forbindelse med den russiske General Czernitscheff at tvinge Fjenden til at trække sig tilbage. For at støtte Blücher rykkede Lützow mod den franske Grænse, og den 12. Februar naaede han Châlons. De forbundnes Hær i Nordfrankrig var delt i det bøhmiske og det schlesiske Armékorps; den førstnævnte Armé havde nogen Tid ligget i Kamp med Franskmændene, da Napoleon pludselig rettede sine Bevægelser mod de enkelte schlesiske Korps. Den 15. Februar trak den schlesiske Armé sig tilbage til Châlons, og i de følgende Dage paa hvilede det Lützow ved fortværende Patrouilleren at holde Udkig med Fjenden. Da Feltmarskal Blücher atter satte sig i Bevægelse mod Paris, maatte Frikorpset følge med. Den 23. fik Lützow Befaling til at holde Forbindelsen vedlige mellem Blücher og den i Épernay til Bevogtning af Marnefloden efterladte General Winzingerode, og i de følgende Dage sendte han Patrouiller ud i alle Retninger i Egnen mellem Paris og Châlons; Lützow kunde paa denne Maade give Rapport til Hovedkvarteret om den franske Hærs Bevægelser; ved at fange franske Vedetter skaffede han sig ogsaa Oplysninger. En Guérillakrig med de

indfødte maatte Lützow ogsaa udstaa, saaledes blev han overfaldet af Landsbyen La Celves bevæbnede Indbyggere; Landsbyen blev derefter afbrændt. Blücher havde imidlertid iværksat Forbindelsen med Generalerne Winzingerode og Bülow og leveret Slaget ved Laon, som Franskændene tabte. Efter Slaget fulgte Lützow atter Napoleons Bevægelser og sendte Rapporter desangaaende. Det var nu Napoleons Agt at oplyde Landstormen i de bjerg- og skovrige, med mange Fæstninger forsynede Grænseprovinser, og med den uddrive Fjenden af Frankrig; det lykkedes ogsaa Kejseren paa flere Steder ved sine Proklamationer at rejse Befolkningen; særlig i Egnen omkring Remy, hvor Lützowerne befandt sig, faldt Napoleons Opraab i god Jord; her dannedes Nationalgarder af gamle afskedigede Soldater, der vare anførte af pensionerede Officerer. Det var let for den indfødte Befolkning at føre Guérillakrig i dette Terrain, der var fuldt af stejle Bjergvægge, dybe Dale, Hegn, Grøfter og Hulveje; hver Forhindring blev besat af talrige velbevæbnede Nationalgardister, hver Landsby satte sig i Forsvarsstand, Hegn og Grøfter bleve besat med en Tirailleurlinie. De aabne Egne undgik den franske Landstorm ganske; her kunde Lützowerne altsaa trække sig tilbage og naaede den 18. Verviers; under en Skærmydsel blev Lützow saaret i Haanden. I Chesnes fik Korpset en fransk Fører, idet Købmanden Victor Migeot, der var ivrig Royalist, tilbød sig som saadan. Tabet under hele dette Tilbagetog beløb sig til 40 Mand. Blandt de faldne var Friesen, der faldt i Skoven Hilleux ved Landsbyen la Lobbe under et Haandgemæng med nogle Nationalgardister; hans Lig blev fundet næste Dag af nogle Borgere fra la Lobbe,

og Byens Borgmester lod det begrave paa Landsbyens Kirkegaard.

Som saa mange af de unge Mennesker, der vare dragne ud i Frihedskrigen, havde Friesen efter Körners Død haft en Forudfølelse af, at han skulde falde, skønt han før den Tid i ungdommeligt Overmod havde erklæret sig selv for usaarbar, men nu i den forandrede Stemning havde han taget det Løfte af sin Krigskammerat og bedste Ven Baron Vietinghof, at dersom han faldt, skulde Vennen føre hans Ben til Tyskland. Men det blev først efter Fredsslutningen, at Vietinghof fik Lejlighed til at indfri sit Løfte. I 1816, da han var knyttet til et af de fremmede Okkupationskorps, der i den hellige Alliances Navn indtil videre skulde vaage over, at Franskmændene ikke forstyrrede den europæiske Fred, kom Vietinghof til at ligge i Kvarter i Nærheden af la Lobbe; en af hans Underofficerer bragte ham et Segl, som hans Kvartervært havde skænket ham med Tilføjelse af, at det skulde have tilhørt en der paa Stedet faldet og begravet tysk Officer. Vietinghof genkendte Friesens Segl og efter yderligere Undersøgelser og Forespørgsler lykkedes det ham at bringe Vennens Lig for Dagens Lys. Om denne Begivenhed skrev Vietinghof senere til Lützow:

»Min smerteblandede Fryd over at eje dette herlige dyrebare Støv er uendelig. Ved at se det fældede jeg bitre Taarer, og jeg kyssede den i Sandhed kongelige Hjerne-skal med Kærlighed og Venskab saaledes som jeg plejede at kysse ham, dengang han levede. Jeg mangler Ord til at skildre for dig hele Omfanget af de Følelser, der gennemtrænger mit Sind ved Bevidstheden om at vide Støvet af den Ven,

hvis Minde Tiden aldrig vil kunne udslette af min Sjæl,
her i min Stue.«

Paa dette Brev svarede Lützow følgende:

»Jeg er dybt grebet af din Meddelelse og Oversendelsen af mit Korpssegl og takker dig ret af Hjertet for dit Venkab. Det er Skade og højst bedrøveligt, at vor ærede Ven ikke længer lever, thi af alle Mennesker, jeg har lært at kende, er han den, der daarligst kunde undværes, og den, ved hvis Bortgang Fædrelandet har tabt mest.«

Det er værd at lægge Mærke til Forskellen i Stil og Tone mellem de tvende Mænds Breve.

Baron Vietinghof fik altsaa Friesens Lig udleveret, men i Stedet for at begrave det, beholdt han det og førte det rundt med sig i 31 lange Aar, indtil Elise endelig fik ham til at begrave det den 15. Marts 1847 paa Invalidekirkegaarden i Berlin. Det kostede Elise megen Overtalelse at faa Vietinghof til at give Slip paa den Kiste, der indeholdt det, der var tilbage af Vennen; hendes dybe og inderlige Venkab for Friesen og hendes Pietet for hans Minde lagde hende Ord i Munden, der overbeviste Vietinghof om det rigtige i hendes Ønske.

Om Grunden til Vietinghofs aarelange Udskydelse af Vennens Begravelse har der været delte Meninger, nogle have udlagt det som en Slags overspændt, romantisk Grille, andre paastaa, at Vietinghof ikke fandt Tiden egnet til en saadan Højtidelighed, der var saa megen Misfornøjelse over Magthavernes svegne Løfter, over at Tanken om den tyske Enhed ikke realiseredes, over de styrendes

Mangel paa Paaskjønnelse af Frikorpsets Fortjeneste, under de Forhold vilde den rette Stemning udeblive.

I »Die Epigonen« lader Immermann Johanna, alias Elise Lützwow, og ikke Vietinghof føre Friesens Støv rundt med sig; Skildringen er noget af det bedste i Bogen.

Efter den Fægtning, hvori Friesen faldt, bleve Lützwow-erne sendte hen at indeslutte Fæstningen Soissons sammen med det Schillske Kavalleri, medens Blücher drog mod Paris. Det var en stor Skuffelse for det Lützowske Korps, at det ikke kom med til at rykke mod Paris, men Fredsklokkerne ringede, og Korpset blev efter Pariserfreden den 8. April sendt til Jülich og blev foreløbig som Blokadekorps dér i den smukke, venlige Egn mellem glade Mennesker, blev Genstand for Venlighed og Gæstfrihed og nød Livet efter de overstandne Strabadser. Nogen Tid efter at Frikorpset var gaaet i Kantonnement ved Jülich, tog Elise fra Langeland og begav sig til sin Mand, der lejede et Hus til hende i Nærheden af Jülich, og nu fulgte der et lykkeligt Samliv mellem de tvende Ægtefolk, der hver Dag saas, og i de følgende Maaned-er tilbragte den bedste Tid af deres Ægteskab. Hver Aften samledes Korpsets Officerer hos det gæstfrie Ægtepar, og langt ud paa Natten sad man sammen og talte om de nylig overstandne Begivenheder i Felten; Elise læste op og sang for de tilstedeværende, det blev en Tid, som altid senere med Glæde mindedes af Deltagerne i Sammenkomsterne.

Da Napoleon havde forladt Elba, og Krigen igen blus-sede op, rykkede den prøjsiske Hær over Frankrigs Grænse; paa dette Tidspunkt var Frikorpset smeltet svært ind, idet samtlige Jægerdetachementer og mange Frivillige vare

dragne til Hjemmene; det, der var tilbage af Korpset, traadte som 25de Infanteriregiment ind i 2det Armékorps, Kavalleriet gik som 6te Ulanregiment over i 1ste Armékorps. Lützow, der et Par Dage før Freden i Paris var avanceret fra Major til Oberstløjtnant, blev nu stillet i Spidsen for en Brigade, hvortil 6te Ulanregiment hørte; det Lützowske Kavalleri kom paa den Maade til ogsaa i Krigens allersidste Faser at kæmpe under sin gamle Fører. I Slaget ved Ligny blev Lützows Hest skudt ihjel under ham, men han vedblev til Fods med sin Sabel at slaa løs paa Fjenden, indtil han blev taget til Fange. I hvert af de mange Slag, hvori Lützow havde deltaget, var han blevet saaret, ved Ligny fik han det sværeste af alle sine Saar, det, der skulde foraarsage ham mange Lidelser lige til hans Død. Napoleon, der havde et godt Øje til det Lützowske Korps, som han med Rette mente havde bidraget til den tyske Folkerejsning, undlod dog ikke at vise sin Højagtelse for Korpsets tapre Fører: Da Krigsfangerne bleve førte forbi ham, ved Lignys Kirkegaard, og han blev gjort opmærksom paa Lützow, sagde han til en af sine Adjutanter: »Qu'on le traite bien«. Lützow omtalte siden da altid Kejser Napoleon med Sympathi og glemte aldrig at fremhæve det Hensyn, denne havde vist ham, og at Napoleon personlig havde draget Omsorg for, at hans Saar blev ordentlig behandlet.

VI. EFTER FREDSSLUTNINGEN

I EFTERAARET 1815 blev Lützow udnævnt til Oberst og modtog samtidig den høje Orden, som Frederik den Store havde indført som Tapperhedsbelønning, og som den saa franskprægede Konge havde kaldt: »Pour le mérite«. For sine Fortjenester i Krigen modtog Elise Jernkorset, en paa de Tider sjælden Udmærkelse, navnlig for en Kvinde. Derpaa rejste Ægteparret til Königsberg, hvor Oberstens Regiment havde Garnison.

Lützow havde, lige fra han som ung Løjtnant traadte ind i Arméen, været meget afholdt af sine Kammerater og undergivne; det, der særlig bidrog hertil, var det tilidvækkende ved ham, enhver, der kom i Berøring med ham, følte, at han var et Menneske uden Svig, en, man fuldt ud kunde stole paa; dertil kom det aabne og frejdige i hans Væsen, havde han sluttet sig til et Menneske, viste han ham fuld Fortrolighed uden nogen Bagtanke; i Felten havde han vist sin store Evne til at rive Officerer og Mandskab med. Her til Königsberg kom han nu desuden med hele den Nimbus, der var knyttet til hans Navn fra den lige overstaaede Frihedskrig, men tillige som Invalid for Livstid, hans Saar bevirkede, at han gik med stor Vanskelighed, kun naar han sad til Hest, var

han i fuld Vigueur. I den højere Charge, han nu indtog, var det ham et Savn ikke mere at kunne staa sine Soldater saa nær som tidligere; han havde altid, navnlig i Felten, taget sig af hver enkelt Soldats Ve og Vel, nu var det uoverkommeligt at kende dem alle og faa Indflydelse paa dem, denne pædagogiske Side af sin Officersvirksomhed var noget af det, der interesserede ham mest. I sin store Beskedenhed gjorde han derfor gældende, at han bedst egnede sig til at være Løjtnant, og at han havde følt sig meget lykkeligere i denne Stilling end som Oberst. Det rolige Garnisonsliv efter de stormfulde, begivenhedsrige Krigsaar, vilde til at begynde med ikke rigtig smage ham, mere mærkeligt er det, at hans Hustru ogsaa savnede Feltlivet. Livet i Königsberg formede sig imidlertid behageligt for det højt ansete Ægtepar; flere af det Lüt-zowske Korps' Officerer laa i Garnison i Königsberg og Nabobyen Memel, saaledes Petersdorff; paa de mange Herregaarde i Omegnen vare de velsete Gæster.

Imidlertid kom der fra Tranekær højst ubehagelige Rygter til Königsberg. Det blev fortalt, at Elises Fader vilde til at gifte sig og tilmed med en pur ung Pige af et noget tvivlsomt Rygte. Det forholdt sig virkelig saaledes; den 56-aarige General havde i Odense forlovet sig med den 18-aarige Ida Kathrine Leth fra Aalykkegaard og ægtede hende i Foraarets Løb. Ægteskabet varede dog kun 4 Aar, saa lod Ahlefeldt sig skille, da han havde faaet Øjnene op for, at hans Kone bedrog ham og oven i Købet med hans Brodersøn og nærmeste Arving. Sidstnævntes Moder, der var en i alskens Intriger meget forfaren Dame, havde hurtig mærket, at den nye Husfrue paa Tranekær ko-

ketterede baade til højre og venstre; hun gav derfor sin Søn det mere snilde end egentlig moralske Raad at se at komme eventuelle Elskere i Forkøbet: Skulde han blive narret for sin Arveret til Grevskabet derved, at der fødtes en Søn, som i Henhold til den gamle Paragraph i Romerretten, *pater est quem nuptiae demonstrant*, skulde arve Godserne, var det dog altid en Trøst selv at være Fader til Barnet. Christian Ahlefeldt, der var en stor Don Juan, fulgte sin Moders Raad. Forholdet mellem ham og hans 10 Aar yngre Tante blev imidlertid uden Følger; det mislykkede Ægteskab blev opløst, og Generalen nærrede fra den Tid af et oprigtigt Had til sin Brodersøn. Paa Langeland holdt Befolkningen med den unge Kone, som man troede Generalen holdt »indmuret« paa Slottet, medens hun i Virkeligheden straks efter den fatale Opdagelse var rejst sin Vej, for efter den paafølgende Skilsmisse at ægte en anden Mand.

Saasnart Lützow havde faaet Sikkerhed for, at Rygterne om hans Svigerfaders Forlovelse var sande, besluttede han at gøre, hvad han kunde, for at hans Hustrus Mødrenearv kunde blive reddet, og Elise, der som rimeligt er, var meget opbragt over sin Faders Planer, gav straks sit Samtykke. General Ahlefeldt var ikke alene efter Loven forpligtet til at skifte med sin Datter, ifald han giftede sig paany, men desuden var der mellem ham og hans første Kone blevet indgaaet en Ægtepagt, i hvilken det var bestemt, at der ingen Formuefællesskab skulde være mellem Ægtefællerne; Elise kunde altsaa gøre Krav paa at faa hele sin afdøde Moders Formue udbetalt.

Lützow rettede nu følgende Ansøgning til Kong Frederik den 6te:

*Allerhøjeste Stormægtigste Konge
Allernaadigste Konge og Herre!*

Som Kurator for min Hustru, født Comtesse Ahlefeldt Laurvig, vover jeg at nærme mig Deres Kongelig Majestæt med en allerunderdanigst Ansøgning, da min Hustru med Tillid stoler paa Deres Majestæts allerhøjeste Beskyttelse i hendes retfærdige Sag.

Min Svigerfader, Grev Ahlefeldt Laurvig, der nyder den Gunst at tjene som Generallieutenant i Deres Kongelige Majestæts Armé, staar nu i Begreb med at gifte sig for anden Gang.

Min Hustru ønsker derfor, at hendes Fader skal udbetale hende hendes Moders Formue, saaledes som det udtrykkelig er fastsat i hendes salig Moders Ægtepagt, og andrager derfor allerunderdanigst om, at Deres Kongelige Majestæt ikke vil tillade denne hans anden Formæling, før han har efterkommet den omtalte Fordring, idet hun hermed nedlægger Indsigelse imod denne hans anden Formæling.

Kun virkelig Nødvendighed kan foranledige mig til at fremføre denne min Hustrus allerunderdanigste Ansøgning for Deres Kongelige Majestæt, og bønfalder jeg kun Allerhøjstsamme om Lovenes Beskyttelse for min Hustru, hvilken, da hun har den Lykke at regne sig for Allerhøjstsammes Undersaat, ikke kan nægtes hende.

Den ringe Deltagelse, som min Svigerfader viser sin Datter, tvinger mig, da jeg er Soldat, til at betragte Sikringen af min Hustrus Formueomstændigheder som min

Pligt, og dette maa hos Allerhøjstsamme tjene til Undskyldning for min Dristighed.

I dybeste Ydmyghed
ligger for Allerhøjstsammes Fødder
Deres Kongelige Majestæts
allerunderdanigste

Baron Lützow

Kongelig præsisisk Oberst
Kommandør for det 6. Ulanregiment
og Ridder.

Königsberg i/Pr. d. 2. Maj 1816.

I Anledning af denne Klage fra Svigersønnen rettede
Frederik Ahlefeldt følgende Ansøgning til Kongen:

Odense, den 12. Juni 1816.

Allernaadigste Konge!

Over den til Deres Majestæt af den i præsiske Tjeneste staaende Oberstløjtnant von Lützow allerunderdanig indgivne Klage over mig har jeg herved den Ære i muligt Korthed at afgive min allerunderdanigste Erklæring.

Af alle Ubehageligheder der saa ofte møder i Verden er vel neppe nogen krænkende end Familie Uenigheder. Besiælet af denne Overbevisning og Følelse vil jeg derfor gjøre alt hvad muligt er for at forekomme disse, og det selv med Opofrelser. Oberstlieutenant von Lützow har tilskreven mig at have befuldmægtiget Høyeste-Rets Advocat Bilsted til Sagens Afgørelse, jeg er villig til at træde sammen med denne for om muelig i Mindelighed at see den afgjort. Uden at inklade mig i øvrigt paa alt andet, deals for ey at blive for vidtløftig, dels for ey at berøre

senere mange fordoms Ubehageligheder, vil jeg blot allene allerunderdanigst gjøre Deres Majestæt opmærksom paa at min afdøde Kones Formue som beløb sig til omtrent 6000 Rdlr. S: H. C. blev sat i Ludwigsborg Gods, da jeg til og for hende købte dette i Aaret 1805. — Jeg Selv betalte ef egen Formue 130,000 Rdlr. Sles: H. C. derpaa i Aarene 1806 og 1807. — Krigen med Engeland berøvede mig Mueligheden at bestyre denne vigtige Ejendom, og jeg blev derfor nødsaget i Aaret 1809 at overlade denne Besiddelse igien til dens forrige Eyere Kammerherre von Ahlefeldt Dehn, med Tab af foranførte, og meere til.

Jeg overgaar en Periode med Stiltienhed som var yderst krænkende for mig, og Ender ved min retskafne Kones Død i Kiøbenhavn blot for at tilføye at jeg overdrog min Datter den Afdødes heele Efterladenskab, det maatte bestaa af Effekter i Prætiosa eller Penge. Af ovenanførte Grunde troede jeg ikke at skylde min Datter bestemt noget og at det i sin Tid vilde beroe paa mig hvad jeg godvillig vilde gjøre for hende.

Allerunderdanigste
og troe

Ahlefeldt Laurvig.

Denne Ansøgning sendte Ahlefeldt igennem Statsminister Kaas, der var hans Ven fra Studenteraarene i Kiel, og for hvem han havde den største Respekt, fra dengang det lykkedes den snedige Diplomat at narre selve Napoleon, idet han bildte ham ind, at de danske Tropper kun af en Fejltagelse havde angrebet Fransk mændene ved Hamborg i Maj 1813. Til Kaas skrev Ahlefeldt omstaaende Følgeskrivelse:

Odense den 12. Juni 1816.

Min beste Ven!

Dit Brev har frembragt en endnu fatalere Stemning hos mig end den jeg var i, fordi jeg troede at den heele Sag aldrig kunde have farlige Følger og Du skildrer mig den fra en saa Sort Side. Du forstaar det bedre end jeg, men saameget siger min Menniske Forstand, at har jeg feylet imod Lovene, saa er det skeet fordi jeg troede man kunde ikke deele hvor intet var at deele. Uden at have talt med nogen saa kaldet Lært, har jeg fulgt mit dumme Hoved og opsat et Svar; Gud maa vide om det er passende. Giv det, beste Kaas, til Kongen og lad mig med to Ord vide om det har været fyldestgørende. Jeg er i et infamt humeur og slutter derfor dette med at sige Dig at jeg evig er

Din oprigtigste Ven
Ahlefeldt Laurvig.

En vis Wiberg her ved den Lærte Skole har bedt mig at anbefale ham hos Dig til Capellan ved St. Knuds Kirke, han er en brav Mand.

Til Statsminister Kaas rettede Højesteretsadvokat Bilsted, den meget ansete Jurist og senere Kammeradvokat, følgende Skrivelse:

Ved herhos underdanigen at tilbagesende Deres Excellence Baron Lützows allerunderdanigste Ansøgning til Hans Mayestæt Kongen af 2den May d. A., maa jeg bede tilgivet, at jeg ei er i Stand til, efter Deres Excellences Befaling, at afgive min Betænkning om den Sag, der er Gjenstanden for bemeldte Ansøgning. Jeg er nemlig end-

nu aldeles ubekjendt med Beskaffenheden af de Prætentioner, som Baronen formerer eller vil formere sin Hr. Svigerfader og mig er endnu til dette Øjeblik ikke tilhændekommet et eneste Dokument til Oplysning om Sagen; ligesaa lidt har jeg modtaget nogen Fuldmagt fra Hr. Baronen til at træde op som hans Mandatarius, eller aabne nogen Underhandling for ham betræffende hans Frues Mødrene Arv. Ei heller har jeg modtaget nogen Skrivelse fra Baron Lützwow, eller staaer i nogen umiddelbar Forbindelse med ham.

Alt hvad jeg veed om denne Sag bestaaer derimod blot deri: at en Mand i Fyen, under 8de May d. A. tilskrev mig, at titmeldte Baron havde en Sag at afgjøre med sin Svigerfader Greve Ahlefeldt Laurvig, hans Kones Tilgodehavende hos sin Fader, efter een mellem hendes Forældre oprettet Ægtepagt, betræffende at han paa anden Hand havde opgivet Baronen dermed, at henvende sig til mig, hvis mindelig Afgiørelse ei fandt Sted, og han anmodede mig indtil da at bevare Taushed om Sagen. Senere har et mig ubekjendt Menneske, som navngav sig, om jeg mindes ret, Trillo, og som ei opgav mig sin Adresse, mundtligen sagt mig, at Baron Lützwow agtede at henvende sig til mig om denne Sag, som han for øvrigt ikke syntes at vide nogen Besked om; at han ventede sig min Fuldmagt og Sagens Papirer tilsendte, og naar dette skeedte, vilde han atter komme til mig.

Samtalen mellem denne Mand og mig fandt Sted i de første Dage af indeværende Maaned, og siden den Tid har jeg ikke hørt fra ham.

Deres Excellence vil af Forreførte naadigst have erfaret, at det er mig umueligt at efterkomme Deres Befal-

ling for Øjeblikket; men saasart Dokumenterne indløbe skal jeg uden Ophold afgive den Oplysning, jeg seer mig sat i Stand til at meddele

København den 21. Juny 1816.

Underdanigst
Bilsted.

Deres Excellence
Hr. Geheime Stats- Justits- og Politie Minister v. Kaas,
Ridder af Elefanten p. p.

Et Par Dage efter afgik nedenstaaende Brev fra Ahlefeldt til Kaas:

Min trofaste gamle Ven!

Modtag min varmeste Tak for Dit Brev, ligesom og for alle de Uleyligheder Du har for min Skyld.

Forunderlig er det at Bildsted ikke ved meere af Sagen end hvad Triller løselig har sagt ham, da Lytzow dog saa bestemt nævnte ham som den der havde Fuldmagt til alt. Jeg skriver til sidstnævnte for at erfare den heele Sammenhæng, maaske det heele lader sig afgjøre med ham, da han i flere Aar har været Commissionair for dem, og hæved hver halv Aar deres Penge. Ægtepagten har jeg aldrig havd i min Værge og saa vid jeg ved er ingen oprettet. Min afdøde Kone havde blot en Forsikring paa hendes Aarlige Apanage saafremt jeg ved Døden skulde afgaae, saaledes er saavit jeg husker det heele. Det er vanskelig efter 28 Aars Forløb at erindre sligt med Bestemthed. Saa hastig jeg modtager Svar skal jeg melde Dig samme.

Her vedbøyet sender jeg Dig et Brev fra min Broder Søn¹, i hvilket han beder om Din Understøttelse at blive

¹ Frantz Ahlefeldt, den senere Stiftamtmand i Viborg.

ansat ved danske Cancellie, som jeg ogsaa selv helst ønskede, da Rentekammeret er et af alle afskyet Collegium, der formedelst deres tossede Grundsætninger, Uvidenhed p. p. gjør hele Landet ulykkelig. Dette unge Menneske er meget duelig, har studeret i Kiel, Göttingen, Heidelberg og Kiøbenhavn og vil sikkerlig blive en duelig Borger i Staten. Ørsted kiender ham got. Jeg anbefaler ham i Din Godhed. Kongen har for lang Tiid siden lovet at ansætte ham. Tak beste Fritz for Bevillingens hastige Expedition. Sagen var af Vigtighed, formedelst den paalagde Execution, men næsten uden Nytte, da det ærede Rentekammer kuns har udsat Executionen i 8te Dage, en Tiidsrom, som neppe er nok for at skrive og erholde Svar i; dog det ene ligner det andet!! Min Kone hilser Dig, saa hastig hendes Helbred tillader det reyser vi til Langeland.

Level beste Fritz evig

Din trofaste oprigtige

Ahlefeldt Laurvig.

Odense den 27. Junii 1816.

*Deres Excellents
Høivelbaarne Herre!*

Jeg har i Dag indsendt min allerunderdanigste Ansøgning til Hs. Majestæt Kongen, om det maatte tillades mig at arbeide som Volontør i det danske Cancellie. Idet jeg smigrer mig med Haabet om, at turde begynde min Løbebane i et Collegium, der er saa lykkelig, at have Deres Excellents til Præsident, holder jeg det for min første Pligt, at henvende mig til Deres Excellents med den Bøn,

at De vilde skienke mig den Bevaagenhed, som jeg af alle Kræfter skal stræbe at blive værdig.

Deres Excellents
min høivelbaarne Herres
underdanige Tiener

F. W. F. Ahlefeldt Laurvig.

Deres Excellents
Herr Justits- og Politieminister von Kaas,
Præsident for det kongel. danske Cancellie, Ridder af Elefanten,
Storkors af Dannebrogen o. s. v.

Den 9. September skrev Bilsted følgende til Kaas:

Efter at have under 21de Juny d. A. indberettet Deres Excellence Aarsagen til at jeg ikke den Tid var i Stand, til at efterleve Deres Befaling i Scrivelse af 20de s. M. at meddele min Betænkning i Anledning af et Andragende af 2den May næstforhen, fra Baron Oberst v. Lützwow i Preussen, hvori han, som Værge for sin Frue, allerunderdanigst anholder Hans Mayestæt Kongen, om ei at tillade hans Hr. Svigerfader General Lieutenant Greve Ahlefeldt Laurvig, at indlade sig i andet Ægteskab, forinden han har fyldestgjort sin Datter for hendes Mødrene Arv, — har jeg senere modtaget Baron Lützwow og Frues Fuldmagt, ved hvilken jeg autoriseres til at aabne Underhandling med Greven om denne Gienstand, dog med det Paalæg at anhängiggjøre Sagen ved Retten, saafremt den ei inden 4 Uger i Mindelighed kunde vorde bielagt; og af de mig meddelte Oplysninger erfarer jeg dens Sammenhæng at være følgende:

Den 30te May 1810 blev Baron Lützwow copuleret med Grevinde Elisabeth Margarethe Ahlefeldt Laurvig, hvis

Moder Grevinde Charlotte Lovise Ahlefeldt Laurvig, fød von Hedeman, senere den 30te Marts 1812 ved Døden afgik. Ved den mellem Baronesse v. Lützows Forældre under 7de May og 29de July 1785 oprettede Ægtepagt blev bestemt, at intet Communio bonorum fandt Sted mellem Greven og fornævnte hans, nu afdøde Gemahlinde; hvorimod alt af hende i Boet Indbragte, saavel rørligt som urørligt Gods, rede Penge, Klenodier, Udstyr, eller af hvad Navn nævnes kan, efter et derover opgiørende Inventarium, uformindsket, skulde tilfalde Børnene af dette Ægteskab, hvorhos Greven forpligtede sig til, naar han indlød sig i andet Ægteskab at udrede til Børnene af første Kuld deres Moders Indbragte, saavel som hvad hun senere, under Ægteskabet, ved Arv eller Gave maatte have erhvervet.

Da Baronesse v. Lützow er eneste Barn af dette Grevens første Ægteskab, og han nu har giftet sig anden Gang, saa er hans Datter berettiget til at fordre udbetalt og udleveret af sin Fader, som sin Mødrene Arv, den afdøde Grevindes indbragte eller erhvervede Formue. Herved anmærker jeg, at Baronessens Udstyr ved sit Giftermaal allene skal have bestaaet i brugte Senge og Meubler.

Endnu bør jeg ikke forbigaae at nævne, at Greven under 17de Juli 1812 har forskrevet sig til at betale sin Datter aarlig 6000 rdr. D. C., saalænge den daværende Pengecours vedblev; men naar denne igjen forandrede sig, og kom til at staae som i Aaret 1807 skulde denne Sum nedsættes til 2000 rdr. D. C., hvis Greven ei bestemte sig til at overdrage sin Datter og Svigersøn en Jord Eiendom, liig af Indtægter med den foranførte Sum. Hvorledes ovennævnte Beløb nu bør beregnes i Rigsbankpenge er

mig ogsaa overdraget at afgjøre med Hr. Greven, som hidtil ikkun har betalt for denne Sum 1000 rbd. Nævne Værdie aarlig; derimod findes der intet Spor i selve Forskrivelsen for at sammes Beløb skulde være noget Æquivalent for Baronesse Lützows Mødrene Arv, og at ved at nævne dette Gieldsbrev har jeg kun tilsigtet at gaae en muelig, skjøndt ikke grundet Indvendning i Møde.

Deres Excellence vil af denne Sagens Fremstilling (hvis Rigtighed godtgjøres af vedfølgende Afskrifter saavel af Ægtepagten, saavidt denne Sag vedkommer, som af Forskrivelsen) have bragt i Erfaring, at hvad Baron von Lüt-zow gjør Fordring paa — Rigtighed for sin Frues Mødrene Arv — er grundet ei allene i Lovens almindelige Bud, men og i Ægtepagten af 1785, og at han derved at hans Hr. Svigerfader har indladt sig i andet Ægteskab uden tilforn, at have ordnet dette Familie-Anliggende med sin Svigersøn, er opfordret til nu at gjøre sin Ret giældende. Dog! jeg smigrer mig med det Haab, at denne Sags mindelige Afgjørelse ei vil møde uovervindelige Vanskeligheder fra nogen af Siderne, uagted jeg endnu ikke kjender Grev Ahlefeldt Laurvigs Tanker om Sagen; thi jeg anseer det for min første Pligt, saasnart jeg var i Stand dertil, at opfylde Deres Excellences Befaling, forinden jeg begynder nogen directe Underhandling med Hr. Greven.

Kiøbenhavn den 9de September 1816.

Underdanigst
Bilsted.

Deres Excellence
Hr. Geheime- Rets- Justits- og Politie-Minister v. Kaas,
Ridder af Elephanten,
Storkors af Dannebrog og Dannebrogsmænd.
Præsident i det kongl. danske Cancellie *pp. pp.*

Hele denne Sag trak ud til 1830, da der endelig kom en Afgørelse, dog derom senere.

Kun et Aar var det Lützows beskikket at blive i Königsberg, Obersten blev derfra forflyttet til Posen, og efter et Par Maaneders Ophold maatte han igen skifte Garnison, denne Gang gik det til Münster, hvor Ægteparret ankom i Løbet af Sommeren 1817.

Det var første Gang siden deres Bryllup, at Lützow og Elise skulde komme til at leve en rolig, samlet Tid paa det samme Sted; deres Ægteskabs første Tid var gaaet i den urolige Forventning om den kommende Krig, saa fulgte Frihedskrigen og de korte Ophold i Königsberg og Posen.

Forholdet mellem Lützow og hans Kone var udadtil godt, Lützow var en meget hensynsfuld og opmærksom Ægtemand og holdt vist egentlig mere af hende end hun af ham; han var ikke gaaet til dette Ægteskab med slet saa mange Illusioner som hun, der vel nok til at begynde med har set noget mere i ham, end der virkelig var. I de tre første Aar, der forløb mellem Bryllupet og Frihedskrigen, bidrog Elises stærke Forelskelse i Manden til at sprede en Nimbus over ham, hans Heltegerninger under Krigen bevirkede, at denne Nimbus holdt længere, end den under almindelige, dagligdags Forhold vilde have holdt. Efter Begejstringsrusen kom en Art Tilbageslag hos Elise; hun havde aldrig kunnet vænne sig til det dagligdags og almindelige, det som Tyskerne kalder »das Hausbackene«; hun havde tænkt sig Ægteskabet som et fortsat straalende Solskin ved en evig Fornylse. Naar hun temmelig hurtig efter Krigen følte sig skuffet i sit Ægteskab, har der ikke været bestemt paaviselige Aarsager. Alle de

mange Mennesker, der kendte hendes Mand, ligegyldig om det var Officerskammerater, Elises litterære Venner, tilfældige Omgangsfæller, havde kun godt at sige om den i Bund og Grund hæderlige Lützow, om hans store Godhed, hans Trofasthed. De, der have skrevet om ham, hvad enten de hørte til den ene eller anden Lejr, have kun Lovord overfor Lützows Karakter og for hans hele Holdning overfor Elise, herfra danner kun Ludmilla Assing en Undtagelse.

Om ægteskabelig Utroskab fra Lützows Side var der aldrig Tale, det vides end ikke, at han nogensinde har givet sin Hustru den mindste Anledning til Skinsyge; med den største Fordomsfrihed lod han Elise leve Livet efter hendes eget Hoved, han tog altid venligt mod de Mennesker, hun indførte i deres fælles Hjem, han snarere billigede end dadlede hendes uskyldige sværmeriske Ven-skaber og var selv nøje knyttet til flere af Genstandene for disse, saasom Friesen og Körner. Naar der var noget, hun interesserede sig for, søgte ogsaa han at afvinde det Interesse. At Lützow skulde have ægtet Elise i Haab om at skulle faa en stor Medgift, eventuelt Arv, vilde ikke rime godt sammen med hans Karakter. Den Historie, som Ludmilla Assing giver til Bedste om, at Lützow engang i et lystigt Lag i sin Kones Nærværelse skulde have gjort Løjer med, at han var blevet narret for en stor Medgift, beviser intet, og forudsat at Historien er sand, maatte den have forekommet Elise meget uskyldig.

Elise gjorde Hjemmet lyst, venligt og hyggeligt for Lützow, og det var ganske efter hans Hoved, naar Hustruen gav det daglige Liv og Selskabeligheden i Hjemmet et kunstnerisk Sving, i særlig Grad følte Lützow sig tiltalt

af den Mode, Elise indførte i alle de Byer, hvor de kom hen, Oplæsning af dramatiske Værker med Rollerne fordelte mellem forskellige Personer; Lützow tog selv med Iver Del i disse Seancer og skal have været en god Oplæser. I de Garnisonsbyer, hvor Ægteparret kom hen, holdt alle af Elise, og det at høre til den Lützowske Kreds blev betragtet som en meget attraaet Ære, takket være den Glans, den højt begavede og aandrige Husfrue kastede over sit Hjem. Lützows Kammerater beundrede Elise, hun forstod at bevare Forbindelsen med dem, ogsaa efter at man var draget til hver sin Garnison, og Venskabet fortsattes gennem Breve; mangen en ung Løjtnant var forelsket i sin Chefs blændende Hustru, men Elise, der kunde have noget køligt, reserveret i sit Væsen, forstod godt at holde, hvem hun vilde, paa Afstand; noget fornemt-tilbagetrukket i hendes Væsen kunde til Tider endog vække en Art Skyhed overfor den sikre Verdensdame; mærkeligt nok kunde denne sikre Verdensdame til Tider vise en underlig Mangel paa Erfaring, en naiv Umiddelbarhed overfor Mennesker. Lützows egen Familie holdt meget af Elise, navnlig de kvindelige, i det hele taget gik det ikke Elise som saa mange andre fejrede Skønheder, at Kvinderne af en Slags Skinsyge holdt sig tilbage fra hende, tværtimod, mange Kvinder nærrede et beundrende Venskab for hende. Utrættelig var Elise til at følge sin Mand paa hans milelange Rideture, hendes Passion for Ridning var iøvrigt lige saa stor som hans. Man saa dem altid sammen, begge holdt meget af Rejser, kort sagt i meget harmonerede de. Men de Venner, der saa nærmere til, kunde dog nok blive klare over, at der manglede noget i Forholdet; det, der bevirkede, at en virkelig Overens-

stemmelse aldrig kom til at herske i dette Ægteskab, var det, at Elise var sin Mand overlegen i Forstand, i Evne til at udtrykke sig, til at gøre sig gældende. Det følte Lützow godt selv, indrømmede det paa en rørende Maade og følte sig aldrig trykket af det, skønt man skulde synes, at det ikke altid maa have været ublandet behageligt for ham i hans eget Hjem at maatte lade sin Kone føre det store Ord, naar der var fremmede til Stede. Maaske har det endog smigret ham at se sin Kone som Genstand for saa megen Opmærksomhed, for hvor hun kom, var hun Centrum for Kredsen. Naar jeg siger: førte det store Ord, er Udtrykket maaske ikke ganske correct, for Elise var ikke stærkt talende, men det hun sagde, var altid klogt og rammende, og hun forstod at føre en Samtale ind i de Baner, hvor hun ønskede ført den ind. Hun var hurtig klar over en Situation, hun forstod i en sjælden Grad den Kunst, som Franskmændene kalder »faire causer«. Politik talte man ikke om i de Tider i en prøjsisk Garnisonsby, Bysladder holdt Elise med fast og sikker Haand borte fra sine Saloner, derimod førte hun saavidt muligt Samtalen hen paa de nyere Foreteelser i Litteraturen, der paa den Tid havde en høj Blomstring i Tyskland; Goethe var hendes Yndlingsforfatter og hans Tasso hendes Yndlingsværk. En Ting manglede ganske vist i det Lützowske Hjem, det var Børn, og Elise følte Savnet af Børn dybt, hun sørgede imidlertid for, at en Del af det, man i Danmark i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede kaldte de fire B'er, det, som skulde skabe Glæde og Hygge i et Hus, Børn, Blomster, Bøger, Billeder, vare til Stede; at der var Bøger og Billeder kan sige sig selv i Betragtning af Elises Tilbøjeligheder, men hun havde desuden en stor

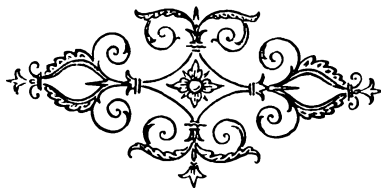
Forkærlighed for Blomster, Hjemmet var altid fuldt af Blomster. En anden Ting, der nok kunde virke trykkende i Hjemmet, var de aarelange Forhandlinger om Mødrene-arven og om det aarlige Pengetilskud, som Elises Fader havde lovet at yde og altid kun ydede i formindsket Maalestok. Noget, der nagede paa Lützows Sind, var Følelsen af Tilsidesættelse, han mente, at Autoriteterne ikke viste ham Paaskønnelse nok; denne Fornemmelse af manglende Paaskønnelse var ret udbredt mellem Veteranerne fra det Lützowske Korps. Forandringen med Hensyn til Garnisonsby hilste baade Lützow og hans Kone med Glæde, begge vilde gerne til den smukt beliggende westphalske By Münster, en udpræget katolsk By, havde oprindelig tilhørt Kurfyrstendømmet Köln, var ved Tilsiterfreden blevet forenet med Storhertugdømmet Berg og stod saaledes i Virkeligheden under Frankrig. Wienerkongressen tilkendte Prøjsen Byen.

De militære Forhold i Münster, hvor Lützow i 1822 avancerede til General, vare behagelige, dertil hidrog den Omstændighed, at den kommanderende General for Westphalen Thielemann var Lützow meget bevaagen, ogsaa hans Efterfølger General Horn, der havde et berømt Navn fra Krigen, holdt af Lützows og viste sit Venskab for dem ved sin Mildhed og Overbærenhed under den meget prekære Situation, som den Lützowske Skilsmisse fremkaldte; for den meget formfulde og strenge General har hele denne Affære sikkert ikke været behagelig, dobbelt beundringsværdig er derfor den Takt, hvormed han greb ind, da Venskabet mellem Elise og Immermann begyndte at blive kompromitterende for Regimentet. En anden god Ven erhvervede Lützows i Oberst v. Wolzogen, der som Fører

for et Landeværnsregiment havde udmærket sig under Frihedskrigen. Der herskede i Münster et frit og utvunget Forhold mellem den militære og civile Del af Befolkningen, hvilket ikke havde været Tilfældet i Königsberg; det blev derfor let for Elise hurtig at danne en forskelligt sammensat selskabelig Kreds.

Byens højeste Embedsmand, Provinsen Westphalens Overpræsident Baron Vincke, blev et tiltrækkende Bekendtskab for Elise; han var en meget ejendommelig Embedsmand, der paa sine Embedsrejser rundt omkring i Westphalen var klædt enten som Bonde eller som Arbejder, for derigennem at komme den jævne Befolkning paa nærmere Hold. I en saadan Paaklædning modtog han engang Kronprinsen, den senere Frederik Wilhelm den 4de, da denne aflagde Besøg i Münster, og Kronprinsen havde tilstrækkelig Sans for Originalitet til at optage Sagen fra en venlig Side. Vinckes Interesser gik navnlig i Retning af Filantropi; under hans Ægide rejste der sig Blindeinstituter, Døvstummeskoler, Hjem for forsømte Børn og de første Traade, der fører tilbage til de nu saa berømte westphalske Bodelschwingh-Anstalter, der i Danmark have faaet en Aflægger i »Arbejde adler-Herbergerne«, ere at føre tilbage til ham. Endnu nærmere følte Elise sig dog knyttet til Fichtes Elev, Historikeren Kohlrusch, hvis dengang lige udkomne »Tysklands Historie« havde vakt megen Opsigt, han og hans Kone gik ud og ind i det Lützowske Hus, og han var paa engang Lützows og Immermanns Ven. Til Kohlrusch's Navn knytter sig den Omstændighed, at Fritz Reuter tilegnede ham sit »Landmandsliv«. En lige saa stadig Gæst hos Lützows var den lærde Theolog Møller, hvis Interesser imidlertid

ikke alene gik i theologisk, men i høj Grad i skønlitterær Retning, og han hørte til de ivrigste Debattører i Elises Kreds, hos hende fik han Trøst for de sørgelige Forhold i sit Hjem, hvor hans halvt sindssyge Kone gjorde Livet meget besværligt for ham. Provinsens højeste Gejstlige Natorp, hvis Prædikener vare Genstand for stor Tilstrømning fra Byen og hele Omegnen, mødtes jævnlig med Møller hos Lützows. Omgang var der i det hele taget nok af i Münster, der som Provinsen Westphalens Hovedsæde var Opholdssted for de øverste gejstlige, militære og civile Embedsmænd; desuden havde en Del af den westphalske Adel Huse i Münster, hvor Ejerne med Familie rykkede ind ved Begyndelsen til hver Vinter for at deltage i den vidtstrakte Selskabelighed.

VII. IMMERMANN

EN SKØNNE DAG dukkede en ny interessant Skikkelse op i Lützows Hus; vedkommende, en 23-aarig ung Mand, havde en forbavsende Lighed med Napoleon, navnlig den høje Pande og det funklende Blik mindede om Ørnen, der nu sad lænket til den fjerne Klippeø. Den unge Mand var i Militæruniform og noget trykket af Situationen at skulle introduceres hos den saa meget omtalte og fejrede Baronesse Lützow.

Det var Karl Immermann, der var bleven ansat som Auditør ved Generalkommandoen og skulde aflægge en tjenstlig Visit; han medbragte en Introduktionsskrivelse fra Konsistorialraad Møller, med hvis Søn, Garnisonspræsten i Byen, han var Studenterkammerat og Ven. For at gøre det hele mere interessant have nogle Forfattere villet lægge det saaledes til Rette, at Immermann og Elise alt fra deres første Møde ligesom Romeo og Julie elskede hinanden for hele Livet. Vi have imidlertid Immermanns egne Ord for, at Baronesse Lützow i sin Egenskab af Skønaand og fornem Dame i den Grad overvældede og imponerede ham, at der ikke var Plads tilovers for andre Følelser. Endnu nogen Tid senere udtaler han i et Brev, at han formaar at holde sig selv i Tømme og ikke giver

efter for en taabelig Lidenskab; der skulde først gaa et Stykke Tid, før »Baronessen havde antændt mig med sine Flammer, saa at jeg elskede hende dybt og inderligt«. Hvad Elise har følt ved første Møde, foreligger der ikke noget om, men det er ikke sandsynligt, at den da over 30-aarige og meget beherskede Kvinde skulde have tilkendegivet overfor den 8 Aar yngre Mand, at han havde gjort Indtryk paa hende. Men baade han og hun vare ligesom prædestinerede til at indtræde i et Kærlighedsforhold til hinanden; han havde, efter at en letsindig indgaaet og meget kortvarig Forlovelse var gaaet over Styr, i længere Tid gaaet rundt med en romantisk utilfredsstillet Længsel efter at finde en Kvinde, han kunde holde af, og hun følte, som ovenfor omtalt, en vis Tomhed i sit Ægteskab. Nogle Uddrag af Breve fra Immermann til hans Moder og Søster i den første Tid efter hans Bekendtskab med Elise tyder absolut ikke paa, at det er en forelsket ung Mand, der skriver; Tonen vilde i saa Fald sikkert være en anden.

Til Søsteren Lotte.

Münster, den 2. Juli 1821.

Du har vel allerede gennem Ferdinand¹ hørt om mine Fremskridt i det fine Selskab, jeg mener Theseselskaberne hos Baronesse Lützwow. Du skulde høre din Broder tale dér med værdig Anstand, og du vilde udbryde fuld af Forbavselse: Er det den gamle Stivstikker Karl? Det hele er uendelig fint dannet p. p. Blot som den nuværende Frihed ganske uden begejstrende varmende Indhold, og

¹ Immermanns Broder.

iskolde Luftninge blæse ofte mod mit haarde Bryst som fra Gletschere. Man laver saa selv med paa alle de Snurrepiberier og øver sig i Resignation.

Eders Interesse for Petrarca har glædet mig meget, imidlertid kan jeg alligevel ikke stemme overens med den Dom, som fældes over Værket, da det mere forekommer mig at ligne et godt udført Miniaturbillede end en virkelig gribende dramatisk Digtning. Jeg ved i det mindste, at Edwin er udgaaet fra en langt dybere, større, aandelig indre Bevægelse. Mon ikke den slebne Petrarca til Trods for Jeanettes Skæbne alligevel skulde have bedaaret de smaa Damer og derfor være sat højest; jeg læste det højt hos Møllers Dagen før I's Ankomst. Dér vakte jeg meget Bifald. Kun ved det Sted, hvor Luzie P. præker over Venskab, lo de tvende tilstedeværende unge Piger over Spøgefuglen, saa jeg kunde ikke lade være at taxere dem som hørende til det Selskab, der kommer hos Baron Hugo v. Sade.

Jeg er i det hele taget i en underlig Situation. Jeg er kommet udover den Kreds, hvor jeg egentlig hører hjemme ifølge min Stilling, og jeg vil aldrig mere kunne føle mig glad i min gamle Kreds. Det, som jeg stræber henimod, vinker til mig langt borte i det fjerne, halvt tildækket af Skyer. Saaledes hviler der over selve mit Liv og over Nutiden ligesom en tynd Taage, der glider fra hinanden ved Berøring, og selve min Tilværelse har noget spøgelsesagtigt over sig, det er en Følelse, som intet roligt og tilfreds Menneske kan sætte sig ind i. Jeg vilde have mere Brug end nogensinde for et venligt Ord, en varm levende Haand. Men det er nægtet mig, jeg maa hjælpe mig selv. Basta.

12. December 1821.

Nu lever jeg ganske stille hjemme, jeg er saa sparsommelig, at jeg absolut maa komme paa den grønne Gren, du kunde lære Økonomi af mig, min gode Søster. Der er den Behagelighed ved min Bolig, at min Forlægger har sit Kontor i Huset, saa jeg kan faa alle litterære Nyheder gratis at se, overhovedet mangler jeg ikke aandelige Incitamerter; jeg er kommen i Forbindelse med Overlgr.¹ v. Putlitzes Familie, hvad der maaske med Tiden kan blive meget interessant. Han, der er Litterat, Digter, men uden egentlig Talent, synes jeg mindre godt om, hun er fordringsløs og samtidig højst interessant og tiltaler mig meget. Hun maler overordentlig smukt i Miniature, og hendes Søns Portræt er et sandt Mesterværk. De fine Theselskaber hos Baronesse Lützow have nu igen lagt Beslag paa mine Aftener. Sidste Gang havde vi læst Romeo og Julie sammen. Det vakte almindelig Beundring, dog blev der brudt af efter 3. Akt. Saa kolde ere Menneskene overfor et saa henrivende Digtværk. I dette Øjeblik kommer der kørende en Lastvogn med to uhyre Bunker Prinser af Syrakus.

27. Marts 1822.

I min Nærværelse bliver der taget kraftig fat paa Trykningen af mit Sørgespil. Tolv Ark ere færdige, til Maj skal du faa et Exemplar, samtidig bliver »En Eremit's Papirsvinduer« færdig, en besynderlig Digtning, som jeg ikke kan beskrive. Censor Hr. v. Usedom har benyttet Saksen lidt; Digtene udkommer lidt efter St. Hans. En ny

¹ Over Legationsraad.

Tragedie »Periander og hans Hus« er under Arbejde, og jeg er færdig med 2. Akt.

»Saalænge det er Dag, stræber Manden fremad«

Sidste Torsdag havde vi en herlig Aften hos Lützows, vi havde forberedt os godt og læste »Tasso«, saaledes at Rollerne vare fordelte imellem os. Et smukt pyntet Bord med en Sølvkandelaber i Midten, seks mindre Lysestager rundt omkring, to Blomsterkranse paa Sølvskaale, Damer i fine Toiletter, saa det hele var lyst og festligt. Efter 3. Akt blev der bragt Champagne ind. Antonio (Lützow) og Alfons (jeg) drak lovlig hurtig tre Glas Champagne, saa vi kom i en Tilstand, der gjorde det noget vanskeligt for os at styre Ferraras Statsror paa en klog Maade i 4. og 5. Akt. Det maa alligevel være gaaet godt, for jeg fik en Blomsterkrans til Belønning og forbavsede Stuepigen, der aabnede Døren for mig, da jeg kom hjem ved Midnat, meget glad og meget rød i Ansigtet, med Kransen hængende over Armen. For min Petrarca blev jeg belønnet med en Myrtekrans. Kort og godt, min kære Søster, en Poet er et lykkeligt Væsen, naar han er glad. Det er saa sikkert som den nyeste Philosophi. Gud velsigne alle Eders Dage, I Elskede.

Din

Karl.

Til Moderen.

Januar 1821.

Nu kommer Turen til dig, lille Moder, for at fortælle dig, hvad jeg har oplevet siden sidst. Jeg har længe været stum, for jeg vilde vente med at snakke med dig, til jeg var over den første Uro, som var fremkaldt ved det nye

litterære Liv, jeg lever i. »Prinserne af Syrakus« havde i levende Live mange Anfægtelser, det gaar dem ikke bedre paa Papiret under Trykningen. Hele den dannede Ravnekrog her er nemlig ved at gaa ud af sit gode Skind over den uforskammede Forfatter og vil lyse ham i Band. De ædle slaar sig vist for Brystet. »Kun en gal Mand kan skrive saadant noget Stads«, er der nogen, der siger. Andre: »Man skulde skrive over Bogen som Motto: Jeg ganske gale Mand!« Ser du, kære Moder, den Ros skal jeg have, at jeg kan faa andre til at blive vittige. Paa den modsatte Side staar de, der roser, og i Spidsen for dem er Baronesse Lützow, der med største Iver tager Parti for mig alle Vegne. Ogsaa paa Tryk lader man allerede høre fra sig, og i »Rheinisch-Westphälischer Anzeiger« forlyder det: »Endelig er der lavet noget ordentligt i Westphalen.« Der er hændt de morsomste Ting, som er nemme at fortælle, men trættende at skrive om. Boghandleren tror, jeg er en rigtig Guldfisk, og ved ikke, paa hvad Ben han skal staa af lutter Venlighed. Til Paaske udkommer mine Digte og prosaiske Arbejder; jeg har fuldt op at gøre med at ordne og klassificere alt det.

7. Februar 1822.

Jeg har knyttet en selskabelig Forbindelse, der optager mig paa det behageligste. Jeg er nemlig saa grundig indført hos Lützows, at jeg som Regel tilbringer to af Ugens Aftener i deres Hjem. Jeg er glad over, at jeg altid er alene med dem, for man taler bedst sammen under fire Øjne. Hun er virkelig tiltrækkende og kan være meget elskværdig. Hr. Gemalen maa man ganske vist tage med i Tilgift og fordøje. Jeg gad bare vidst, om Folk vil lade

132

mig ligge, naar de har presset mig til sidste Draabe, eller om de virkelig har Interesse for mig. Jeg lader mig ikke saa let besnære af Glatsnakkeri, og da jeg ingen Steder stiller Fordringer og ikke trænger mig paa, saa bliver det dog til sidst dem, der først trak mig til og nu trækker sig tilbage fra mig, der kommer til at rødme.

Lige nu, kæreste Moder, modtager jeg dine kære Linier tilligemed den smukke Kop, der er en meget kærkommen Gave! Jeg takker dig tusinde Gange for din Godhed og Kærlighed imod mig. Min Samling af Kopper bliver aldeles glimrende; med den, jeg har faaet i Dag har jeg naaet Nr. 7.

Nu lige inden Jul og Nytaar og allerede længe i Forvejen har jeg lidt af en Slags Frygt, for siden jeg tog hjemmefra, har jeg følt mig saa ensom.

27. Februar 1822.

I Aar har jeg været sammen med Mennesker og været glad. Juleaften var jeg hos Lützows, Generalinden havde forvandlet sit nydelige Værelse til et sandt Fépalads ved Hjælp af mange Lys og Vokskærter, Grangrene og Blomster, paa Bordet med den hvide Dug laa Gaverne, der paa det venligste bleve omdelte. Jeg fik min Part: En meget kunstfærdig Kaffemaskine med Kaffeservice og en Mængde Confect. Nu laver jeg hver Dag selv Kaffe, og naar jeg, som du ved er saa klodset med den Slags Ting, har været halvanden Time om at faa tilberedt den brune Drik, saa bliver jeg belønnet med den delikateste Drik, jeg nogensinde har nydt. Saasnart jeg opnaar den Lykke at kunne beværte dig hjemme hos mig selv, kæreste Moder, saa skal du allerførst have noget af den Kaffe, jeg

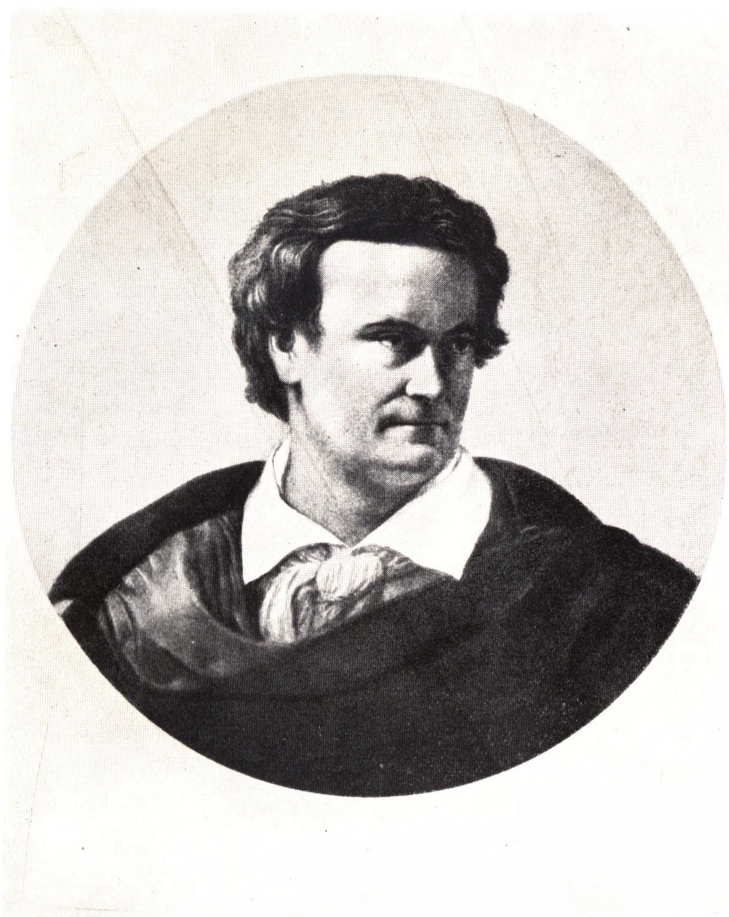
selv brygger. Og nu i dette Øjeblik drikker jeg Kaffe og oven i Købet af din smukke Kop, som der for Resten kun skal drikkes af paa store Festdage.

Immermann stammede fra Magdeburg og var ligesom Lützow Prøjsler med Hud og Haar. Han var udgaaet fra et gammelprøjsisk Hjem, Faderen havde tjent som Auditor under Frederik den Store, den gamle Immermann indpodede i sin Søn en dyb Beundring for »der alte Fritz«, om hvem han fortalte, at naar han red ned ad Fronten, havde Soldaterne en Fornemmelse af, at det var Vorherre, der kom; Moderen, der, dengang hun giftede sig, var saa ung, at hun havde kunnet være sin Mands Datter, hørte til en velstaaende Embedsmandsfamilie, var vokset op i et livligt og selskabeligt Hjem, hvor man dyrkede Theaterinteresser, en Interesse, hun bibeholdt gennem sit lange Liv. Tilbøjeligheden for Theatret var altsaa for Immermann en Mødrenearv. Fra Faderen havde han det strengt alvorlige embedsmandsmæssige; alle sine mange Værker skrev han i den Fritid, hans Embedsvirkosomhed levnede ham. Der var saaledes en Lighed med den aandelige Arv Goethe modtog fra sine Forældre. Immermanns Forældre vare velhavende Folk, fra hvem han arvede nogen Formue. Opdragelsen var streng, og i »Die Epigonen« karakteriserer Immermann sit Hjem med de melankolske Ord, at han ikke har haft nogen Ungdom. Som ivrig Beundrer af Frederik den Store havde den gamle Immermann rationalistiske Anskuelser og en Del Skepsis overfor Kristendommen; i den Aand opdrog han Sønnen.

I sine »Memorabilien« gør Digteren gældende, at Slaget ved Jena blev til et Vendepunkt i hans Liv, skønt han dengang kun var 10 Aar. Sikkert er det imidlertid, at han meget tidligt blev nationalt vakt. I sit 15. Aar skrev han et Digt »Fædrelandet«, der tydeligvis er blevet til under Schillersk Paavirkning, og som angriber det franske Overherredømme. Med Liv skildrer han den slagne prøjsiske Hærs Indrykning i Magdeburg, og den 10-aarige Dreng synes allerede at have haft Sans for det ophøjede i Situationen, da de loyale Borgere hyldede den ulykkelige slagne Konge under hans Ophold i Byen.

Da Frihedskrigen begyndte, var Immermann lige blevet Student, og var draget til Universitetet i Halle; han brændte af Begærlighed efter at gribe til Vaaben, men saa streng var Hustugten i et prøjsisk Hjem, at det ikke faldt ham ind at melde sig som Frivillig ved Hæren, eftersom Faderen havde forbudt ham at forlade Studierne; morsom sophistisk virker det, naar han i »Memorabilien« fortæller, at efter at Napoleon kort efter havde ophævet Universitetet i Halle, kunde Faderens Forbud ikke længere gælde. Den unge Immermann kom til at deltage i Slagene ved Ligny og Waterloo, var med ved Tropperne Indtog i Paris og modtog ved Felittogets Ophør Ud-nævnelse til Officer. Under Krigen skrev Immermann en Del Digte, der giver Udtryk for hans patriotiske Stemning, men som først bleve udgivne adskillige Aar efter. At han ikke var det, man senere kaldte en Altysker, derom vidner hans Travesti paa Sangen »Was ist des Deutschen Vaterland« — i denne for Resten ikke videre vittige Persiflage spørger han bl. a., om det tyske Fædreland

gaar helt hen til de Egne »hvor Jyden malter sin Ko, og hvor Belgieren tørrer sin Ost«. Til det udpræget prøjsiske var hos Immermann knyttet en udpræget Konservatisme og Kongetroskab, han kom aldrig til at føle nogen synderlig Sympathi for de tyske Enhedbestræbelser, stillede sig efter sin Hjemvenden fra Frihedskrigen i Opposition til de Studenterkorporationer, der sværmede for politisk Frihed og et samlet Tyskland; det var som Prøjsen han var gaaet frivillig med i Krigen. Han vilde være med til at fordrive Franskmændene uden dog paa nogen Maade at være Franskerhader, tværtimod, og for Napoleon, til hvis Pris han senere skrev en Række Digte, havde han den største Beundring. Hans Opfattelse var den, at Enhedsbestræbelserne gik i anti-prøjsisk Retning, og han fandt det nærmest utaknemmeligt, at de ikke-prøjsiske Statsborgere undlod at anerkjende, at det var Prøjsen, der havde begyndt paa Frihedskrigen, gennemført den og sluttelig bragt Sejren hjem; han ønskede ikke, at Prøjsen skulde gaa op i en højere Enhed med det øvrige Tyskland. Han havde desuden ikke synderlig tilovers for hele Studenterlivet og dets Idealer, han var ikke skabt til at leve indenfor afgrænsede Foreningers Rammer, mere til at trække sig tilbage i sig selv. Heller ikke til Jahns Ungdomsforeninger kunde han slutte sig, en kraftgenialsk Natur var overhovedet Immermann imod. Populær kunde den fremtidige Digter paa denne Maade ikke blive indenfor den Del af den akademiske Ungdom, der sværmede for Frihed og Enhed; Forholdet udartede til aabenlyst Fjendskab, der hos Immermann ogsaa fremkaldtes af den hos ham fæstnede Opfattelse, at Studenterkorporationerne udøvede Tyranni og viste udfordrende Optræ-

IMMERMANN

den mod de Studenter, der stode udenfor de saakaldte »Burschenschaft« . Det skyldtes væsentligst hans Indflydelse i Forbindelse med de prøjsiske Studenter, at den mest aggressive Studenterkorporation »Teutonia«, af hvis Medlemmer mange havde været Jægere ved Lützows Korps under Frihedskrigen, blev ophævet ved et Magtbud fra oven. »Teutonia«s for Enhedstanken sværmende Medlemmer hørte mærkeligt nok eller maaske rettere naturligt nok hjemme i det af mange selvstændige Smaastater bestaaende Thüringen. Ved denne Lejlighed optraadte Immermann første Gang offentlig som Forfatter, idet han udgav en Pièce, der skulde forklare hans Stilling i denne Sag. Et Eksempplar af Piécen blev ved den berømte nationale Fest, som Studenterne afholdt paa Wartburg i 1817, spiddet paa en Møggreb og overgivet til Flammerne som et landsforræderisk Skrift. Ovenstaaende viser, at Immermann var en selvstændig Natur, der ikke var tilbøjelig til at glide med Strømmen. Vi ser ham indenfor Studenterverdenen som Realisten mellem Romantikerne, for Romantik var i Virkeligheden Studenternes Friheds- og Enhedsdrømme, overfor hvilke Immermann repræsenterer Virkelighedssansen. En Bevægelse fra Romantik til Realisme havde han foretaget som Student, som Fuldblodsromantiker drog han i Kampen mod Fransk-mændene, men da han efter Freden mødte Studenternes virkelighedsfjerne Drømme, blev han Realist, den samme Linie fulgte han senere indenfor sin litterære Bane, den unge for Tieck sværmende Romantiker endte som Epigonernes, Münchhausens og Oberhofs realistiske Skildrer. Den ovennævnte Pièce var, bortset fra nogle Lejligheds-

digte og lyriske Digte, det eneste ikke-juridiske Skrift, der kom fra hans Pen i Studenteraarene.

De Kampe, Immermann havde maattet udstaa i Studenteraarene for at hævde det, han ansaa for Ret, den hidsige Modstand, han i den Anledning mødte, en Modstand, der strakte sig langtudover de unge Aar, bidrog til at gøre Immermann til en ensom Mand, og fremkaldte nogen Bitterhed i hans Sind.

Han kom til Münster 1819, kort efter at have taget den juridiske Embedseksamen, og i Münster skulde han træffe den, der blev hans Livs store Kærlighed, hans Muse, den, uden hvem han maaske aldrig var bleven den store Digter, som han blev. Da Immermann kom til Münster, var der ingen Moders Sjæl, der anede, at han var Digter; nogle lyriske Digte fra Studenteraarene bleve først udgivne 1822, og et Par smaa dramatiske Arbejder i Kotzebues Manér, der vare skrevne til nogle Dilletantforestillinger i Magdeburg, hvor han opholdt sig hos sin Familie i Tiden mellem den afsluttede Eksamen og Afrejsen til Münster, tænkte han dengang ikke paa at lade trykke.

Den første Tid i Münster følte Immermann sig hjemløs, han længtes efter Magdeburg og Familien og Vennerne dér. Lidt tung af Naturen havde han vanskeligt ved at slutte sig til nye Mennesker, lidt efter lidt blev han dog draget ind i Byens selskabelige Kredse, saaledes som vi have set af de foranstaaende Brudstykker af hans Breve, og det syntes egentlig ikke at være ham saa meget imod, navnlig efter at det Lützowske Hus havde aabnet sine Døre for ham, og Husets Frue havde draget ham ind under sin Tryllemagt. Her i Münster som i de andre Byer, hvor han havde opholdt sig, saaledes i Stu-

denteraarene i Halle og i Ferierne i Magdeburg, skrev han hyppig Lejlighedsdigte, der bidrog til at gøre ham populær i Selskabslivet; nogle satiriske Digte, der sivede ud mellem Folk, og hvis hvasse Pile ramte forskellige Forgrundsfigurer, skaffede ham dog ogsaa en Del Fjender paa Halsen. Baade den første Tid, medens han levede ene og tilbagetrukkent i sin Ungkarlejlighed, og senere under det mere bevægede Liv, brugte han flittigt Pennen, men forsømte i ingen af Perioderne sine Embedspligter; han forblev gennem hele sin Tilværelse en flittig og pligt-opfyldende Embedsmand. I disse Aar følte han sig mest kaldet til at skrive Dramaer, og i Münster fuldførte han sit første større dramatiske Værk »Ronceval-Dalen«, en historisk Tragedie, hvori Hovedpersonerne er Karl den Store og Roland, og som blev opført paa Theatret i Frankfurt am Main Vinteren 1823—24; det næste Stykke var »Edwin«, der er opstaaet under stærk Paavirkning af Shakespeares »Cymbeline« og foregaar i Middelalderen i England, men Forfatterens Hensigt er at satirisere over sin egen Samtid, bl. a. gør han sig lystig over Nævningeinstitutionen; i Stykket er noget af den Humor, som Læseren med saa megen Fornøjelse møder i hans senere Samfundsromaner. Mere Interesse for os end de to foregaaende Dramaer har det, der fulgte efter disse, nemlig »Petrarca«, idet Immermann her skildrer sin gryende Kærlighed til Elise. Stykket var næppe blevet til, ifald Goethes »Tasso« ikke havde været Elises Yndlingsværk; i Stykket er Petrarca Immermanns Talerør, og i Laura kender man Punkt for Punkt Elise, ogsaa de ydre Forhold passe til en vis Grad; 1822 bleve disse Tragedier udgivne sammen med et Lystspil. I Immermanns næste Værk Skæbne-

tragedien »Kong Periander og hans Hus« møder vi Elise som Genstand for en haabløs Kærlighed. Paa samme Tid drev Immermann Journalistik og knyttedes til det meget ansete og udbredte »Rheinisch-Westfälischer Anzeiger«; hans Bidrag til Bladet var mest af æsthetisk Art, en Del af hans første store Roman »En Eremit's Papirsvinduer« saa første Gang Dagens Lys i ovennævnte Blad; denne Roman forekommer mig at være noget af det bedste, Immermann har skrevet, og naar man læser den, kan man ikke andet end beklage, at han ikke fortsatte paa dette Felt, der skulde blive hans egentlige, men fulgte sin Lyst til at skrive Dramaer, thi fraregnet mange digteriske Skønheder var det dog svage Arbejder. Det var desværre først i den noget ældre Alder, han slog sig paa den episke Digtning og skrev sine omfangsrige Romaner, Billeder af hans Tid og noget af det bedste, der findes indenfor tysk Litteratur. Hans »Epigonen«, »Münchhausen« og »Oberhof« vil aldrig komme til at virke forældede, men vil altid blive læst med Interesse og Udbytte, naar hans Dramaer længst ere glemte; paa Højde med disse tre Bøger staar »En Eremit's Papirsvinduer« ikke, men Bogen staar langt over hans øvrige Ungdomsværk; det er en Selvbekendelse fuld af »Weltschmerz«; efter Datidens Manér fremtræder en Del af Skildringerne i Form af Breve og Dagbogsoptegnelser, Hovedpersonen gaar rundt med en Rousseausk Trang til at vende tilbage til Naturen, det er hele Tiden Immermann selv, der taler gennem Hovedpersonens Mund, det er hans egen Samtid, han revser; Skuepladsen for Handlingen maa sikkert antages at være Magdeburg; Immermanns Forbillede under Udarbejdelsen af denne Bog har utvivl-

somt Jean Paul været. Det var gennem Bladvirksomheden, at det intime Venskab mellem Immermann og Heine indlededes, Heine var nemlig meget glad over en rosende Kritik, Immermann havde skrevet over hans første Digte, og sendte ham derfor en Takkeskrivelse, hvori han ikke udtaler sig mindre rosende om Immermanns Digte end denne om hans; uheldigvis giver Heine ham det Raad at fortsætte med at skrive for Scenen. Ogsaa med Goethe kom Immermann paa denne Maade i Forbindelse, idet han under den heftige litterære Strid, som opstod i Anledning af den nyudkomne »Wilhelm Meisters Wanderjahre« sammen med Tieck og Platen-Hallermund offentlig stillede sig i Skranken for Goethe.

Alt som Tiden gik, fik Elise en stedse større og større Indflydelse paa den unge Digter, hun viste en levende Interesse for hans digteriske Produktion, adskillige af de Digte, han skrev i Münster, bleve til i hendes Nærhed; efterhaanden blev det Skik, at han skulde gennemgaa med hende alt, hvad han havde skrevet; under denne Paavirkning udvikledes og modnedes han, dels som Følge af den inspirerende Virkning, hans voksende Kærlighed til Elise havde, dels som Følge af den mere direkte Paavirkning, han modtog gennem Elises Raad og Vejledning; den hende medfødte og senere mere og mere udviklede Sans for Poesi og Evne til at fælde en rigtig Dom med Hensyn til poetiske Ydelser kunde her gøre sig gældende. Sikkert er det, at Immermanns Digtning fik Glans og Farve ved Samværet med den tilbedte, og han skrev og skrev med en Produktivitet, der ikke altid var af det gode. Sammenkomsterne hos Lützows blev hyppigere; ved hvert Møde maatte Immermann læse op af sine nye Værker,

og der var altid nye Værker; han læste godt op, bagefter diskuteredes det nylig oplæste med de tilstedeværende Venner, særlig Glæde og Interesse vakte »Brødrene fra Syrakus«. Lützow deltog med Liv og Lyst i disse Aftener og syntes ikke i ringeste Maade at blive skinsyg ved at se, hvor optagne hans Kone og Immermann vare af hinanden. Det, der udviklede sig, foregik imidlertid under de korrekteste Former, uden Brud paa den gode Tone, men det var alligevel umuligt for Vennerne at undgaa at se, at Lützow og Kone, mellem hvem Forholdet allerede var noget kølnet, inden den nye Auditor kom til Byen, mere og mere gled fra hinanden. Men Lützow vedblev at være den hensynsfulde og opmærksomme Ægtemand som altid, og Elise var ogsaa udadtil den samme; ikke desto mindre gav Generalens Foresatte ham et Vink om at sørge for, at hans Kone var lidt forsigtigere i sin Omgang med Husvennen. Netop dette lille officielle Vink har rimeligvis bidraget til at drive Elise henimod den Beslutning, hun snart efter tog; hun havde ment, at dette Venskab, der ganske fyldte hende, kunde fortsættes indenfor hendes Ægteskab, saa meget mere som Vennerne ikke mente at burde blande sig i Sagen, saa længe de ydre Former bevaredes som hidtil. Det var en mærkelig Situation for dem, der kom i Huset, eftersom de havde sluttet sig lige meget til Generalen og hans Kone; de fleste af dem holdt ogsaa af Immermann, og alle sørgede ved at se, hvorledes Forholdene udviklede sig. Trods alt kom det dog overraskende for Kredsen, da Rygter om Skilsmisse mellem Generalen og Generalinden sivede ud. Det, der gav Stødet til Skilsmissen, var et ganske bestemt Paalæg fra

Lützows nærmeste militære Foresatte, at enten maatte al Omgang mellem Auditøren og det Lützowske Hus op-høre, lige til Rygterne vare slaaede ned, eller ogsaa maatte der forlanges Skilsmisse. Elise vilde under ingen Omstændigheder opgive Samværet med Vennen, og efter mange oprivende Forhandlinger frem og tilbage mellem Ægtefællerne enedes man om at se at faa Ægteskabet opløst. Baade i hendes og hans Familie gjorde det et pinligt Indtryk at erfare Beslutningen om Skilsmissen. Lützows Søster Grevinde Dohna kom rejsende fra Berlin for at mægle, fra Kammerherre Hedemann i Holsten kom der Brev paa Brev for at raade Ægteparret til at betænke sig, men begge Parterne stod fast i deres Beslutning. Skilsmissen blev opnaaet med Lethed, det var ikke saa vanskeligt i de Tider; som Skilsmissegrund anførtes kun Uoverensstemmelse mellem Parterne; Skilsmissen fuldbyrdedes 1825. Lützow skiltes med blødende Hjerte fra sin Hustru og vedblev lige til sin Død at have hende kær; heller ikke Elise nærrede nogensomhelst bitre Følelser overfor sin Mand, men bevarede Mindet om ham, talte ofte om ham med den største Veneration, hvad man paa mange Steder kan læse hos Immermann, korresponderede til Stadighed med ham efter Skilsmissen, og da hun i den sidste Fase af sit Liv boede i Berlin, hørte Familien Lützow til hendes intimeste Omgang, særlig nær stod hun Svogeren Generalløjtnant Leopold v. Lützow, Kommandanten i Berlin. Adskillige Ting, der havde tilhørt Lützow, bevarede og fredede Elise om, saaledes en Ring, Lützow havde sat særlig Pris paa, og som var forsynet med det Lützowske og det Ahlefeldtske Vaaben, det Bæger, hvoraf Lützow drak Brønd ved hans første

Møde med Elise i Nenndorf, hans Feltbæger, som han havde ført med sig i alle Slagene, Lützows Breve til hende, alt dette sendte Elises Datter efter Moderens Død til Forfatterens Bedstefader. Navnlig ved at læse Lützows Breve til hans fraskilte Kone faar man Indtrykket af, at begge Parter fortrød det Skridt, de havde taget, Lützow følte Tomheden i sit ensomme Hjem efter at Elise var rejst bort, hans Breve vise dyb Følelse og er smukt skrevne. Ludmilla Assings Fortælling om, at det var Lützow, der ønskede Skilsmisse, da han agtede at gifte sig med en rig, ung Pige, og at Elise med overmenneskelig Ædelhed gik ind paa at lade sig skille for ikke at staa Mandens Lykke i Vejen, hører hjemme i Fablernes Verden, hvad der for Resten fremgaar af Ludmillas egen Tilføjelse af, at Parterne ikke bleve gifte. Ingen af Ægteparrets Venner vidste noget om den imaginære unge Pige, der kun har levet i Ludmilla Assings Fantasi. I flere af sine Breve aflægger Immermann Vidnesbyrd om Lützows smukke og uegennyttige Optræden før og efter Skilsmissen. Brevvekslingen mellem Elise og hendes tidligere Mand vedblev lige til Lützows Død; hans Breve ere ofte saaledes, at man skulde tro dem skrevne af en ung Elsker, der gaar rundt i et stadigt Savn af Genstanden for sin Kærlighed, han beretter hende alt, hvad han foretager sig, spørger hende om Raad i Stort og Smaat; blot engang glemmer han at spørge om Raad, og det er, da han fire Aar efter Skilsmissen har besluttet sig til at gifte sig med sin Broders Enke. Lützow var ikke skabt for Ensomhed, og Tomhedsfølelsen i den store Kommandantbolig i Münster blev ham mere og mere trykkende; for at skabe sig et Hjem og mere hyggelige Forhold gik han nu hen og

giftede sig, et Skridt, han hurtig fortrød, for Ægteskabet blev ulykkeligt og hurtigt opløst. Havde han spurgt Elise til Raads, inden han foretog det skæbnesvangre Skridt, havde han sikkert faaet det Raad ikke at indlade sig herpaa; Wilhelm v. Lützows Enke var nemlig det eneste Medlem af Familien, som Elise ikke syntes om, og hun vilde kunne have spaaet sin tidligere Mand, hvordan det vilde forløbe. Efter denne Begivenhed tager Korrespondancen mellem det forhenværende Ægtepar yderligere Fart, og Lützow betror Elise alle de Sorger og Ærgrelser, det nye Ægteskab bereder ham; efter for anden Gang at være bleven skilt foreslaar Lützow Elise at flytte sammen med ham igen, hvad Elise dog ikke vil indlade sig paa. Ejendommeligt er det af Brevene, straks efter at Elise har forladt sin Mand, at læse, hvorledes denne med Iver raader Elise til at gifte sig med Immermann, han motiverer det ikke nærmere, men man har vel Lov til at gaa ud fra, at det er udsprunget af Omsorgen for hans tidligere Ægtefælle, hvis Rygte han mente vilde lide under det ikke legaliserede Forhold, vel ogsaa ud fra den Tanke, at Elise vilde have bedre af at leve under rolige og ordnede Forhold. I sin Iver tilbyder han Elise Penge for det Tilfælde, at det skulde være økonomiske Grunde, der afholdt hende og Immermann fra at gifte sig med hinanden. Komisk inkonsekvent virker det, naar Lützow fortæller om de mange Taarer, han har fældet ved Tanken om, at Elise efter hans andet Ægteskab har genantaget sit Pigenavn. De eneste Lyspunkter i hans Tilværelse synes at være Besøgene hos Elise, fra hvilke han kommer trøstet og opmuntret hjem. Et Bevis for hans Omhu for Elise er ogsaa en Rejse, han foretog til København

efter Skilsmissen for at søge at bringe Orden i Elises forvirrede Pengeforhold.

I 1833 blev Lützow stillet til Disposition, da en af de prøjsiske Prinser skulde have hans Brigade. Den dybe Krænkelse, som han følte over denne Tilslidesættelse, har sikkert været medvirkende Aarsag til hans Død; de aldrig helt lægte Saar fra Krigen havde desuden tæret paa hans Helbred. Han flyttede til Berlin og bosatte sig i en Villa i Thiergarten og henlevede her sine sidste Dage i den sorteste Melankoli, i 1834 indhentede Døden pludselig den 52-aarige Mand. Elise sørgede oprigtig ved hans Død. I et Brev, hun skrev adskillige Aar efter, udtaler hun: »Lützow var mig altid en trofast Ven, og vi har begge mange Gange fortrudt, at vi lod os skille«.

Efter at Elise havde forladt sin Mand, rejste hun straks fra Münster og tog foreløbig til Dresden, hvor hun boede hos sin Veninde Philosophen Solgers Enke. Her blev hun nogen Tid for at samle sig og faa Fred i Sindet efter den bevægede Tid, hun havde gennemgaaet. Hun førte en stille Tilværelse, det eneste Menneske, der fik Adgang til hende, var Fru Solgers nærmeste Omgangsfælle, Digteren Tieck, med hvem hun senere som gammel genoptog Forbindelsen i Berlin. Fra Dresden foretog Elise for sit Helbreds Skyld en Baderejse til Ems og Schlangenbad; derpaa bosatte hun sig i Magdeburg, hvor hun ventedes af Immermann og hans Moder. Mellem Immermann og Moderen herskede der et meget inderligt Forhold, — Faderen var død under Krigen — Moderen var inde i alt, hvad der vedrørte Sønnen, der paa sin Side aldrig havde haft nogen Hemmelighed for hende, hun vidste selvfølgelig ogsaa Besked med Sønnens Kærlighed

til Elise og gik som den naturlige og sundt tænkende Kone, hun var, ud fra, at de to vilde gifte sig med hinanden, saasnart den endelige Skilsmisse mellem Lützows var fuldbyrdet. Immermann selv havde allerede forladt Münster, inden Forhandlingerne om Skilsmisse mellem Lützow og Elise vare begyndte; hans Ønske om Forflyttelse var blevet opfyldt, og i Efteraaret 1823 fik han sin Udnævnelse til Dommer ved Kriminalretten i Magdeburg, hvorfra han førte en levende Brevveksling med den i Münster tilbageblevne Elise. Hans Breve ere meget uskyl-dige og harmløse og kunde godt have været læste af Lüt-zow, der formodentlig ogsaa har faaet dem at læse.

I Magdeburg vakte Elises Ankomst den største Opsigt; hendes Skilsmisseproces var der blevet talt meget om, og hendes Deltagelse i Frihedskrigen var endnu i frisk Minde. Magdeburgerne fik imidlertid ikke meget at se af den Nyankomne, hun levede yderst tilbagetrukkent og omgikkes foreløbig ikke andre end Immermann og hans Familie.

VIII. ELISES DATTER

EN SKØNNE DAG erfarede man, at en ung Pige var flyttet ind til den interessante fremmede Dame, ikke som en flygtig Gæst, men, som det lod, for at blive boende til Stadighed hos Generalinden. Da den unge Pige havde en iøjnefaldende Lighed med Elise, fik Sladderen Ben at gaa paa, og hurtig udbredte det Rygte sig i Byen, at Vedkommende var en illegitim Datter af General Lützows fraskilte Kone. Med den hende egne fuldstændige Ligeegyldighed for, hvad Folk sagde om hende, gjorde Elise intet for at slaa Rygterne ned, skønt hun særdeles godt vidste, at disse var i Gang, og da den Nyankomne hverken fik Navn af Selskabsdame eller Slægtning, fæstnedes Rygterne. Ludmilla Assing gør Forsøg paa at faa sine Læsere til at tro, at den paagældende unge Pige var Elises Søster, en uægte Datter af hendes Fader og en tidligere Husholderske paa Tranekjær; vi ville nedenfor faa at se, hvor meget dette havde paa sig. Den unge Pige var i Virkeligheden ingen anden end Elises egen Datter, der, som vi have set i Begyndelsen af Bogen, førte Navnet Adolphine Laurberg. Hun er blevet foreviget af Immermann, idet Digteren brugte hende som Model til sin Lisbeth i Münchhausen. Fra det Øjeblik, Elise

havde faaet Datteren i Huset, opgav hun ganske sin hidtilværende tilbagetrukne Tilværelse; i Byen ventede man blot paa en Lejlighed til at drage Baronesse Lützow ind i Selskabeligheden, nu var Lejligheden der, og snart var der ikke et Selskab, hvor man ikke saa Generalinden og hendes Datter. Elise har dels villet mere den unge Pige, dels ønsket ad den Vej at faa hende gift.

Adolphine Laurberg, der i 1836 blev gift med Lærer ved Latinskolen i Elberfeld Karl Kegel, efterlod ved sin Død nogle Optegnelser, som meddeles her:

»Min Moder var Datter af den regerende Greve Ahlefeldt Laurvig, der ejede den mellem Store- og Lillebelt liggende til Danmark hørende Ø Langeland. Han havde desuden endnu mange Besiddelser i Sverige og Norge og var næst efter Kongen af Danmark vel nok den rigeste Mand i Landet. Da han ikke vilde anerkende den himmelske Konge som sin Herre, brød han sig kun om denne Verden, gav efter for alle sine Lyster, bortødslede meget Gods og Guld, gjorde Kone og eneste Barn ulykkelige ved sit vilde Liv og døde i en høj Alder 1832 uden at have erkendt sine Synder og uden at have ejet Frelseren. Herren være ham naadig! —

Min Bedstemoder var en Frøken Hedemann fra Holsten, en blid og yndig Kvinde, der var sin Datter en trofast Støtte, og som aldrig blev kaldt andet end de Fattiges og Bedrøvedes Moder. I 1812 sov hun ind i Herren, som hun havde lært at holde sig til under sine mange Sorger, og hvis Barn hun blev. Min Moder var Forældrenes Yndling, fra Faderen havde hun arvet Letsindigheden, fra Moderen den inderlige Godhed, hendes Karak-

ter var en Blanding af godt og ondt. Hun blev opdraget paa Slottet Tranekjær paa Øen Langeland, fjernt fra Verden; dygtige Lærere bibragte hende udmærkede Kundskaber, fra sit syvende Aar fik hun en Guvernante Frøken Mariane Philippi fra Hamborg, der allerede havde været Opdragerinde for den senere Stiftsdame Frøken v. Blome og i nogen Tid ledet den senere Hofdame Frøken v. Levetzows Opdragelse. Denne gennemdannede og kundskabsrige Dame var i 14 Aar i Grev Ahlefeldts Hus, ledsagede Familien paa alle dens Rejser og forlod først Slottet, da min Moder for anden Gang giftede sig i 1810. Min Moders anden Mand var daværende Major, Baron v. Lüt-zow. Frøken Philippi tog saa til Deutsch-Nienhof for at fuldende Hr. v. Hedemann-Hespens tre Døtres Opdragelse. Hr. Hedemann var en Broder til Grevinde Ahlefeldt Laurvig og et godt trofast Menneske. Der blev hun i 10 Aar og kom senere til den Opdragelsesanstalt i Hamborg, hvor jeg blev opdraget, og hvis Forstanderinde var hendes Søster. Hun gav mig Undervisning fra mit 13. til mit 16. Aar, og hende skylder jeg, at jeg lærte Engelsk.

Nu, kære Børn, vil jeg begynde med mig selv og fortælle jer, at jeg er født den 21. November 1807. Min Moder havde trods sin Faders Vilje giftet sig med en Herre, hvis Navn jeg aldrig vil nævne. Det eneste jeg kan sige eder, er, at det gik rigtigt til, men Kongen af Danmark kunde af politiske Grunde ikke anerkende Ægteskabet, saa min Moder maatte overfor Verden nøjes med at kalde mig Plejedatter og holde mig borte fra Danmark. Min Moder tog med sin Moder fra Langeland til Hamborg, hvor jeg første Gang skuede Dagens Lys i den gamle Wallstrasse i det Hus, der ejedes af Sukkerfabrikant Georg

Philippi, Broder til min Moders Lærerinde. I Aaret 1808, da det trak op til Krig alle Vegne, maatte min Moder og Bedstemoder tage tilbage til Danmark og efterlade mig i Hamborg; sammen med min Amme blev jeg sat i Pension hos Fru Steher, der var Søster til min Moders Lærerinde, og her blev jeg til mit 16. Aar uden at ane noget om mine Forældre og min Slægt, skønt min Moder i Mellemtiden ofte lod mig komme til Omegnen af Bremen eller Lüneburg, hvor Forstanderinden bragte mig hen, for at min Moder kunde faa mig at se. Først da jeg skulde konfirmeres, blev den Hemmelighed, der knyttede sig til min Fødsel, aabenbaret for mig, medens det samtidig paalagdes mig at bevare den dybeste Tavshed. Jeg fældede mange Taarer, da jeg fik Hemmeligheden at vide, og Livet forekom mig fra det Øjeblik af mere alvorligt. Indtil da havde jeg været et muntert og glad Barn, kaad som en Dreng, fuld af Ærgerrighed, ivrig til at læse, altid Nr. 1 i min Klasse, blot Regning var mig en Gru, det var det eneste Fag, hvori jeg ikke arbejdede med Lyst. Religionstimerne vare mig de kæreste; jeg kunde have ofret Livet for min Lærer Hr. Endelmann, og da han var blevet udnævnt til Præst i Ritzebüttel, jeg var dengang 14 Aar, blev jeg syg af Sorg. Dr. Stange blev hans Efterfølger, og sammen med Pastor Freudenthal forberedte han mig til Konfirmationen. I Paasken 1823 blev jeg konfirmeret. Begge de to Religionslærere vare Rationalister, og jeg holdt inderligt af dem, ja Dr. Stange friede endog til mig, nogle faa Maaneder efter at jeg havde staaet til Konfirmation, og jeg, der længe havde holdt af ham, sagde straks Ja, men da han endnu ikke havde noget Præsteembede, og de theologiske Kandidater i Ham-

borg ikke maa forlove sig, før de have faaet et Embede, maatte Sagen holdes hemmelig. Indtil Foraaret 1824 skulde jeg blive i Instituttet og have Undervisning. Dr. Stange var endnu min Lærer i flere Fag, og snart mærkede Forstanderinden, at vore Øjne mødtes, og at jeg rødmede, naar han saa paa mig, hun passede paa mig, iøvrigt veg jeg ikke fra hendes Side selv udenfor Skoletimerne, altid stille drømmende ved mit Haandarbejde. Dr. Stange mødte os ofte paa vore Spadsereture, han havde mærket sig Tiderne og bad om Tilladelse til at maatte ledsage min Opdragerinde. Han underholdt sig næsten udelukkende med hende, men jeg vidste, hvorfor han gik der, og Solglansen paa mit straalende Ansigt (som min Lærerinde senere udtrykte sig) røbede Hemmeligheden for hende. Fra nu af blev jeg beluret fra alle Sider, og da jeg en Søndag, hvor han havde præket, gik lykkelig fra Kirke hjemad ved hans Side, og han bød mig Armen og taltale mig med det søde Du, da traadte paa engang Frøken Steher frem og befalede mig at gaa med hende, hun havde beluret os. Jeg glemmer aldrig min Lærerindes Ansigt, da jeg maatte gaa til Bekendelse; Dr. Stange kom allerede selvsamme Dag til min Lærerinde og tilstod overfor hende sin Tilbøjelighed for mig samt bad hende udvirke hos min saakaldte Plejemoder, at han kunde faa Lov til at hjemføre mig, naar han havde opnaaet et Præsteembede. For den 65 Aar gamle Jomfru var det noget ganske uhørt, at en Pige paa 16 Aar kunde gaa hen og forlove sig. Jeg blev holdt indespærret, lige til der var kommet Brev fra min Moder, saa bleve mine Forhold i al Hemmelighed ordnede, jeg blev gjort parat til Rejsen og sendt til Magdeburg under Ledsagelse af en Ham-

borgerkøbmand. Jeg fik ikke Lov til at tage Afsked med min Ernst, og jeg har aldrig set ham siden. I Betragtning af min Ungdom blev min Kærlighed erklæret for en Forbrydelse, dengang var Hr. Pastoren ikke nær fornem nok til min Moder, hun havde bestemt mig til noget højere. Rejsen varede fra den 2. til den 5. November, og i Gæstgivergaarden var jeg saa dristig at skrive til min Ernst, medens alle sov, og derpaa betro Brevet til Opvarteren til videre Besørgelse. Jeg lovede ham evig Troskab, hvad der saa end maatte hænde. Næppe havde jeg været 3 Dage hos min Moder, der gjorde alt, hvad hun kunde, for at mit Ophold skulde blive saa behageligt som muligt, før Tjeneren bragte mig et Brev, medens vi sad ved Middagsbordet. Jeg genkendte øjeblikkelig Dr. Stanges Haandskrift, blev baade rød og bleg og brast i Graad, men i Stedet for at læse Brevet, puttede jeg det i Lommen. Da vi havde rejst os fra Bordet, kaldte min Moder paa mig, og jeg maatte vise hende det elskovs-glødende Brev; min Moder lovede nu selv at skrive til ham, jeg behøvede bare at give hende mit Svar, saa skulde hun nok besørge det af Sted. Jeg var saa lykkelig, skrev kærligt til ham, viste min Moder Brevet, hun beholdt det og sagde, at hun vilde sende det af Sted sammen med hendes eget, men ak, jeg fik intet Svar. Jeg skrev 3 til 4 Breve, bragte dem selv paa Posthuset, men fik ingen Svar. Min Sorg var grænseløs. — Mit blege, sørgmodige Ansigt gjorde min Moder ængstelig, hun lod Lægen kalde, og han raadede til Adspredelser og megen Motion. Saa maatte jeg have Time i Dans, spadsere og have forskellige Adspredelser. Digteren Immermann læste meget ofte Dramaer af Calderon og Shakespeare højt

for os; der blev abonneret paa en Loge i Theatret, og jeg stakkels Skind, der aldrig havde været paa Komædie, blev slæbt derhen, for, som det hed, at glemme min Sorg. Det værste af alt var, at min Moder kaldte Ernst et upaalideligt Menneske, der havde brudt sit Ord og ikke var mig værdig. Julen nærmede sig, jeg fik de pragtfuldste Gaver. Jeg skulde tage Del i den store Verdens Forlystelser, intet blev sparet, og jeg fik smukke Klæder, for at alles Øjne kunde blive rettede paa mig, naar jeg første Gang deltog i det selskabelige Liv. Den 24. Januar 1824 skulde jeg for første Gang hen og glimre paa et stort Bal, jeg var glad ved mig selv, da jeg kørte til Ballet, men da jeg skulde til at danse første Dans med Ferdinand Immermann, Digterens Broder, fik jeg at vide, at vi to skulde have den Ære at aabne Ballet, og alle de dansende traadte tilbage, for at vi kunde skride først ind. Jeg mistede ganske min Fatning; Glæden forsvandt, jeg rystede først over hele Kroppen, kunde ikke røre et Lem, og i Stedet for at aabne Ballet, besvimede jeg. Nogle Damer skyndte sig hen til mig, jeg blev ført ud af Balsalen, og det varede meget længe, inden jeg var kommet saa meget til Kræfter, at jeg kunde danse. Min Moder var meget opbragt over dette Pjank, som hun kaldte det. Jeg fik dygtig paa Hovedet af hende og maatte danse, hvad enten jeg vilde eller ej. Ak, I kære Børn, jeg er overbevist om, at den Herre Jesus har villet forbarme sig over mig og kalde mig til sig, men jeg lyttede ikke til hans Kalden. Bal fulgte paa Bal, jeg jog fra den ene Forlystelse til den anden, men Alvoren veg ikke fra mig. Officerernes Smigerord gjorde ikke det mindste Indtryk paa mig, jeg forblev kold. Jeg regnede ud, at naar

en theologisk Kandidat ikke holdt sit Ord, saa kunde det ikke være stort bedre med de andre; naar en Herre gjorde Kur til mig eller friede til mig, tog jeg det for tom Smiger, kort sagt min Tilbøjelighed for den ene, beskyttede mig mod alt, hvad der hedder Kurmageri.

— Theatret havde jeg megen Glæde af, navnlig af Schillers og Goethes Tragedier; saasnart jeg vaagnede om Morgenen, spurgte jeg efter Theaterprogrammet, og Tjeneren bragte mig det i Regelen samtidig med Frokosten, for at jeg skulde se mildt til ham. Halvandet Aar levede jeg i Magdeburg, i den Tid lod min Moder sig skille fra sin Mand, General Lützow, hvad der gik saa stille af, at jeg ikke engang fik noget at vide om det. Den næste Vinter kom vi paa Grund af denne Skilsmisshistorie ikke paa Bal, og kun engang henad Foraaret kom jeg i et Aftenselskab, hvor der blev danset; jeg blev forkølet den Aften og maatte gaa til Sengs og laa næsten 2 Maaneder, og efter den Tid havde jeg — uvist hvorfor — mistet al Lyst til at danse; Sommeren tilbragte vi i Sudentenburg i Nærheden af Magdeburg, og om Efteraaret foretog vi en Rejse til Harzen, der henrykkede mig, de yndige melankolske Egne ved Ilse med de skumle Skove passede rigtig til min Stemning, tit gik jeg i Tavshed bag efter Vognen og tænkte paa min lykkelige Barndom, paa mine Veninder i Instituttet, ogsaa paa ham, ham, der havde glemt mig, og naar min Moder ikke havde Øje med mig, græd jeg bitre Taarer. Rosstrappe og det yndige Bode med de smilende Omgivelser stemte mit Sind noget mere til Glæde, jeg ønskede, jeg kunde løbe hele Dagen for at se alt det nye og smukke. Vi begyndte at bestige Brocken, men da vi vare komne halvvejs op

mod Toppen, blev min Moder utilpas, saa vi maatte vende om igen, og efter at have set Halberstadt, Werningerode, Blankenburg, Ilsenburg, Thale og Quedlinburg, vendte vi tilbage til Magdeburg. (I kan læse Rejsebeskrivelsen i min Dagbog.) Vinteren tilbragte vi i Stilhed, vi gik mindre paa Komedie og slet ikke paa Bal, til første Maj skulde vi rejse fra Magdeburg, for at min Moder, der var sygelig, kunde bruge Kur i Ems og derefter gøre en Tur til Rhinen.

Min Moders Kammerjomfru, en Person, der var mig meget ubehagelig paa Grund af hendes Paatrængenhed, og som jeg altid behandlede med Stolthed og en vis Værdighed, kom en Morgen ind i min Stue, som om hun havde noget at gøre derinde, og begyndte nu følgende Samtale, der, hvor ubehagelig den end var mig, aldrig skal gaa mig af Minde: »Krigsraadinde Immermann sidder dernede og græder«, sagde hun som Indledning, »Hvorfor det?« spurgte jeg, »Det er Frøkenens Skyld,« svarede hun. »Er det mig, hun græder over?« »Ja, det gør mig saa ondt, at en saa ung Pige uden egen Skyld skal blandes ind i saa skrækelige Forhold. Hun har bedt Baronessen, om hun maatte blive og holde Frøkenen lidt med Selskab, men det vilde Baronessen ikke have; Krigsraadinden vilde redde Frøkenen og sidder nu nedenunder og græder og jamrer sig.« »Hvad vil Krigsraadinden redde mig fra, lille Mine? Jeg glæder mig saa meget til Rejsen til Ems og til Rhinen, hvorfor maa jeg dog ikke komme med?« spurgte jeg nysgerrig. »Krigsraadinden vil ikke vide noget af, at saadan en ung Pige allerede skal miste sit gode Navn og Rygte. Biskop Westermeyer og Konsistorialraad Maenz har ogsaa ondt af

Frøkenen og har lagt Krigsraadinden paa Sinde, at hun skal beholde Frøkenen hjemme i sit Hus, naar det paa nogen Maade er muligt, og nu ved hun slet ikke, hvad hun skal gøre.« »Hvorfor skal jeg miste mit gode Navn og Rygte,« spørger jeg, »jeg gør ikke noget, jeg lever ganske stille og rolig og gaar ingen Steder, uden Baronessen er med.« »Ja, det er netop Baronessen, der er Skyld i det hele, hun har ladet sig skille fra Generalen og vil nu rejse til Rhinen for at være i Nærheden af Hr. Immermann, han rejser ogsaa til Rhinen i April. Det er for Hr. Immermanns Skyld, at Baronessen har ladet sig skille.« — »Det er noget rigtig Vrøvl, Jomfru,« udbrød jeg, »jeg vil ikke høre paa Deres Sladder, det er bare Usandhed, jeg vil selv spørge Krigsraadinde Immermann.« »Ja, Frøkenen vil aldrig høre, hvad man siger til Dem, men det er nu sandt alligevel, i hele Byen taler man ikke om andet.«

Snart efter kaldte min Moder paa mig og sagde, at jeg skulde ud at spadserere med hende, jeg adlød hendes Befaling; Krigsraadinden mødte os paa Trappen, hendes Øjne vare røde af Graad, jeg sagde ikke et Ord, Folk paa Gaden saa paa os med mere eller mindre betydningsfulde Blikke; Minister Klewitz, der før var saa venlig, hilste lige akkurat paa os, Grev Hacke hilste slet ikke, mange af vore Bekendte saa paa os med spottende Miner. Men Geheimeraadinde Stoesch saa paa mig med et medlidende Udtryk i Ansigtet og bad mig om at besøge sig om Eftermiddagen, da hun sad alene hjemme med sin Datter. Jeg fik Lov af min Moder til at gaa derhen, og til min store Skræk fortalte Geheimeraadinden mig den samme Historie, som Kammerjomfruen havde

fortalt, og bad mig om at lægge nøje Mærke til min Moder, uden at hun mærkede det. Jeg flød hen i Taarer og vilde gerne paa staaende Fod være løbet til Hamborg til min Lærerinde, men jeg maatte ikke lade mig mærke med noget. Paasken nærmede sig med stærke Skridt, Skærtorsdag gik jeg til Alters, Langfredag var jeg rigtig trodsig mod min Moder, hun forlangte, at jeg skulde med til en Oplæsning, der efter min Mening ikke passede paa en Langfredag; det var et Skuespil af Calderon »Den standhaftige Prins« og »Købmanden i Venedig«, og jeg havde den Dristighed at sige, at paa Langfredag læste man kun i den hellige Skrift, og at jeg foretrak at blive paa mit Værelse. Tjeneren overbragte min Moder den Besked, men min Moder kom selv og slæbte mig med sig, jeg var sønderknust. Theatervæsenet, der før havde beredet mig saa megen Fornøjelse, var mig paa den Aften en Gru, jeg kunde hverken le eller græde, jeg sad virkelig som en død paa min Plads. Da Historien var ude, skyndte jeg mig op paa mit Værelse, gik ikke ned til The, men gav mine Taarer frit Løb, jeg raabte højt: »Herre, forbarm dig over mig, du ser, hvordan det gaar mig, lad mig ikke gaa til Grunde, vis mig Vejen, ad hvilken jeg skal gaa, led mine Fjed og lad mig ikke synde mod Herren min Gud«. Det lettede mit Hjerte, jeg kunde falde i Søvn, skønt Billeder fra Fortiden, fra min Barndom, stadig traadte frem for min Sjæl, ak den gode Gud har allerede dengang villet drage mig til sig, gid jeg havde lyttet til hans kaldende Røst og klamret mig til ham alene, han vilde have holdt mig fast. Min Moder sagde ikke et Ord til mig hele Løverdagen. Første Paaskedag gik jeg i Domkirken med Krigsraadinde

Immermann, Biskop, Dr. Westermeyer, holdt en hjertegribende Prædiken over Ordene »Kristus, Paaskesolen«, jeg blev dybt betaget, fordi jeg følte, at jeg ikke fortjente, at Guds Sol skinnede paa mig, min Moder lod mig være alene hele Dagen, spadserede ikke Tur med mig, jeg kunde gøre, hvad jeg vilde. Jeg benyttede Tiden til at skrive til mine Barndomsveninder i Hamborg, dem, jeg havde staaet til Konfirmation sammen med, Betty Osterwald, Gretchen Pollitz og endelig til min Opdragerinde. Dr. Stanges Billed traadte atter frem for min Sjæl, hans formentlige Troløshed fik mig til at fælde bitre Taarer, jeg skrev til min Veninde Betty: »Kunde du have tænkt dig sligt om en theologisk Kandidat, vor Lærer! O, Betty, hvor er det muligt, jeg vil aldrig kunne blive vred paa ham, men efter den Tid ere alle Mænd blevne mig ubehagelige, jo venligere og jo mere indsmigrende de kommer mig i Møde, desto koldere bliver jeg, og de Officerer, der komme i Nærheden af mig med deres flove Smiger og deres dumme Pjat, er mig en fuldstændig Rædsel. Jeg maa gøre Vold paa mig selv, for at danse med dem, fordi Forholdene fører det med sig, og jo mere jeg holder mig paa Afstand, desto mere paatrængende blive de. Her er kun en, som jeg synes om, det er Løjtnant Hoffmann, mig har han skænket Marheinkes Prækensamling, og min Moder har han foræret Boos' Skrifter og Gessners Skatkammer; Boos' Skrifter ere lukkede inde, kun bag min Moders Ryg kan jeg komme til at kigge i dem, derimod har jeg Lov til hver Dag at læse i Gessners Skrifter. Du kan vist huske Hoffmann, kære Betty, han besøgte mig engang i Institutet, dengang han endnu var

min Plejefaders Adjutant, han er en rigtig Lützower, nu ligger han i Garnison i Berlin som Kaptejn.

— 2den Paaskedag var jeg i Reformeret Kirke og hørte Konsistorialraad Dr. Maentz præke over Disciplene i Emaus. Jeg græd mine modige Taarer og følte mig lige saa ene og forladt som de tvende Disciple, som Herren mødte; hele Menigheden lagde Mærke til min heftige Graad, aldrig har jeg bedt med større Inderlighed: »Herre, mød mig paa min ensomme Sti og vis mig den rette Vej, vær du mig Fader og Moder og forklar mig, hvad jeg skal gøre«. — Da jeg blev kaldt ned til Theen, vare mine Øjne ganske røde, min Moder saa vredt hen paa mig og sagde, at nu var hun snart ked af min Hylen, jeg burde være glad over, saa godt jeg havde det her, og i Fald jeg ikke var fornøjet med at være hos hende, kunde jeg vende tilbage til Hamborg.

»Ak ja, lad mig vende tilbage til Instituttet i Hamborg til den gamle Philippi«, udbrød jeg og hulkede højt, »her hører jeg ikke hjemme, jeg føler mig ganske uhyggelig til Mode, en siger ét, en anden noget andet, og alle raader mig til at tage tilbage til Hamborg«. I Stedet for at spørge mig ud tav min Moder og sagde lidt efter: »Du maa alligevel med til Ems, for jeg lader Kammerjomfruen blive her, men naar jeg har været en kortere Tid ved Rhinen, tager jeg til København, saa kan du og Papegøjen imens blive i Hamborg, til Magdeburg kommer jeg ikke igen, hvor jeg senere skal opholde mig, afhænger af Lützow«. Jeg plaprede ud med det hele samme Aften, at jeg om nogle faa Maaneder vilde være i Hamborg, at min Moder rejste til København o. s. v. — Den 15. April var Immermann rejst til Düsseldorf for at til-

træde sin Stilling som Dommer ved Landsretten, og første Maj rejste vi af Sted til Ems, Vejen gik over Brunsvig, Göttingen, Münden, Kassel, Giessen, Weilburg og Braunfels; den 9. Maj naaede vi Ems. Paa Rejsen fik jeg ikke meget at se af de skønne Egne, eftersom Vognen var helt lukket, og af Hensyn til Papegøjen skulde der være helt mørkt ved den Side, hvor jeg sad. Min Moder talte kun lidt, og jeg læste i en engelsk Bog »Eliza or the patern«, som interesserede mig meget. I Ems levede vi ganske for os selv, sad paa vore Værelser, foretog Ride-ture, men havde ikke Omgang med nogen, min Moder var for svag dertil. I flere Uger blev vi der, saa kom Ordren: »I Morgen gaar Rejsen til Koblenz og derefter til Köln og Düsseldorf, hvor vi skal sige Goddag til Immermann«. Paa denne Del af Rejsen var min Moder venlig og hjertelig, jeg fik Lov til at se paa den skønne Egn, og Udsigten fra Moselbroen udover Rhinen forekom mig saa ophøjet skøn, at jeg brast i Graad, og udbrød med høj Stemme: »Herre, dit Værk er stort og mangfoldigt, du har indrettet alt saa viseligt, og Jorden er fuld af dine gode Gaver!« Dette Udbrud gjorde et ejendommeligt Indtryk paa min Moder, hun blev stille, to store Taarer løb ned ad hendes Kinder, og uden at sige et Ord omfav-nede hun mig. Efter faa Dages Forløb vare vi i Düsseldorf, og til min store Forbavselse var der lejet et Hus til os, fuldt møbleret, en Tjener og en Stuepige, der begge vare fæstede til os, kom os i Møde. Nogle faa Øjeblikke efter kom Immermann, der bød meget venligt Velkom-men og sagde til mig: »Her skal De have det godt, mit Barn, og være rigtig fornøjet«. I Stedet for at svare gav jeg mig til at græde, thi jeg mindedes Geheimeraadinde

Stoesch og hendes Advarsler. Efter at have drukket The gik jeg ind i den Stue, der var forbeholdt mig, man havde derfra en venlig Udsigt til Slotsparken. Udsigten virkede velgørende paa mig, men det varede længe, inden jeg kunde falde i Søvn, for jeg kunde nok indse, at der blev ikke noget af min Rejse til Hamborg.

Næste Dag var min Moder i meget godt Humør, fandt Boligen meget køn og var fuld af Kærlighed overfor mig; hun sagde til mig, at Doktoren havde tilraadet hende at blive her hele Sommeren og nyde godt af Rhinluften, hun vilde blive i Düsseldorf lige til Vinter.

Immermann spiste hver Dag til Middag hos os, kom til The om Eftermiddagen, læste højt for os, gik ud at spadserere med os og kom tilbage til Aftensbordet, ja han lod endog sit Bibliothek bringe derhen og indrettede et Studereværelse i vort Hus, jeg maatte afskrive hans Skrifter »Sørgespillet i Tyrol«, »Kejser Frederik den 2den« og flere andre. Sammen med ham fik jeg Konversations-time i Engelsk af Mr. Hamilton, aflagde sammen med ham og min Moder Besøg i Maleratelierne og havde mangan aandelig Nydelse. Paafaldende var det, at hjemme tog Immermann ingen Notits af mig, hvorimod han paa Spadsereturene overvældede mig med Høflighed og gik altid ved Siden af mig. Direktør Schadow, v. Uechtritz, v. Sybel, Statsadvokat Schnaase bleve indførte hos os; af alle Byens Militære kom der ingen andre end Major Paalzow. Michaël Beer, Heinrich Heine besøgte Immermann paa Gennemrejse, ligesaa Felix Mendelssohn-Bartholdy, min Moder inviterede dem allesammen til at blive.

Kokkepigen kunde ikke gøre min Moder tilpas, derfor

udbad jeg mig Tilladelse til at overtage Køkkendepartementet, da jeg havde lært at lave Mad i Magdeburg«.

Her standser Meddelelserne og ere rimeligvis ikke blevne fortsatte. Det er ikke noget videre venligt eller tiltalende Billede, den noget exalterede unge Pige giver af sin Moder, mens hun paa den anden Side særdeles vel forstaar at sætte sig selv i Relief, man savner nogle venlige og forstaaende Ord om Moderen, navnlig kunde man vente, at hun ikke vilde stille sig alene refererende der, hvor hun fortæller om det Tidspunkt, da de onde Tunger ere begyndt at angribe hendes Moders Rygte. At Moderen til Tider har kunnet være lidt irriteret over Adolphine Laurbergs forskruede Væsen og Talemaader og hendes hysteriske Graadanfald kan ikke undre. At det har været nødvendigt for Moderen at holde et vaagent Øje med Datteren og behandle hende lidt strengt, derom vidner Datterens egne Meddelelser, af hvilke man til Overflod kan mærke, at hun har været et erotisk Gemyt. Den almindelige Forargelse, som Elise vakte ved sin noget overdrevne Stillen til Skue af Venskabet med Immermann, er fremstillet paa en meget uforbeholden Maade, og det vilde være mere tiltalende, om denne Fremstilling var traadt noget mindre skarpt frem fra Datterens Side.

Fru Immermann har aabenbart ment, efter at det var blevet hende klart, at de to ikke vilde blive gift, at de saa hellere maatte holde sig fra hinanden. Immermann ønskede oprigtig at ægte Elise, men Elise har næppe noget Øjeblik for Alvor tænkt paa Ægteskab. Det er vanskeligt at forstaa den egentlige Grund til hendes haard-

nakkede Modstand mod dette Ægteskab. Jeg gaar ud fra, at Grundene have været flere, hun var en Del Aar ældre end Immermann, havde allerede en voksen Datter, og hun maatte indse, at hun vilde være bleven en gammel Kvinde, naar han endnu var i sin bedste Alder; den forvænte Verdensdame har vel ogsaa frygtet for at gaa ind til de smaaborgerlige Forhold, Immermann havde at byde hende, thi forvænt var hun blevet i en vis Forstand, baade under sin Opvækst paa Tranekjær og i sit Ægteskab med Lützow, hvor Livet havde haft et højere Sving, ikke alene de første Aar, men ogsaa efter Krigen, for det var altid en udsøgt Kreds, der omgikkes den Lützowske Familie. Den Tanke, som mangen Skønaand i de Tider gik rundt med, at et »philistrøst« Ægteskab dræber Kærligheden, har formodentlig været medbestemmende hos hende. Til Putlitzes Antagelse, at den efter hans Mening stærkt aristokratisk sindede Elise skulde have haft Modvilje mod at blive slet og ret Fru Immermann, kan jeg ikke slutte mig, endnu mindre til den af andre Forfattere fremsatte Hypothese, at Samlivet med Lützow havde givet hende Afsmag for Ægteskabet. At Hensynet til hendes egen Familie skulde have holdt hende tilbage, tror jeg heller ikke, saadanne Hensyn tog Elise overhovedet ikke. Een Ting er sikker, ved ikke at ægte Immermann, der af moralske Grunde ønskede Ægteskab, skadede hun Digteren, der kom til at leve i et skævt Forhold, der meget ofte virkede trykkende paa ham, selv om man paa den anden Side maa sige, at hun bragte det største Offer, hun ofrede nemlig sit Rygte.

De her fremstillede forviklede Forhold, under hvilke Immermann og Elise levede i Magdeburg, har Digteren

skildret i sin Tragedie »Cardenio og Celine«, der blev paabegyndt i Münster og fuldført i Magdeburg. Naar imidlertid enkelte Forfattere har villet gøre Celine til et Portrait af Elise, maa der dog tages nogle Forbehold, navnlig hvad det rent ydre angaar, at gøre Elise til Et med en Kurtisane, der ikke viger tilbage for Forbrydelser, er at gaa lidt for vidt, men at selve Forholdet mellem det elskende Par har talrige Lighedspunkter med Immermanns eget Forhold til Elise, det have vi Immermanns egne Ord for. Celines Uvilje mod at ægte Cardenio, dennes Sorg derover, er Virkelighedsskildring, selvom Elise vel næppe har talt om Ægteskabet i Almindelighed, som Digteren lader sin Heltinde tale: Kærlighedens værste Fjende er ikke Dolk og Gift, men Ægteskabet.

I sit lille rimede Lystspil »Den skælmske Grevinde«, der blev skrevet lige efter »Cardenio og Celine«, gaar Immermann saa vidt i sin Optagethed af Baronesse Lützow, at han kalder Stykkets Hovedperson Elise. Navnet »Den skælmske Grevinde« blev som Følge heraf senere hyppigt brugt i Omtale af Elise, ikke altid i venlig Hensigt. Michaël Beer fandt »Den skælmske Grevinde« hyggeligt og fornøjeligt, omtaler de tiltalende Vers og Formens Begrænsning: »Rette lidt paa Versene kunde De nok, men med Deres uhørte Produktivitet er De vel ligegyldig overfor det, De netop har fuldført, fordi nyt Liv trænger sig frem og strømmer fra Dem«.

Adolphine Laurberg boede nogle Aar hos sin Moder og flyttede bort for at uddanne sig, tog Plads som Lærerinde i Hamborg og ægtede derefter Karl Kegel; ogsaa denne efterlod nogle Optegnelser angaaende Elise, og det synes, som om han havde haft til Hensigt at udgive det

lille Opus, der bl. a. skulde imødegaa Ludmilla Assings Biographi, men der blev imidlertid ikke noget af Udgivelsen. Forfatteren vilde have udgivet sit Skrift under Pseudonymet Frankleben, Navnet paa den By, hvor han var født; i Piecen nævner han ikke, hvem han er.

Jeg anfører her det meste af Karl Kegels Manuskript, nogle stærkt personlige Udtalelser, der ikke vedkomme Elises Historie, overspringes:

»Det var i Foraaret 1831, da en vidunderlig Skæbnens Tilskikkelse førte mig til Generalinde Lützows Hus i Düsseldorf.

Dér stod det 22-aarige stive, kantede, kejtede og generte Menneske foran den straalende Skikkelse i den hvide Dragt og stirrede for første Gang ind i hendes aandfulde, bedaarende Øje. Hvad der blev talt om i det første Kvarterstid, har jeg ganske glemt, men én Ting husker jeg, at jeg under dette første Besøg fik en Bog forærende med Paalæg om at læse den meget grundigt, og naar der var gaaet nogle Uger, at gøre Rede for det, jeg havde syntes bedst om. Jeg behøver vel næppe at afgive Forsikring om, at dette Krav blev opfyldt paa det mest samvittighedsfulde.

En anden Gang fik jeg Immermanns sidste Bog. Jeg fremførte nogle ganske naturlige, hjertelige Ord som Tak og blev forbavset ved at se, at den ægte tyske Kvinde blev helt betaget deraf. Mine Ord faldt omtrent saaledes: »Efter at jeg har forladt mit Hjem, er de Timer, jeg har tilbragt i Deres Hus, mit Livs skønneste«. Hun rakte mig Haanden og sagde meget bevæget: »Herre Gud, det er da ikke meget, jeg gør for Dem, men hvorfor kom-

mer De saa sjeldent, naar De synes saa godt om at være hos mig?» En Taare glimrede i hendes Øje, der paa engang fik et vidunderligt Udtryk af Hjertensgodhed og Velvilje.

Dette Øjeblik kan jeg altid kalde tilbage i Erindringen, naar jeg ser paa hendes Billede, som takket være hendes Velvilje er blevet min Ejendom, og som vel nok er det bedste Billede af hende, der eksisterer. Det Billede, som findes i Ludmilla Assings Biographi, giver efter min Mening kun en mat Afglans af hendes Ydre.

Jeg betragtede det derfor som min Pligt at lade en virkelig Mester mangfoldiggøre dette Billede, saa at den Afdødes mange Beundrere og Venner kunde faa et Minde om hende; jeg har foretaget det første Skridt.

Ja, ogsaa jeg er en stor Beundrer af Grevinde Ahlefeldt Laurvig, og jeg krymper mig ved at lade Publikum læse det, jeg har skrevet, og som indtil den Dag i Dag kun en snæver Kreds har kendt. Men Ansvarret tilkommer Frøken Ludmilla Assing og hendes Bog.

Den, der har Respekt for Publikum, maa sørge for, at Usandhed ikke bliver udgivet for Sandhed.

Forfatterinden skriver paa Side 105 og 106 i sin Biographi: »Paa den Tid (da hun rejste efter Immermann til Magdeburg) tog Elise en ung Pige fra Hamborg til sig, Vedkommende skulde være Selskabsdame, men blev behandlet som Plejedatter. Denne unge Pige var lige blevet voksen, og til Trods for, at der var megen Forskel paa de to, mente Folk dog at kunne spore en stor Lighed mellem den unge Piges Ansigtstræk og Elises. Hvem var hun? Hvor kom hun fra? Var der ikke et Mysterium? Saaledes gik Snakken indenfor Bekendtskabskred-

sen. Der blev lavet mange Historier, og til sidst mumlede man om, at det sandsynligvis var en uægte Datter af Generalinde Lützow, og at man her stod overfor Grunden til Skilsmissen mellem Lützows. Hvor forkert denne Opfattelse var, viser bl. a. et Sted i et af Lützows Breve, hvor der staar skrevet om »at Elise har taget sig saa højmodigt af den unge Pige«, og derpaa staar der videre:

»Hvor du dog altid ligner dig selv, selv er du hjælpe-løs, og saa finder du en Trøst i at hjælpe andre«.

Sammenhængen var følgende: Elises Fader havde haft et Kærlighedsforhold med en Søster til Elises Lærerinde Mariane Philippi, denne Søster var Husholderske paa Tranekjær Slot, hun fødte en Datter, og Elise var saa højmodig straks at love sin retskafne Lærerinde at tage sig af denne sin Faders Datter. Hun fik den omhygge-ligste Opdragelse, og da hun var vokset til, tog Elise hende til sig. Hun udtalte sig aldrig om Pigebarnets Her-komst og vilde hellere udsætte sig for at blive forkert bedømt end anklage andre.

Paa Side 111 staar der: »Immermann rejste i Begyn-delsen af Aaret 1827 til sit nye Bestemmelsessted (Düs-seldorf), Elise tog med sin Plejedatter til Ems, og der-efter rejste hun til Immermann med den unge Pige, der blev hos hende i flere Aar og giftede sig senere«.

Udover det staar der ikke en Stavelse om Plejedatte-ren i den 351 Sider tykke Bog.

Enhver ikke forudindtaget Læser maa nu spørge sig selv:

Hvorfor omtaler Forfatterinden overhovedet en Pleje-datter af Elise, naar hun dog bliver saa hurtig færdig med hende og samtidig saa samvittighedsfuldt og ind-

trængende som muligt fortæller, hvem hun var, og søger at afgive Beviser for sin Paastand. Jeg beder Læseren lægge Mærke til følgende:

De kære Magdeburgerinder, der i Plejedatteren troede at se en kødelig Datter af Baronesse Lützow, saa ganske rigtigt: Men der var ganske vist en Ting, som de gode Folk ikke saa, og det var, at den kødelige Datter var udsprunget af et lovformeligt Ægteskab, der havde været meget kort, men meget lykkeligt.

Mere vil jeg ikke sige. Grevinde Ahlefeldt Laurvig opfyldte efter min Mening en god Del af sin Pligt, idet hun i sit Testamente indsatte den saakaldte Plejedatter som sin Universalarving. Hvorfor Frøken Ludmilla Assing tier ganske stille om denne ikke helt uvigtige Omstændighed, har jeg en Anelse om, men jeg ved det ikke. Hun vilde med Vold og Magt gøre Plejedatteren til Datter af en Husholderske, der havde drevet sit Spil paa Tranekjær Slot, og skulde være en Søster til den med Rette højt ansete Mariane Philippi. Men det gaar ikke! Alle Marianes Søstre: Rosina, Kathrine, Helene og Henriette vare Lærerinder. Paa Tranekjær Slot har der aldrig været en Husholderske ved Navn Philippi. Mariane var den yngste af de fem Søstre, den Dag, Elises Plejedatter blev født, var hun 51 Aar gammel, det kan man endog læse i selve Biographien. Det hedder saaledes Side 169:

»I München fik Elise (paa Tilbagerejsen i Efteraaret 1839) Meddelelse om, at hendes elskede Lærerinde Mariane Philippi var afgaaet ved Døden i sit 84. Aar«.

Det er ganske rigtigt; hun var altsaa født 1756 og var ved Plejedatterens Fødsel i 1807, saaledes som jeg har hævdet ovenfor, 51 Aar gammel. Mellem alle Søstrene

var der en Aldersforskel af 2 Aar. Forudsætter vi nu, at den yngste af Marianes Søstre var den i Biographien omhandlede Husholderske, saa kan vi ikke komme til noget andet Resultat, end at hun har været i den for en Elskerinde, der oven i Købet skænker sin Elsker et Barn, meget interessante Alder af 53, siger og skriver tre og halvtredsindstyve Aar. Det skulde synes tilstrækkeligt.

Kathrine Philippi, gift Steger, havde i sin Tid et bekendt Institut for unge Piger i Hamborg. Hos disse 5 Søstres Broder, Georg Philippi, blev den saakaldte Plejedatter født. Det skete, som ovenfor nævnt, i Hamborg den 21. November 1807. Grevinde Elise var desuden ikke, som der staar i Biographien, født 1790, men 1788 den 17. November. Det staar f. Ex. i Gotha Kalenderen for Aaret 1838 Side 51, og det staar paa Elises Dødsattest, som Forfatteren selv har læst. Greve Frederik Ahlefeldt Laurvigs Gemalinde, Charlotte Louise Hedemann-Heespen, var til Stede ved den saakaldte Plejedatters Fødsel. Vidner ved Daaben vare den bekendte Læge i Hamborg Dr. Johannes Heinrich Daniel Moldenhaver, dennes Broder Heinrich Gerhard Wilhelm og Søster Henriette Marie Dorothea. Kort efter Daaben blev det lille lyshaarede, blaaøjede Pigebarn med sin Amme bragt til den omtalte Fru Stegers Institut, og da Barnet var blevet 12 Aar, flyttede Mariane Philippi til Instituttet for at overtage Barnets Opdragelse, som hun fuldførte i Løbet af 4 Aar.

Da Plejedatteren var blevet 14 Aar, forestillede Mariane Philippi hende en Dag for en fremmed Herre, der besøgte Instituttet. Herren ilede hen til Barnet, kyssede det med Lidenskab, slap saa Barnet, der stod som ramt af Lynet, og sagde paa Fransk nogle begejstrede Ord til

Lærerinden om Barnets Ydre. Mariane, der var bleven meget forlegen ved dette uventede Optrin, hviskede hurtigt til den fremmede: »Min Gud, hun forstaar Fransk«. Den fremmede forsvandt, og Plejedatteren saa ham aldrig mere. Denne Herre var ikke Grev Frederik Ahlefeldt Laurvig, men en langt yngre, meget fornem Herre fra København, hvad Plejedatteren snart efter bragte i Erfaring.

Den, der tvivler om Sandheden af det, jeg her skriver, han faar i Guds Navn tvivle! Men jeg har ikke Lov til at tie, for straks efter Grevinde Elises Død var der en Dame, hvis Navn jeg ikke nævner, der havde den uhørte Taktløshed bl. a. at skrive til sammes saakaldte Plejedatter:

»Mariane Philippi er Deres Moder«.

Til den ovennævnte Passus paa Side 111 i Biographien »Immermann rejste i Aaret 1827 o. s. v.« vil jeg knytte følgende Tilføjelse:

Grevinde Elise behandlede sin Plejedatter ganske som sit eget Barn, men den unge Pige syntes dog ikke i Længden, at hun aandeligt set kunde trives i dette Hus, thi hun følte sig mere draget af de Libanons Cedere og Palmer, under hvilke vor Frelser havde vandret her paa Jorden, end af de Laurbær, som pryder Kunstnerens Pande. Hun havde tidligt erkendt den evige Grundvold, paa hvilken Frelsen bygges, og stillet sig paa denne Grundvold, herfra havde hun betragtet Kunsten og Kunstnerne, men ikke overvurderet dem. Hyppigt dukkede Længslen efter en anden aandelig Luft op i hende. Denne Længsel skulde blive stillet, hun forlod i 1829 frivilligt sin Plejemoders Hjem, rejste til Provinsen Sachsen for at

lære Husholdning paa en Herregaard; efter et Aars Forløb vendte hun tilbage til Rhinen og tog en ny Plads som Husholdningselev paa et stort Gods der i Nærheden, forblev et Aar hos en Veninde paa en yndigt beliggende Gaard ved Ruhr og rejste saa endelig til sit gamle Hjem Hamborg, hvor hun blev Lærerinde ved en Pigeskole; kort Tid efter grundlagde hun selv en lignende Anstalt i Hamtæt ved Hamborg. En Mand, der hidtil havde sværmet for hende paa Afstand, fik nu, hvor hun levede under andre Kaar, Mod til at tilbyde hende Haand og Hjerte. Han blev ikke afvist. Grevinde Elise gav denne Pagt sin Velsignelse. Plejedatteren flyttede under disse Forhold tilbage til Hjemmet i Derendorf, hvor Brylluppet blev fejret i Juli 1836. Forlover var Immermann, der forekom Bryllupsgæsterne stille og indesluttet. Nogle faa Maaneder efter havde det unge Ægtepar den Glæde at se ham i sin beskedne Lejlighed i E.: »Jeg vilde dog«, sagde han, idet han traadte ind, »se det unge Hjem efter i Sømmene«. I Oktober 1837 overværede han og Grevinde Elise Plejedatterens første Barns Daab. Immermann gentog senere et Par Gange sit Besøg, og da en tidlig Død rev ham bort, blev han længe begrædt af sine tvende Beundrere. De, der kunde interessere sig for at lære Grevinde Elises saakaldte Plejedatter nærmere at kende, ville i Lisbeth i Immermanns »Münchhausen« finde et paa-lideligt Billede af hende. I hvert Tilfælde har Immermann hos hende fundet meget Stof til denne Figur, og han gjorde ingen Hemmelighed af det, tværtimod morede det ham af og til at sige til hende: »Kære Barn, De er min Lisbeth«.

Forfatteren er overbevist om, at ifald Karl Immermann

endnu levede, vilde han harmdirrende slaa en tyk Streg over de sladderagtige Beretninger paa Side 106 i Biographien. Jeg ved af hans egen Mund, i hvor høj Grad han nærrede Ærbødighed og Agtelse for den unge Pige, der led i Stilhed, thi han havde en Anelse om, hvad det vil sige i Aarevis at leve sammen med en Moder, der ikke aabenlyst har Lov til at vise sin Moderkærlighed.

Maa man ikke her med Smerte udbryde:

»Hvad maa ikke Tiden og Forholdene have forbrudt overfor en saa rigt begavet Kvinde, at det skulde ende med en fuldstændig Tilbagetrængen af Moderhertets naturlige Rørelser«.

Karl Immermann lærte for hver Dag, der gik, mere og mere at skatte Elises Plejedatter. Af den inderligste Medfølelse udviklede dyb Højagtelse sig for hendes Karakter. Denne Højagtelse blussede til sidst op til en heftig Lidenskab. Han friede til hende, men blev bestemt afvist, da den unge Pige mente, ligesom Ferdinand Immermann, Digterens Broder, at han var bundet til Grevinde Elise ved den trofaste Omsorg, hun altid havde vist ham.

Han kom med endnu mere stormende Bønner, men hun svarede:

»Jeg beder Dem engang for alle befri mig for disse Taabeligheder, eller ogsaa siger jeg det til min Moder og forlader Huset«.

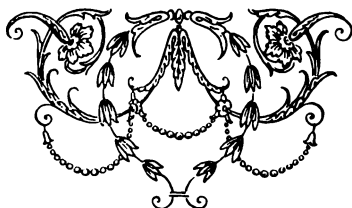
Og hun — sagde det til Moderen og forlod virkelig, som før sagt, frivillig det Hjem, hvor hun havde levet i Aarevis og haft det saa godt, for hun havde Sans for alt det skønne, som Hjemmet i saa rigt Maal bød, hun forlod Hjemmet og viede sig til — Arbejdet.

Det var et stort Offer, den 21-aarige unge Pige paa-lagde sig, for den talentfulde berømte Digter var hende ikke ligegyldig, men hun viede sig til Arbejdet, og nu har hun i over 21 Aar arbejdet fra Morgen tidlig til sent paa Natten som opofrende Hustru og Moder til 5 Børn, for det er ingen Dans paa Roser at være gift med en Latin-skolelærer i Rhinprovinsen.

Den ædle Grev Christian Ahlefeldt Laurvig, Besidde-ren af Grevskabet Langeland, kom i 1855 til Berlin, og aldrig saa snart havde han faaet at vide, at Elises saakaldte Plejedatter opholdt sig der, før han opsøgte hende i den beskedne lille Stue i en afsides liggende Gade, hvor hun havde lejet sig ind, mens Forhandlingerne om hendes Arveanliggender stod paa. Han begræd med hende den afdøde Grevinde og de mærkelige Baner, ad hvilke hendes Liv var gaaet, sagde til den saakaldte Plejedatter, at han regnede hende for sin nærmeste Slægtning, og havde hun været løs og ledig, vilde han have taget hende med sig til Langeland. Han lovede paa det hjerteligste, at han skulde være hende i Faders Sted, og roste hende for den Takt, hun havde udvist, ved ikke at være flyttet hen i sin afdøde Moders Lejlighed.

Desværre døde denne fortræffelige Mand kort derefter pludselig i Paris. Frøken Ludmilla Assing maa have et mærkeligt Begreb om Danmarks høje Adel, naar hun kan tro, at en Mand som Grev Christian Ahlefeldt Laurvig vilde omgaas paa den Maade med en Husholderskes uægte Datter«.

Den Mand, til hvem baade Karl Kegel og hans Hustru hentydede, men som de ikke tør eller vil nævne, og hvis Ægteskab med Elise Frederik den VI. ikke vilde godkende, er Kong Christian den VIII. Karl Kegels Efterkommere fastholde, at Elises Datter paa Dødslejet betroede sine Børn, at den danske Konge og ingen anden var hendes lovlige Fader. Jeg tør selvfølgelig ikke benægte Rigtigheden af Paterniteten, Christian den VIII. havde mere end det paa sin Samvittighed, men som ovenfor berørt stiller jeg mig bestemt afvisende overfor Muligheden af et Ægteskab mellem ham og Elise.

IX. I DÜSSELDORF

I 1827 blev Immermann ansat som Assessor ved Landsretten i Düsseldorf, han flyttede dertil i Begyndelsen af Aaret, og i Sommerens Løb stødte Elise og hendes Datter til ham. Elise indlogerede sig i en Lejlighed tæt ved Slotsparken, men lejede senere en Villa i Landsbyen Derendorf, der laa lige i Nærheden af Düsseldorf, og senere blev opslugt af den større By. Samtidig med at Elise ankom til Düsseldorf, bosatte Immermann sig sammen med hende. Immermann var meget betænkelig ved Planen om at bo sammen med Elise og søgte at gøre hende begribeligt, hvad hun udsatte sig for ved denne Ordning, han var imidlertid stærkt forelsket og kunde ikke tænke sig at give Afkald paa hende, og da Elise absolut ikke vilde give efter for hans fornyede Bønner om at blive hans Kone, gik han, skønt nølende, ind paa at dele Hus og Hjem med hende. Immermanns udprægede Konservatisme, hans Fastholden ved det regelbundne og traditionelle, hans Uvilje mod alt, hvad der kunde støde an mod Formerne, bevirkede, at den af Elise foreslaaede Ordning aldrig kom til at behage ham. Han følte sig trykket af Situationen og længtes efter at komme ud af den; selvom hans stadig tilbagevendende Frierier til

Elise hovedsagelig udsprang af hans Kærlighed, de bundede dog ogsaa i hans Længsel efter at komme ud af det efter hans Mening skæve Forhold. Senere, da Vanens Magt havde gjort sig gældende, og navnlig efter at de mindre venligtsindede Kredse i Düsseldorf havde slaet om, slog han sig nogenlunde til Taals, men man kan vist med Sikkerhed gaa ud fra, at havde han levet i et regelret Ægteskab med Elise, vilde Tanken om at op-hæve Forbindelsen aldrig være kommet op i ham, og den unge Marianne Niemeyer var da aldrig blevet til Fru Immermann. Naar han talte med Vennen Schnaase om de Skrupler, han nærede i Anledning af Samlivet med Elise, og spurgte, om de vare et Udslag af Spidsborgerlighed, var Vennen saa ærlig at svare Nej. Elise følte aldrig noget Ubehag ved Situationen, hun var sin Faders Datter og ganske ligegyldig overfor Verdens Dom og navnlig overfor Sladder.

Den Omstændighed, at Parret flyttede sammen og indrettede sig ganske, som om det var Ægtefolk, vakte den største Forargelse i den gode By Düsseldorf, naturligvis navnlig hos Damerne, der vilde have de tvende boycottede. Indenfor den civile og militære Embedsstand holdt man sig foreløbig i behørig Afstand fra Immermann og hans Veninde, ogsaa Omegnens Godsejerfamilier, der navnlig om Vinteren kom meget til Düsseldorf, lyste Derendorfervillaen i Band; senere gik det, som det saa ofte gaar, at Forargelsen lidt efter lidt tabte sig, navnlig efterhaanden som Immermanns digteriske Berømmelse steg. Det gik, som det før den Tid var gaaget Goethe, hvis Uregelmæssigheder Beboerne i Weimar maatte tolerere i Betragtning af hans Berømmelse, og efterhaan-

den saa man paa Immermann og Elise, som man i den lille Residensstad ved den grønne Ilm havde set paa Goethe og Fru v. Stein. Der var iøvrigt ikke saa lidt Lighed mellem disse to Par, baade i det indbyrdes Forhold og i Forholdets Udvikling. I een Retning skilte Elise sig dog fra Fru v. Stein, hun kendte ikke til Jalousi, det anfægtede hende saaledes ikke det mindste, da et Par Aar senere den unge, smukke Fru von Sybel, der var gift med en af Immermanns Kolleger ved Landsretten og Moder til den senere bekendte Historiker, fik saa at sige fast Fod i Huset, kom der hver Dag og havde time-lange Samtaler med Immermann; Elise sluttede sig tværtimod til den unge Kone, hvilket af ondsindede Mennesker blev udlagt som et yderligere Tegn paa hendes Umoralitet, skønt det i Virkeligheden kun var et smukt Bevis paa noget aabent og tillidsfuldt i hendes Karakter. Mere besynderlig er det, at Geheimeraad von Sybel ikke tog mindste Anstød af sin Hustrus store Intimitet med Immermann. Fru v. Sybel, der havde megen Lighed med Elise i Karakter og Aandsretning, blev den, hos hvem Immermann og Elise hver især søgte Raad og Bistand i den Tid, hvor Bruddet mellem dem stod paa. Ogsaa paa det litterære Omraade kom Fru v. Sybel til at spille en Rolle for Immermann, idet hun, der var født og opvokset paa Landet i Westphalen, gav Digteren meget nyttige Vink til hans »Münchhausen«, hun kendte navnlig de westphalske Bønder godt og kunde meddele Immermann mange Ting om deres Liv og deres Skikke.

De eneste, der straks til at begynde med saa fordomsfrit paa det berømte Par, var Immermanns og Elises

Venner fra før den Tid; ingen af dem tog Forargelse af, at de to bosatte sig sammen, og de viste deres Venskab ved hyppige Besøg; ogsaa Venners Venner eller Folk, der bragte Introduktionsskrivelser med, aflagde under Ophold i Düsseldorf eller paa Gennemrejse Besøg hos Immermann og Elise; det var, i den første Tid, disses eneste Omgang.

Mærkeligt nok blussede den efterhaanden dæmpede Forargelse op, efter at Immermann og Elise havde forladt Egnen; et komisk Eksempel paa denne Forargelse afgav Düsseldorferne adskillige Aar efter, at baade Immermann og Elise vare døde: Man var indenfor vide Kredse af Byen kommet til den Opfattelse, at der tiltrængtes et Monument i den stedse voksende Rhinby, og intet var da rimeligere end at vælge et eller andet berømt Bysbarn som Objekt. Heine, der var født i Düsseldorf, skulde man synes var saa omtrent selvskreven til at faa et Monument, men et meget kathégorisk Vink fra højeste Sted i Berlin standsede Planen i Opløbet; saa havde man Immermann, og Stemningen mellem Borgerne var hurtigt vakt for at rejse ham et Mindesmærke, men indenfor Kommunalbestyrelsen blev det gjort gældende, at hans forargelige Samliv »mit der Ahlefeldt« var en slem Anstødssten, Tanken blev derfor opgivet, og Digteren skulde først i længere Tid have staaet i Sten foran Theatret i hans Fødeby Magdeburg, inden der blev gjort Alvor af at rejse ham et Monument i Düsseldorf.

Elises Evne til at sprede Hygge om sig gjorde sig gældende her, som hvor hun ellers havde boet, hun indrettede Hjemmet smukt, — Lützow sender i et af sine Breve til Elise et Længselssuk efter de Billeder, hun

havde bortført fra deres fælles Hjem i Münster, — hun gjorde Livet behageligt for Immermann, sørgede for hans legemlige Fornødenheder, noget han ingenlunde var ufølsom overfor; en stor Have, der hørte til Villaen, tog Elise sig med Forkærlighed af; hun var en udmærket Værtinde for de af Immermanns Venner, der besøgte det fælles Hjem. Disse Venners Tal var legio, og mange af dem vare allerede da eller bleve senere Berømtheder: Heine, Mendelssohn-Bartholdy, Kunsthistorikeren Schnaase, Digteren Michaël Beer, der var Komponisten Meyerbeers Broder, Malerne Schadow, Lessing og Hübner. Af Immermanns Brevveksling med flere af disse Mænd faar man et Indblik i hans Karakter; af særlig Interesse i saa Henseende ere hans Breve til Michaël Beer; de Breve, han vekslede med Heine, handler mest om litterære Foreteelser, særlig angaaende den litterære Strid, de i Fællesskab førte mod Digteren Platen, en Strid, der skadede Immermann meget, særlig efter at Heine havde gjort ham den Bjørnetjeneste at tilegne ham sit morsomme, men af Gift og Galde dryppende Pamphlet »Die Bäder von Lucca«. Man faar Indtrykket af, at det i Grunden gør Immermann ondt at maatte drage til Felts mod Platen, med hvem han havde meget mere tilfælles end med Heine; medens han følte sig tiltalt af Platens Alvor i Væsen og Karakter, følte han sig ofte frastødt af Heines Hang til Sarkasme.

Naar han skriver til Beer, giver han sig ganske, som han er, hans Breve ere da ogsaa stærkt personlige, man faar her et Indtryk af noget skiftende Luner, som naar han det ene Øjeblik klager over, at der er for megen Uro i Düsseldorf: »Vi har hele Vinteren levet i en Hvir-

vel af Selskabelighed: Fester, Dilletantkomedier, Tableaux vivants, Deklamationer, Oplæsninger fulgte Slag i Slag ved Hoffet og hos Private«, for kort Tid efter at klage over det modsatte, for megen Stilhed. Med en vis elskværdig Aabenhjertighed taler han i flere af Brevene om Shakespeare: »Dramatiseret Verdenshistorie er ingen Tragedie, jeg kan ikke gøre for det, men meget i Shakespeares historiske Stykker forekommer mig en Krønike omsat i Dialog«. Om Shakespeare ytrer han i et andet Brev, at man i Tyskland har en særlig Forkærlighed for Romeo og Julie, hvilket han mener kommer af, at det huslige, sentimentale er Tyskernes Element, derfor maa der i hvert Heltedrama indføres en Idyl, Clärchen i Egmont og Max og Thekla i Wallenstein. I Vinteren 1830 klager han i et af Brevene over Mangel paa Tankeudveksling og belærende oplivende Omgang, han maa suge paa Labben: »En Verdensby (Paris) er den bedste Tumbleplads for aandelig Virksomhed, med tusinde Traade hænger man der sammen med Verden og Begivenhederne og kan dog hvert Øjeblik flygte bort fra alt, hvad der er smaaligt og indsnævrende«. Han taler med Begejstring om Juli-Revolutionen som et Udslag af en aandelig, oversanselig Trang, ikke udsprungen af materielle Aarsager, han sammenligner den med de religiøse Bevægelser i Middelalderen, og kalder Politikken Nutidens Drivfjeder, saaledes som Troen var Datidens. Taler med Uvilje om Hugo og de andre franske Nyromantikere, som han betragter som Karikaturer af det tyske, lover sig selv ikke mere at skrive højtt travende Værker, da det ikke ligger for ham, han vil derimod holde sig til Jorden.

Om Musikken siger han paa Baggrund af nogle Udtalelser om Litteraturens Forfald:

»Naar De betragter mig som en Fjende af Musik, gør De mig Uret, der er vel næppe noget, der i den Grad som netop Musikken rører mig, griber mig og gør mig lykkelig. Jeg har ingen Forstand paa Musik, jeg er i den Retning et Naturbarn. Men enhver Ting til sin Tid og paa rette Sted. Fortrænger Musikken Samtaler mellem Folk, forstyrrer den Sansen for Poesiens beskednere Virkninger, saa fører den os ganske sagte til Barbariet. Jeg forstaaer særdeles vel vor Periodes Tilbøjelighed overfor Musikken, det er karakteristisk for Tiden — naar man er kold, søger man at skaffe sig Varme, og jeg tror derfor ikke, at hin Længsel ubetinget bør forkastes, jeg betragter den snarere som et Moment i en Krise, som er hidført af en Bestræbelse i Naturen efter at bringe Hjælp«. Interessant er det i dette Brev at lægge Mærke til, hvorledes han anser Musikken for en Fare for Samtaler, med Vilje nævner han først Ordet Samtaler, Poesien kommer bagefter. Det hænger sammen med hans Sans for Tankeudveksling mellem forstaaende Mennesker, og intet irriterede ham, som naar han en Aften var kommet ind i en dybtgaaende Samtale, da at blive forstyrret af en mandlig eller kvindelig Dilettant, der satte sig til Klaveret for at synge og spille. Paa flere Steder i Brevene fremhæver han — vistnok under Henviisning til Heine — Franskmændenes Fortrin over Tyskerne med Hensyn til at føre Samtaler; i denne Tilbøjelighed for Samtale mødtes han med Elise.

Medens Heine og Beer kun vare flygtige Gæster, med hvem Forbindelsen hovedsagelig holdtes vedlige gennem

Breve, hørte Kunstkritikeren Schnaase til den daglige Omgang i Hjemmet i Derendorf. Oprindeligt var det som Jurist, at Schnaase var bleven knyttet til Immermann, senere bragte de fælles kunstneriske Interesser dem sammen, idet Schnaase kastede sig over Studiet af Kunst og blev en af Grundlæggerne af den nyere Kunsthistorie. Inden han slog sig ned i Düsseldorf, havde Schnaase ført en ret urolig Tilværelse: Efter at have studeret nogle Aar i Heidelberg og dér med Begejstring sluttet sig til Hegel, fulgte han denne til Berlin og studerede videre under Mesteren, indtil religiøse Skrupler begyndte at colidere med hans filosofiske Studier; for at dulme den derved frembragte Uro i hans Indre, lagde han resolut Philosophien paa Hylden og begravede sig i Juraen for efter endt Eksamen at træde i Statstjenesten, han gjorde hurtig Carrière, som han imidlertid afbrød nogen Tid for at foretage lange Rejser, under hvilke han studerede Kunst og Musik.

I 1829 fik han Ansættelse som Advokat ved Landsretten i Düsseldorf, og dér kom der Ro over ham, for dér kom han hurtigt til at føle sig hjemme, og her fandt han Venner, i første Række Immermann og Elise, mest sluttede han sig til sidstnævnte, og det blev af Betydning for Elise overfor ham at kunne udtale sig om sit Forhold til Immermann, han kunde give hende Raad og kunde være Mellemand, naar der opstod Vanskeligheder mellem Digteren og hans Veninde.

Omtrent samtidig med Elise var Maleren Schadow kommet til Düsseldorf og havde overtaget Stillingen som Direktør for det berømte Kunstakademi, han var en af de Düsseldorfere, som Elise sluttede sig mest til. Paa

Glasdørene til hendes Bogskab, der nu ejes af nærværende Bogs Forfatter, ses hans Portrait ved Siden af Berliner-maleren Wach; hun har klæbet Billederne paa Glassets indvendige Side, og over og under disse tvende har hun endvidere klæbet Billederne af sine Yndlingsdigtere: Lessing, Wieland, Goethe, Schiller. Schadows Navn er nøje knyttet til Akademiet i Düsseldorf, ikke alene fordi han i en Aarrække var dets Direktør, men fordi han her skabte den nye Form for Maleri: det sentimentale Genrebillede, der gjorde saa megen Lykke i Tyskland; at hans Elever og Efterfølgere malede deres Genrebilleder mere og mere sødladne maa ikke bebrejdes ham.

Tilknytningen til Mendelssohn kom fra hans og Immermanns fælles Virksomhed ved Theatret, en Virksomhed, jeg senere skal komme tilbage til; om noget Venskab mellem de to saa forskellige Mænd kunde der ikke let blive Tale, den langt yngre Mendelssohn kom til at begynde med Immermann med Begejstring i Møde, men den alvorlige, solide Immermann følte sig frastødt af den letlevende Komponist, og Samarbejdet ved Theatret var heller ikke godt, idet Immermann, utvivlsomt med Rette, besværede sig over, at Kapelmesteren ikke tog sine Pligter som saadan tilstrækkelig alvorligt.

De to Digtere Uechtritz og Grabbe vare nøje knyttede til Immermann og Elise.

Selve Düsseldorf By virkede til at begynde med noget fremmed paa Immermann; som den udprægede Prøjsler han var, kunde han ikke rigtig forstaa Rhinlænderens lystige Færden, hans Mangel paa Form; for Elise, der var mere perfektibel end han, og hurtigere sluttede sig til

andre, gik det langt lettere. Rhinlandet, der først ved Wienerkongressen var blevet indlemmet i Prøjsen, følte sig ikke synderlig tiltrukket af denne Stat, var endogsaa tilbøjelig til Sympathi, iøvrigt ganske platonisk, for Frankrig, og det var ikke just med lyse Forventninger, at man modtog de nye prøjsiske Embedsmænd, der bleve sendte til Düsseldorf. Immermann kom til Rhinbyen med den bestemte Hensigt at gøre sit Bedste for at komme i et saa godt Forhold som muligt til Beboerne, og det lykkedes ham fuldstændig. Til at lette Forholdene bidrog det i Düsseldorf residerende Hof. Den prøjsiske Rege-ring havde sendt den unge venlige Prins Frederik, en Brodersøn af Kongen, til Düsseldorf som en Slags Guvernør over Rhinlandene. Hensigten med denne Sendelse var at vinde Rhinlandene for det Hohenzollernske Dynasti. Det traf sig saa uheldigt, at Hoffet var fraværende, da Immermann og Elise ankom til Düsseldorf, saa der blev Tid til, at der kunde danne sig en offentlig Mening imod Parret, men saasart den unge Guvernør var kommet tilbage til Düsseldorf, skyndte han sig at invitere baade Immermann og Elise; det forandrede Situationen betydeligt, men, som ovenfor sagt, skulde der dog hengaa nogen Tid, inden man helt lukkede Øjnene til for det uregelmæssige i Digterens Liv.

Meget tillokkende ved Düsseldorf var den smukke Rhinegn, der indbød til Udflugter, og det friske, frie Liv, der udgik fra Kunstakademiet, som var under stærk Udvikling. Fra Kunstakademiet modtog Immermann kraftige Impulser, tydeligst spores det i hans to store historiske Dramaer: »Kejser Frederik den 2den« og »Alexis«.

Noget, der stod tilbage, da Immermann kom til Düs-

seldorf, var det derværende Theater; selve Theaterbygningen var indvendig og udvendig saa tarvelig som vel muligt, heller ikke det faste Selskab, som spillede her hver Vinter, var af første Rang, men fra Düsseldorf skulde der ikke desto mindre gennem Immermann komme et Opsving for tysk Theater, som har virket til helt ned i vore Dage, og det første Skridt var, da Immermann i 1829 paa det gamle Düsseldorfer-Theater selv satte sit »Sørgespillet i Tyrol« i Scene. Denne Opførelse af »Sørgespillet i Tyrol« var epokegørende, idet Censuren alle andre Steder havde forbudt Opførelsen som Følgø af den meget tydelige Portraittering af Fyrst Metternich, hvem her Skylden for Hofers Henrettelse tilskreves, en Opfattelse, der hverken faldt godt i Traad med det officielle eller det folkelige Syn paa Sagen; Napoleon skulde naturligvis staa for Bevidstheden som den ansvarlige. Mærkeligt nok faldt Stykket ikke i god Jord hos Heine trods hans Napoleonskultus og hans Uvilje mod det Metternichske System; formodentlig er Stykkets stærkt nationale Tendens faldet Heine for Brystet, thi dets kunstneriske Værdi maa have været indlysende for Heine, der ellers var en ganske ukritisk Beundrer af Immermann.

Mod Slutningen af sit Liv skrev Immermann en Bog, som han gav det mærkelige Navn »Düsseldorfer Anfänge«. Heri skildrer han det aandelige Liv, der skulde begynde i Düsseldorf omtrent samtidig med hans Ankomst til Byen, og til hvilket han skulde bidrage saa meget. Kunstakademiet var først rigtig kommet i Gang under Schadow, til hvem Immermann sluttede sig nøje trods den store Forskel i Karakter og Livssyn, der var mellem de to Mænd. Det, der skulde give Kunstakade-

miet og den til dette knyttede Koloni af unge Malere Betydning for Tiden, var dens Popularisering af Malerkunsten, og hertil bidrog Immermann mere end nogen ved at oprette Kunstforeningen for Rhinlandene og Westphalen. Schnaase blev Formand for Foreningen, og Schadows Navn kastede Glans over den, men det var Immermann, der tog Initiativet til Oprettelsen, og det var ham, der trak Læset, da det hele var kommet i Gang. Foruden at holde Udstillinger, bortlodde Kunstværker, uddele Stipendier, satte Foreningen sig som sin Hovedopgave at sprede billige Reproduktioner af Malerier udover hele Tyskland. Fra den Tid skriver sig de tyske Olietryk, som alle kender, og for hvilke *conditio sine qua non* var saa rørende og romantisk et Sujet som muligt; Olietrykket var den primitiveste eller groveste Form for de Reproduktioner, der udsendtes fra Düsseldorf, men hertil kom mange værdifulde Kobberstik, Lithographier og Træsnit, som havde lignende Emner. At de fra Rhinbyen udgaaende Reproduktioner maatte faa det Præg laa i Sagens Natur i Betragtning af den Forkærlighed, som Düsseldorfermalerne havde for Genrebilledet. Sansen for Genrebilledet bredte sig over hele Tyskland; Immermann kom derved til at staa i et underligt Misforhold til sig selv, idet han ellers søgte at modarbejde det romantiske, men her var det for ham Hovedsagen at popularisere Kunsten, og han indsaa, at der maatte gaas denne Vej, og han har en meget stor Del af Fortjenesten for, at selv fattige Hjem kunde pynte deres Vægge med Billeder.

En anden »Düsseldorf-Begyndelse« var Overførelsen hertil af det, der var blevet indført i Münster under

Immermanns Ægide, nemlig Højtlæsningerne. Begyndelsen skete i Elises Hjem for en Kreds, der stedse blev videre og videre og til sidst var ved at sprænge Huset i Derendorf. Det var Elise, som fik den Idé at gøre Oplæsningerne tilgængelige for flere Mennesker ved at overføre Séancerne til et offentligt Lokale, og lidt efter lidt blev Oplæsningerne offentligt tilgængelige. I Elises Hjem havde man som i Münster læst med fordelte Roller; ved de offentlige Oplæsninger blev det Immermann alene, der læste op, og det blev Dramaer, han valgte. Det var det første Skridt for Immermann paa hans dramatiske Bane, det andet Skridt var Dilletantforestillingerne, som Immermann stillede sig i Spidsen for, vant som han var dertil fra sine Studenteraar. Oprettelsen af en Theaterforening var Immermanns Værk, og dens første Gerning bestod i at afslutte Kontrakt med Theaterdirektøren om at yde ham et Tilskud aarlig paa Betingelse af, at han skulde spille gode Stykker, og at han til en vis Grad underordnede sig Foreningens Kontrol. Denne Ordning tilfredsstillede ikke, og Foreningen, af hvilke flere af den rige Bys Millionærer vare Medlemmer, fik nu en Bygning opført, der overtoges af Kommunen. Uden synderlig Vanskelighed opnaaede man af Regeringen, at den tilstod Immermann en Orlov fra hans Embede paa 1 Aar, for at han kunde sætte Theatret i Gang. Dengang da Immermann traadte frem som Dramaturg, befandt man sig i Tyskland i en Nedgangsperiode. Goethe var allerede flere Aar før sin Død frattraadt Ledelsen af Weimar-scenen, Schroeder i Hamborg var længst død, saa de to hidtil ledende Scener havde nu adskilligt mindre Betydning end før. Laube ved Burgtheatret og Devrient i Dres-

den vare paa det Tidspunkt ikke traadt frem endnu, saa Førerstillingen stod vakant og ventede paa Immermann. Smagen med Hensyn til det dramatiske havde en vis Lighed med den, der gjorde sig gældende paa Malerkunstens Omraade; Melodramaet var det, Publikum helst saa, det være sagt uden Forklejnelse hverken af det eller af Genrebilledet, endnu den Dag i Dag læses og ses Raimunds »Der Verschwender« med Behag af det tyske Publikum, og Immermann havde ikke noget imod at aabne sit Theaters Porte for Melodramaet, idet han haabede ganske gradvis at kunne lede Tilskuernes Smag noget mere over mod det højere Drama, ikke engang Nestroys »Lumpacivagabundus« havde han nogen Fordom imod, endnu mindre for Charlotte Birch-Pfeiffers sentimentale Publikumstykker; maaske hans Sympathi for sidstnævnte hidrørte fra den Omstændighed, at hendes Mand var Elises Landsmand. Mærkeligt nok havde Immermann den Anskuelse, at Shakespeare ikke var noget for den store Hob; han kunde efter hans Mening kun forstaaes af de faa udvalgte, derfor lagde han ikke videre Vægt paa hans Værker; derimod søgte han at vinde Publikum for sin Kunstanskuelse ved Opførelse af sin Yndlingsdigter Calderons Stykker, saasom »Livet en Drøm«, »Dómmeren fra Zalamea«, i den Tro, at af de højere Dramaer var Calderons de, der lettest forstodes. For Danske har det Interesse, at Immermann bragte sin Ven Michaël Beers Drama »Struensee« paa Brædderne, paa de fleste andre større Scener var Stykket ellers blevet forbudt af Censuren for ikke at støde det danske Hof. For at naa sit Maal var han ikke bange for endda ret kraftige Bearbejdelser og Forkortninger, naar han mente at kunne

faa Stykkerne til at glide lettere ned. Som et krast Exempel skal jeg nævne, at han trak de tre Afdelinger af »Wallenstein-Trilogien« sammen til een; han fulgte her de mest ophøjede Exempler, det havde saaledes ikke generet Goethe i mindste Maade at bortskære Rosalinde-Scenerne af »Romeo og Julie«. Med priselig Beskedenhed holdt han sine egne Stykker tilbage, medens de samtidig opførtes overalt paa de førende Scener i Tyskland; af hans Stykker opførtes under hans 3-aarige Direktorat kun »Andreas Hofer«, »Alexis«, »Tragedien i Tyrol« og »Den skælmske Grevinde«.

Immermanns Ideal som Theaterleder var Goethe, og sine Impulser havde han modtaget ved Theatret i Weimar, hvor Talens Kunst var drevet saa vidt som ved intet andet tysk Theater, ikke alene havde det for Goethe drejet sig om smuk, korrekt Udtale, men ogsaa om at tale saa tydeligt, at Publikum kunde forstaa, hvad der blev sagt, hvorfor da ogsaa Goethe plejede at indskærpe sine Skuespillere, at de skulde tænke sig, at der kun var to Personer til: de selv og Publikum, ingen Trediemand, hvilket udlagdes saaledes, at Skuespilleren skulde tale ud mod Publikum, da det forekom Goethe vigtigere, at det, der blev sagt paa Scenen, blev hørt, end at Spillet var naturligt. Meget havde det tiltalt Immermann, at Goethe paa Weimar-Theatret havde faaet Bugt med Skuespillerens Tendens til at synge de pathetiske Steder i Dramaerne ud, en Tilbøjelighed, som behagede Publikum, og som er i Brug i Paris endnu, hvor det er en Arv fra de første Opførelser af den stærkt tysk paavirkede Victor Hugos Dramaer. Sansen for det stilfulde og beherskede, som Goethe til alle Tider prækede, tiltalte ogsaa Immermann,

han sympathiserede med Goethes Henstilling til Skuespillerne om ikke at gestikulere for stærkt og med hans Paavisning af; at den smukkeste Stilling, særlig for en Mand, er at lade Hænderne hænge lige ned og samtidig runde Tommelfinger og Pegefinger en Ubetydelighed. Helt saanstemmede Immermann med Goethe i den bekendte Anekdote om Skuespilleren, som Goethe havde afskedit, fordi Manden i en Rolle, hvor han skulde høre til det gode Selskab, havde sat sig paa en Stol, havde anbragt Hænderne mellem sine to Ben og flyttet Stolen ved at trække den fremad med Haanden i denne Stilling. Navnlig i de moderne Stykker lagde Immermann ligesom Goethe Vægt paa en naturlig Tale; for at fremme det, fik han Tysklands berømteste Skuespillerinde, Fru Lindner i Frankfurt, overtalt til at give nogle Gæsteroller i Düsseldorf, hun var nemlig bekendt for sin gode Textudtale i Konversationsstykker, og Immermann mente, at hans Skuespillere kunde lære meget af dette Gæstespil. Ellers holdt han sig mest til unge sceniske Kunstnere, eftersom han bedre kunde indvirke paa dem end paa de ældre, allerede fuldfærdige Skuespillere. En Del Reformer bragte Immermann straks til Udførelse, nemlig Afskaffelsen af Sommerferien, han mente, at det virkede sløvende paa Skuespillerne at gaa ledige hele Sommeren, og at det netop gjaldt om at holde dem i Aande; var der mindre Besøg i Theatret i Sommermaanederne, indskrænkede han Forestillingernes Antal for saa at herse desto mere med Skuespillerne de andre Dage, men ogsaa paa Forestillingsdagene arbejdede han længe med sin Kunstnerstab; Prøverne begyndte gerne om Morgen tidlig og varede med korte Pauser til Kl. 3 om Ef-

termiddagen, og da Aftenforestillingen i de Tider begyndte Kl. 6, vil man se, at Fritid var der ikke meget af, saa meget mere som Natten til Tider blev benyttet, naar et eller andet ved Prøverne ikke helt havde været, som det skulde. En Reform, som Skuespillerne formentlig have sat mere Pris paa end den førstnævnte, var Oprettelsen af et Skuespillerraad, der skulde være medbestemmende ved Repertoirevalget og Iscenesættelsen. Immermann var ingen Ven af den megen læggen Vægt paa Udstyret, noget, der var fremkaldt ved de saa populære Melodramaer; Scenetekniken stod allerede den Gang paa et ret højt Standpunkt, og ved Opførelsen af et Stykke som Raimunds *Verschwender* stilledes der store Krav i saa Henseende, endog Changementer for aabent Tæppe fandt Sted her. Da Theatret i Düsseldorf som de fleste andre tyske Hof- eller Stadstheatre ogsaa havde Opera, saa kunde der ikke godt være Tale om en Simplificering af det ydre, sceniske Apparat; Datidens Yndlingsopera, Webers »Jægerbruden«, lader sig da ogsaa vanskeligt opføre mellem nøgne Vægge.

Immermann maatte bøje sig for den herskende Smag, men da han et Par Aar efter at være traadt tilbage fra Stillingen som Theaterleder, var blevet anmodet om at lede Indretningen af en privat Scene, som Malerne ved Akademiet skulde benytte til Dilletantforestillinger, gav han sig helt sin Tanke om Simplificering i Vold. Bemeldte Theater blev saa vidt muligt indrettet som den gamle Shakespeareske Scene, der paa sin Side atter havde haft det gamle græske Theater til Forbillede. Grundtanken for Immermann var at komme bort fra den dybe og smalle Scene og erstatte den med en, der var bred

DEN AF IMMERMANN CONSTRUCEREDE SCENE I DÜSSELDORF

og uden Dybde, her mente han var det langt lettere at foretage smukke og sindrige Grupperinger. Scenen skulde saa meget som muligt i Kontakt med Tilskuerpladsen, Proscenium og Orkester maatte som de adskillende Momenter fjernes, saaledes at Publikum paa en Maade sad paa selve Scenen. Denne var delt i tvende Dele, den forreste, der skulde forestille Rummet udenfor Husene, saasom Have, Gaard, Skov, Havn; herfra førte et Par Trin op til en mindre Scene, hvor man befandt sig inden Døre; herinde foretoges de ganske rudimentære Sceneforandringer, medens den forreste Del af Scenen altid forblev den samme; skulde der ske en Dekorationsforandring, blev der trukket et Draperi for mellem den bageste og den forreste Scene, og forinden gik de optrædende ned af Trinene og fortsatte Optrinet paa den anden Scene, saaledes undgik man ogsaa Pauser. Kunsternes Fremførelse af Shakespeares »Helligtrekongersaften« skal have virket særlig godt som Følge af den Maade, hvorpaa Scenen var bygget.

Elise fulgte med stor Interesse denne Immermanns Virksomhed, var til Stede ved Prøverne for at give gode Raad og tilbragte hyppig Aftenerne i Theatret.

Efter at Lützow havde giftet sig igen, fandt Elise sig foranlediget til at ansøge Frederik den VI. om Tilladelse til at genoptage sit Pigenavn, hvilket blev bevilget. I 1832 døde hendes Fader, hvis sidste Aar havde været sørgelige, hans før saa stærke Helbred var blevet vaklende, Elise havde skrevet til ham og foreslaaet, at hun skulde komme til Tranekjær for at pleje ham, men den gamle General var blevet sær med Aarene og holdt ikke af Forandringer i sin daglige Maade at leve paa,

han gav derfor Elise et ganske utilsløret Afslag, hvilket krænkede Datteren dybt. Finanserne vare i en bedrøvelig Tilstand, Gælden bundløs, Situationen var en saadan, at Elises Fætter ved Generalens Død forlangte Betænkningstid, inden han bestemte sig til at tiltræde Arven. Da han havde taget sin Bestemmelse, lukkede han Slottet, lod holde Auktion over Indboet og bosatte sig i et lille beskedent Hus i Tranekjær By, hvor han blev boende, indtil det ved den yderste Sparsommelighed var lykkedes ham at bringe Godserne paa Fode. Til Trods for sine vanskelige Kaar overholdt han punktlig de Forpligtelser, der paa Grevskabets Vegne vare indgaaede overfor Kusinen, og det var behageligt for Elise at vide, at hun under Fætterens dygtige og ordentlige Bestyrelse af Grevskabet vilde være sikker paa at faa sin Appanage regelmæssigt udbetalt.

X. ELISE OG IMMERMANNNS DIGTNING

VI HAVE SET, at allerede i Münster havde Elise haft megen Indflydelse paa Immermanns digteriske Produktion, og at flere af de Værker, Digteren skabte i de Aar, vare blevne til under Indtrykket af hans Kærlighed til hende. Nu, hvor de som i Düsseldorf boede sammen, kunde det ikke være anderledes end, at den hidtidige Paavirkning maatte vokse. Elise og hendes Ven boede ikke alene i samme Hus, men hans Arbejdsværelse var ogsaa hendes, hun sad derinde, medens han arbejdede, altid parat til at høre paa, hvad han vilde læse for hende, thi det blev ham efterhaanden en kær Vane at læse alt, hvad han skrev, op for hende. I Düsseldorf har han ikke udgivet een Linie, som hun ikke havde læst igennem og udtalt sin Mening om. Hendes Udtalelser indeholdt ofte Kritik, og ligesaa ofte rettede han sig efter hendes Kritik; Immermann var nok en myndig Mand og en stejl Natur, overfor Bladkritik kunde han blive vred og bitter, og han kunde fare op og blive ophidset, ikke blot over ligegyldige Menneskers Dom, men selv naar Venner mundtlig havde noget at udsætte paa, hvad han havde skrevet. Overfor Elise var det noget andet; han følte ingen Mistro hverken til hendes ærlige Mening eller

til hendes Dømmekraft og var sikker paa hendes aldrig svigtende Smag og fine Forstaaelse; naar Elise med nogle faa Ord havde gjort Rede for det, hun mente var uægte eller uskønt, betænkte han sig ikke længe, diskuterede knap Spørgsmaalet, men satte sig taalmodigt til at rette det skrevne. Det var aldrig paa nogen paagaende eller ubehagelig Maade, Elise fremførte sin Kritik, der sædvanligvis først kom, naar hun var bleven spurgt; den milde og yndefulde Form, hun raadede over, kunde bevirke, at en i sig selv affejende Dom ikke virkede stødende paa ham, og saa det, at hun ingen overflødige Ord brugte, men kort og concist fremførte sine Indvendinger; hun afbrød ham aldrig, naar han læste noget op for hende, eller udviklede for hende, hvad han havde skrevet, hun hørte opmærksomt efter, hvad han fremførte, sad gerne tavs nogen Tid, seende ned for sig, naar hun var klar over, hvad hun vilde sige, slog hun sine Øjne op og lod dem hvile paa ham, medens hun talte. Hvor meget der var suggestivt, Elises blaa Øjne havde Magt over ham, hvor meget der var Raisonnement fra hans Side, er naturligvis vanskeligt at udrede, begge Dele virkede vel i Forening, men selv Elises Fjender vare enige i, at hendes Indflydelse paa Immermanns Digtning kun var af det gode.

Det var ogsaa i Digterens Arbejdsværelse, at Vennerne samledes omkring det lange Bord, lyse, lette Gardiner hang omkring Vinduerne og spærrede ikke for Udsigten til den store Have udenfor; paa milde Sommerdage stod Havedøren aaben, og Duften fra Rosenvældet derude trængte ind i Stuen. Paa den ene Væg havde den meget loyale Immermann anbragt et legemsstort Maleri af

Frederik Wilhelm den III., der var Mesteren meget bevaagen, paa den anden Væg hang et Maleri af Elise; midt for Bordet sad Immermann bred og myndig, han var den, der mest førte Ordet, naturligt nok, eftersom han var den betydeligste og den, der mest havde Ordet i sin Magt. Rundt omkring ham sad Uechtritz, Schnaase, Mendelssohn, Grabbe, Schadow, Maleren Lessing, det var den faste Stok, men mange andre, mere flygtige, Gæster toge ogsaa Plads omkring Bordet, sjældent saas en Kvinde, og mellem alle disse Mænd sad Elise ganske alene; der var dog en enkelt, som under sine Besøg skulde være selvanden Kvinde til Stede ved de litterære Sammenkomster, og det var Professorinde Dieffenbach, der var gift med en af Datidens berømteste Kirurger, og som havde hørt til Elises nærmeste Omgang det Aar, hun levede i Königsberg; Forholdet var bleven uddybet gennem en fortsat Brevveksling, senere skulde Fru Dieffenbach komme til at spille en betydelig Rolle i Elises Liv og vise sig meget opofrende imod hende. Immermann følte sig frastødt af den af Ydre meget utiltalende Dame med den stærkt udprægede Lyst til at sige Sandheder, men han fandt sig i hendes Selskab, da han saa, hvor meget hun holdt af Elise. Under Sammenkomsterne drøftedes ikke alene litterære Emner, men Immermann læste op af sine nyeste Skrifter, det samme gjorde Uechtritz. Grabbe, der af Immermann var tilkaldt som en Slags litterær Konsulent for Theatret, læste sine Afhandlinger, man drøftede Theatrets Drift, i hvilken ikke alene Digterne og Mendelssohn vare interesserede, men ogsaa Malerne, der havde paataget sig at male Dekorationer til Stykkerne; ogsaa Kunstforeningen havde sine Møder

her. Det var et rigt Samarbejde mellem alle disse Mænd, der ellers virkede paa forskellige Omraader, og som mødtes i fælles Interesse for at fremme kunstnerisk Liv i Düsseldorf; det Samarbejde satte rige Frugter baade i Byen og Rhinegnen og fik Betydning for hele Tysklands aandelige Liv. I denne Kreds talte Elise ikke meget, hun plejede gerne at sige, at naar hun var sammen med saa kloge og dygtige Mennesker, vilde hun heller tie og høre efter. Tie gjorde hun imidlertid ikke, men hun brugte ikke ret mange Ord, hun antydede sit Bifald over noget, der blev sagt, med et Nik eller en kort Bemærkning; paa denne Maade forstod hun ogsaa at lede Samtaler bort fra Baner, som ikke tiltalte hende, eller som hun fandt uheldige eller farlige, det lykkedes hende næsten altid, da hendes store Lethed i at omgaas og behandle Mennesker her kunde gøre sig gældende, ogsaa hendes Magt over Menneskene virkede her, hun imponerede disse Mænd ved sin Sikkerhed og Ro, og ved det, at hun sjældnen sagde noget forkert, og alle havde de det paa samme Maade som Immermann, de følte Tillid til hendes aandelige Evner og til hendes litterære Dom; ogsaa Mendelssohn søgte Raad hos hendes musikalske Instinkt. Her gentog sig det samme, som vi huske fra hendes Samliv med Lützow, ligesom de Lützowske Officerer sværmede for deres Chefs Frue, saaledes sad mangen af Immermanns litterære Venner fortabt i Beskuelsen af Elises straalende Blik. Lige saa lidt som Lützow tog Immermann sig dette nær, han vidste, at det hele var ganske uskyldigt, endog den plumpe og forfaldne Grabbes ulykkelige Kærlighed, der ikke alene gav sig Luft i ømme Blikke, men ogsaa i glødende Kærlighedsbreve, gik han

let henover. Elise og Immermann havde ingen Hemmelighed overfor hinanden, de Breve, de modtog, vare fælles Ejendom; udenfor den Tid, da Immermann arbejdede i Landsretten, vare de altid sammen, Elise gik ganske op i den Opgave, hun havde paataget sig, at være saa meget som muligt for Vennen; noget Baand lagde hun ikke paa ham, det behøvedes heller ikke, for hun gjorde Livet saa behageligt for ham, at han ikke ønskede det anderledes. Han var udenfor Landsretten fri for at tænke paa Livets Smaabekymringer, hun, den praktiske og i Livets Skole øvede, ordnede alt for ham, og han lod hende gøre, som hun vilde, glad over at slippe for Ulejlighed. Kun een Ting pinte ham, det skæve i deres Forhold, han, der havde en Afsky for alt Bohêmevæsen og uregelmæssig Livsførelse, blev aldrig træt af at opfordre hende til at gifte sig med ham. Sidste Gang, han friede til hende, var han 42 Aar, og hun 50, men hun var stadig ubønhørlig. Man tør vel nok antage, at den væsentlige Grund til hans Misfornøjelse med det uregelmæssige i Forholdet var Ængstelse for Elises Stilling, som han med Rette mente led herunder.

Vi vilde nu gaa over til en nærmere Betragtning af de Værker, som Immermann skrev i Düsseldorf under Elises Paavirkning, og det vil da være naturligt at se paa det Værk, hvor Paavirkningen var størst, nemlig »Merlin«.

»Merlin« er vel nok det tankerigeste af Immermanns Værker, tillige det, hvor han har nedlagt mest af sin egen Person; han kom til det gennem Studiet af Mytherne om Gralen, de samme, som senere førte Richard Wagner til hans dybeste Værk Parcifal. Det, Immermann

vil hævde i »Merlin«, er det, at Menneskeheden og det enkelte Menneske aldrig kommer udenom Dualismen, Kravet om sædelig Renhed støder sammen med den hedenske nydelsessyge Natur. Dette er legemliggjort i selve Bogens Helt, der er Søn af Satan og en uberørt Jomfru. Satan er en Art Prometheusnatur, en Type fra den græske Oldtid, en glad-sanselig Natur, ganske jordbunden, medens Jomfruen Candida repræsenterer Askesen; det er ved magiske Kunster, at Satan faar hende i sin Magt, kun hendes Legeme bliver besmittet ved hans Omfavnelser, ikke hendes Aand; den Søn, der fremgaar af Forbindelsen, Merlin, arver mest af Moderen, saaledes som Physiologerne vil hævde er det almindelige, hans Livsopgave bliver ligesom for Parcifal at drage den hellige Gral frem, denne Opgave kræver Renhed; selve hans Fader frister ham og bringer ham paa Afveje, men han frelses til sidst gennem fuldstændig Underkastelse under Jehova, og han dør med de Ord: »Helliget vorde dit Navn«. Immermann kendte selv fra sit eget Liv grundigt til denne Spaltning i den menneskelige Natur, ogsaa han havde og havde haft meget at slaas med i sit Indre, han pintes ofte af de Modsigelser, som mødte et stræbende Menneske, der stadig maatte gaa paa Akkord med sig selv. Det tragiske ved denne Digtning, det, der giver den et Haabløshedens Præg, er Overbevisningen om, at Mennesket aldrig kan komme udenom Dualismen, ved Theorien om den ubetingede Underkastelse under Jehova er Knuden ikke løst, men overhugget. Immermanns Satan, der er saa langt fra Goethes Mephistofeles, som tænkes kan, har Træk, som Digteren med velberaad Hu har laant fra sin Ven Heine, Livsnydelsens Forkynder, Hævderen

GRABBE UECHTRITZ

IMMERMANN

LESSING

ELISE

HAVESTUEN I DERENDORF

af Sansernes Ret. I Immermanns Digterliv svarer »Merlin« til »Faust« i Goethes, ligesom »Faust« har »Merlin« været Genstand for talrige Commentarer, allerede i Digterens levende Live, mange Ting forekomme Immermannforskerne uklare, det gælder særlig Hentydningerne til Forhold i Digterens Samtid og Satirer over Mennesker fra dengang, som »Faust« har »Merlin« fundet Efterlignere; hvor mærkeligt det end lyder, har Richard Wagner været undergivet Immermanns Paavirkning, baade Immermanns Behandling af Tristan-Mythen og af Gralsmythen fængslede den store Digter-Komponist, og man kan ikke komme udenom den Ting, at Immermanns »Tristan og Isolde« er Forløberen for det Wagnerske Musikdrama af samme Navn, og at Parcival viser Forbindelse med »Merlin«. »Tristan og Isolde« saa først Dagens Lys, efter at Immermann og Elise havde forladt hinanden, men Bogen er alligevel nøje knyttet til hende, thi Immermanns Stilling til Lützow og Elise var ganske den samme som Tristans til Kong Marke og Isolde, og Digterens egen indre Kamp mellem den nye Kærlighed til den unge Marianne Niemeyer og Pligten, som han følte bandt ham til Elise, var Tristans Kamp mellem Pligt og Kærlighed; det maa derfor siges, at »Tristan og Isolde« er endnu personligere end »Merlin«, og det er ikke saa underligt, for Immermann skrev det, ligesom for at befri sit Hjerte for Angeren, og for at glemme den Spaltning, der var kommen ind i hans Liv. Naar Richard Wagner frembragte sine Musikdramaer, var det i flere Tilfælde hans Forhold til Mathilde Wesendonk og de dermed forbundne Forviklinger, der inspirerede ham, ganske

som det mindst lige saa indviklede Forhold til Elise inspirerede Immermann.

Immermanns »Alexis« er i Lighed med Schillers »Wallenstein«, en Trilogi, de tre Dramaer, der hører til Trilogien, omhandle Kampen mellem det ny og det gamle i Czar Peters Rusland, den tragiske Konflikt skabes ved Peter den Stores svigtende Tro paa hans egen Mission, derved bliver Sønnen Alexis' Henrettelse dobbelt tragisk. Digteren selv synes at gøre Czarens Tankegang til sin egen, han fremstiller Czarens Reformer som paaklistrede, idet de ikke kunde bunde i Nationen selv, og staar uden Forbindelse med Fortiden. I Tragedien »Kejser Frederik den 2den« skildrer Immermann Kampen mellem Hohenstauffer-Kejseren og Pavedømmet. Frederik den 2den indtager her det højst moderne Standpunkt, at Paven bør nøje sig med det aandelige Førerskab og give Afkald paa den verdslige Magt, en Anskuelse, som Innocens den IV. ikke er rigtig tilbøjelig til at gaa ind paa. Ved Siden af denne Kamp rummer Stykket en Intrige, der opstaar derved, at Kejseren i sin Lejr medfører en ung Saracenerpige, i hvem Frederiks ene Søn forelsker sig, og optændes af Jalousi paa sin Broder, fordi han tror, at ogsaa denne har kastet sine Øjne paa den unge Pige. Paven benytter Kejserens synlige Optagethed af Saracenerinden til at mistænkeliggøre ham i hans Undersaatters Øjne og faa dem bildt ind, at Kejseren ikke er nogen god Katolik, men derimod Muhamedaner. I Tragediens Slutning aabenbares det, at Saracenerinden er en naturlig Datter af Kejseren. Baade »Alexis« og »Frederik den 2den« ere blevne til under Paavirkning af Schiller; navnlig i »Frederik den 2den«, der ligesom Wallenstein er

Stjernetyder, er der stærke Reminiscenser fra Schiller. Begge de sidstnævnte Stykker kom hurtigt frem paa de tyske Hovedscener, først i Hamborg, hvor Immermann i det hele taget stadig blev mødt med Forstaaelse og Anerkendelse.

Immermann skrev et satirisk Digt, som er blevet forskellig bedømt og af mange fordømt, formedelst dets Ondskab, det er Tulifäntchen, Navnet anses af nogle for at være ensbetydende med et gammelt tysk Ord for Børnehue, andre ville føre Navnet tilbage til Platens Yndlingsblomst Tulipanen, det sidste kan have nogen Rimelighed for sig, idet Digtet paa det skaanselsløseste angriber Platen. Digtet begynder med de Ord, som Immermann saa ofte i Tale og i Breve kom tilbage til: »Modsigelse, du Verdens Herre«, Modsigelse fandt Immermann alle Vegne, den største Modsigelse fandt han hos Vorherre, som han fremstiller som det positive, der ligger i Strid med det negative, Synden. Senere har Immermann udtalt, at hans Grundtanke i Digtet er at opløse Modsigelsen mellem Kravet og Ydelsen. Digtet handler om de Smaas Kamp mod de Store, og at Digteren ikke er ubetinget tilbøjelig til at holde med de Smaa, derom vidner de Ord, der maa opfattes som Motto for Digtet »Vor Tid tilhører de Smaa, Verden kræver de smaa Mænds store Gerninger«, det drejer sig baade om Smaa i legemlig Forstand — Hovedpersonen er født som Dværg — og, navnlig, i overført Forstand. Hovedpersonen, der allerede begynder at snakke, medens han ligger i Vuggen, et Motiv, som Gustav Wied har udnyttet meget morsomt i et af sine Satyrspil, sidestilles med et »Vidunderbarn«, der synger som en udlært Sanger, men endnu ikke har lært

at tale, og som henrykker Publikum derved, at man ikke behøver at tænke under Barnets Præstationer. Digteren viser ret tydeligt, hvor hans Sympathi er, naar han fortæller om, hvorledes Trediestand, de Smaa, fortrænger Adelen fra dens Godser, et Emne, han senere uddyber i »Die Epigonen«. I Modsætning til Holberg, der i sin »Don Ranudo« kun har Øje for det latterlige i sin Komedies Hovedperson, fremstiller Immermann her en Art Don Ranudo, der er skildret med Sympathi. Ogsaa sig selv gør Immermann til Genstand for Satire, idet han fremstiller sig selv som en af de Store i Kæmpen Schlagadoros' Skikkelse; Kæmpen er tung, barsk, kantet, bruger stærke Udtryk; der hentydes til Elises Bestræbelser for at mildne den i sig selv blødhjertede Immermann.

»Tulifäntchen« er Immermanns officielle Brud med Romantiken og danner Overgangen til »Die Epigonen«, han erklærer Romantikerne Krig og retter sin hvasse Satire mod Romantikens mest yderliggaaende Repræsentant Fouqué og dennes typiske Bog »Undine«. Immermann havde haft en Høne at plukke med Fouqué paa Grund af dennes ostentative Brud med ham efter Studenteraffæren i Halle.

Vi saa ovenfor, at medens Immermann styrede Theatret i Düsseldorf, bragte han kun nogle enkelte af sine egne Skuespil paa Scenen, men han skrev heller ingen Skuespil paa den Tid, han arbejdede hjemme paa »Die Epigonen«. Vi have gentagne Gange haft Lejlighed til at omtale denne Bog, naar Personerne fra det virkelige Liv nævnedes som Optrædende i Romanen, fremfor alle Elise. Dette meget omfangsrige Opus var hele tolv Aar under Arbejde, fra 1823—35. »Die Epigonen« skal give et Bil-

lede af Immermanns egen Tid, der efter hans Mening var en Overgangstid, hvor det nye endnu ikke er skabt, men hvor man lever paa de forgangne Tiders Værk, og Bogens Navn var da ogsaa oprindelig »De samtidige«, men efterhaanden som det blev Digteren klart, at det, der hviler som et Tryk paa alle hans Personer, er det, at de lever i en Periode, der er fulgt efter den store Tid, Napoleonstiden og Frihedskrigen, og som derfor maa forekomme dem mat og farveløs, thi de have selv oplevet den store Tid, forandrer han Bogens Navn til »Die Epigonen«; Hovedpersonen Hermann har deltaget i Frihedskrigen, og han føler nu bagefter den samme Tomhed, som vi ovenfor have skildret i vor Omtale af Lützow og hans Hustru i den første Tid efter Frihedskrigen. »Die Epigonen« bliver paa den Maade et Sidestykke til Alfred de Mussets »La confession d'un enfant du siècle«, der skildrer lignende Stemninger og Tilstande paa den anden Side Rhinen. »Die Epigonen« har i sig noget baade af Wilhelm Meisters Lehrjahre og af dens Fortsættelse »Die Wanderjahre«, Hermann vil ligesom den unge Wilhelm Meister først ikke vide noget af en Livsgerning, først senere gribes han af Tanken om, at Mennesket foruden at arbejde paa sin egen Udvikling har den Pligt at udrette noget i Verden. Hermann har Tyskerens romantiske Rejselængsel, der imidlertid ikke udelukkende har som Maal at gøre Ungdommens Drømme om Eventyr til Virkelighed, men ogsaa en Stræben efter gennem Rejser at opnaa Dannelse, Kundskaber, Verdenserfaring, ud fra den selviske Tanke, at Personlighedens Udvikling maa gaa forud for alt. Denne Rejsen har for Immermann en praktisk Betydning, Romanen skal være

en Skildring af Samtidens Tyskland, han kan saaledes paa en bekvem Maade lade Læseren følge med og paa Rejsen se alle de Foreteelser i Tiden og de Menneskeklasser og Typer, som Forfatteren vil gøre ham bekendt med. Noget af det interessanteste indenfor Samfundsskildringen er Beskrivelsen af Brydninger og Rivaliteter mellem Aristokrati og Handelsstand, saaledes som vi kender den fra Immermanns umiddelbare og jævnbyrdige Efterfølger Gustav Freytag og hos dennes adskilligt ringere Efterfølger Spielhagen. Der er blot den Forskel, at Immermann ikke alene søger at være upartisk, men i Virkeligheden er det; en subtil Immermannforsker har gjort gældende, at det lange Samliv med Elise bevirkede, at Immermann kunde se fordomsfrit paa den Samfundsklasse, hun tilhørte, anderledes med Freytag, der utvivlsomt gerne vil være upartisk, men bliver det stik modsatte, idet han i sine Bøger stadig optræder som den dannede Middelstands Advokat og derved halvvejs tvinges til at blive den anden Parts Anklager. Denne Brydning, der skulde fortsættes i Livet og Litteraturen og blusse højt op under den sidste Hohenzollernske Kejser paa en Tid, hvor Parterne benævnedes »Storindustrielle« og »Junkere«, har sin første Skildrer i Immermann. Og saa noget saa aktuelt som Jødernes stærke Fremtræden og den derpaa følgende Antisemitisme træffer vi i »Die Epigonen«. En morsom Satire rummer Bogen i Skildringen af Hermanns Ven, der sværmer for Frihed og Lighed og er glødende Philhellen; den unge Mand drager fuld af Begejstring mod Syd for at deltage i den hellenske Frihedskrig, men standser i München, hvor han bliver indført i en Philhellenerklub. En af Klubbens

Medlemmer, en Brygger, har store Planer om at lykka-
lyggøre Grækerne med et bayersk Ølbryggeri, som han
agter at anlægge ved Foden af Akropolis, disse Planer
tiltaler Frihedskæmperen, og da Ølbryggeren har en pæn
Datter, der oven i Købet er et godt Parti, beslutter den
unge Mand at blive i München, gifte sig med den unge
Pige og gennem Deltagelse i Faderens Planer angaaende
Grækernes Forsyning med bayersk Øl virke for den hel-
lenske Sag. Da Hermann mange Aar efter genser Ung-
domsvennen, er den tidligere Forkæmper for Frihed og
Lighed, Kæmperen in spe for Grækenlands hellige Sag
lykkelig og vel havnet i Philistrenes Land som Politi-
kommissær, højt anset for den Dygtighed og Iver, hvor-
med han opsnuser og angiver Demagoger.

Gennem »Die Epigonen« brød Immermann en ny Bane,
tildels med Hensigt, han ringeagtede den paa den Tid,
Bogen kom ud, populære historiske Roman, som Walter
Scott havde bragt paa Moden. Et mere direkte Angreb
paa den historiske Roman rettede han dog først i sin
senere udkomne Bog »Münchhausen«. »Die Epigonen«
er en dybt pessimistisk Bog og skildrer den Periode, som
vore Bedstefædre med et vemodigt Suk kaldte »de gode
gamle Dage«, i alt andet end lyse Farver, han fremstiller
den som en Bornethedens og Philisteriets Tid, hvor
Middelmaadigheden var sat i Højsædet, og Folk hverken
vare gode eller onde, det, som en senere Tid har ment
var Sindets Ro og aandelig Ligevægt, skildres her som
Sløvhed. Det, som især virker utiltalende paa Immer-
mann, er Tidens nivellerende Tendens, dens Uvilje mod
den Fremragende, den Begavede; store Mænd er ikke i
Kurs som i den store Tid og holdes med Flid nede;

Trediestand, til Fordel for hvem den franske Revolution udøste Strømme af Blod, den Stand, hvis Karaktermærke er Penge og nogen Skoledannelse, trænger sig ogsaa i Tyskland frem til den førende Rolle og bidrager til Nivelleringen. De, der som Heine højlydt tilkendegiver deres Væmmelse ved denne Tilstand, føler Jorden brænde under deres Fødder, drager i en Slags ufrivillig Landflygtighed, hengiver sig til det, som i de Tider udtryktes med Navnet Weltschmerz, og søge Trøst i Mindet om svundne Tider eller i Fantaseren om kommende bedre Tider, kun Philistrene ere lykkelige. I »Die Epigonen« skimter man allerede saa moderne Foreteelser som Industrialiseringen, Kampen mellem Kapitalen og Arbejderne, overfor hvilket Spørgsmaal Immermann eller hans alter ego Hermann nærmest stiller sig refererende, men man mærker, at han ser med Ængstelse ind i Fremtiden. — Om Folkets Deltagelse i Statsstyrelsen udtaler han sig Gang paa Gang med bitter Spot, paa samme Maade behandler han Kvindeemancipationen: Madame de Staël var ham højlig imod, og da man engang overfor ham drog en Parallel mellem hende og Elise, blev Immermann meget ilde tilmode. Det, som frastødte ham mest ved Trediestand, er dens Tillid til, at Verden skal komme til at tilhøre den i Kraft af dens Penge.

For Nutidslæseren er »Die Epigonen« forholdsvis let læselig, den er lettere for ham at faa fat paa end Goethes Wilhelm Meister, svarer i saa Henseende nærmest til Goethes Wahlverwandschaften, der af den gamle Olympiers Romaner er den, som den moderne Læser kan gaa til med de færreste Forudsætninger. »Die Epigonen« har, bortset fra sin egen Værdi, den Interesse for vor Tid, at

ikke alene Romanforfatterne fra Midten af det forrige Aarhundrede ere stærkt paavirkede af den, men ogsaa saa hypermoderne Mænd som Sudermann, Hauptmann, Thomas og Heinrich Mann have Tilknytning til Bogen.

Bogens Personer er et fuldstændigt Portraitgalleri af levende Personer, som Forfatteren kendte fra Magdeburg og Düsseldorf, ikke saaledes at forstaa, at de paa-gældende ere fremstillede, som de gik og stod i det daglige Liv; mellem Elises og Johannas ydre Forhold er der saaledes Forskelligheder, men Immermann lader Personerne tale, som Modellerne talte, han lader Hermann tale ganske, som man senere kunde se ham selv udtrykke sig i sine efterladte Breve, og navnlig ere Karakterene de samme, selvom Karaktertrækkene kunde være fordelte paa flere Personer; der er saaledes ikke Tvivl om, at Elise paa flere Punkter har staaet Model til den verdensfjerne Hertuginde, der i Lighed med Elise oversætter Walter Scotts Ivanhoe fra Engelsk til Tysk. Samme Hertuginde stilles op som et interessant Modstykke til Købmanden, hun repræsenterer den svindende Tid, han den kommende, den jordbesiddende Adel maa paa Grund af de stedfundne Krige og de ved dem fremkaldte Skatter afhænde Dele af sin Jord, hvor Købmandstanden rykker ind ved Hjælp af sine Kapitaler, og Immermann skildrer her en af ham godt kendt Magdeburgsk Storkøbmand og Jordspekulant, der rykker ind paa et Gods, omskaber alt til udelukkende praktisk Brug, de smukke Sale, hvor æsthetiserende Mennesker som Hertugen og hans Hustru førte en forfinet Selskabelighed, anvendes nu som Kornmagasiner, Parkerne og Haverne

forsvinder, Blomster, Roccopavilloner, Statuer maa vige for ryggede Skorstene. Paa dette som paa adskillige andre Steder aabner der sig for Læseren Perspektiver, der bevirker, at han under Læsningen tror, han befinder sig i en langt senere Periode, man øjner den Overgang fra Landbrug til Industrialisering, der skulde karakterisere de seneste Tider. Portraittere gør Immermann, naar han fortæller om de forskellige, der søger fra den protestantiske Religion over i den katholske, hans Ven Maleren Schadow er et meget kendt Exempel, ligeledes to af Frederik Wilhelm den 3dies Søsken; det skildres, hvorledes et uordentligt Liv og den derved fremkaldte urolige Samvittighed kan kaste Vedkommende over i Armene paa den mere overbærende katholske Kirke, hvorledes Proselytten bliver endnu ivrigere efter at omvende andre, end den fødte Katholik plejer at være det, hvorledes den katholske Kirke søger at gøre det hele saa nemt og behageligt som muligt baade for den nyomvendte og for den, der søges lokket over. I Johannas Mand genkender vi Lützow, Elises Salon portraitteres i Johannas Aftenselskaber med den brogede Forsamling af forskelligartede Mennesker, mellem hvilke vi træffe en ung fantastisk anlagt og sværmerisk Prins, et levende Billede af den senere Kong Frederik Wilhelm den 4de.

»Die Epigonen« er en Skildring af Virkeligheden, dette gælder ikke saa meget om Personerne, som Situationerne og Begivenhederne, i det hele taget er Personerne ikke saa meget til i »Die Epigonen« for deres egen Skyld som for at bidrage til at give Tidbilledet, de maa ofte opfattes som Staffage. Immermanns Stræben bort fra Romantiken hænger noget sammen med den Omstæn-

dighed, at Elises Indflydelse paa ham var i Aftagen, hun var og blev Fuldblods Romantiker og søgte at holde ham fast ved den Retning, hun hyldede, men efterhaanden som hendes Indflydelse aftog, gled Immermann den modsatte Vej, Svingningen foregik langsomt, det var, som alt nævnt, i en Aarrække Immermann arbejdede paa Epigonerne, og under den gradvise Omformning af Bogen foregik Overgangen til Realismen. Personerne myldrer gennem Bogen, og hver eneste Klasse eller Art af Mennesker er medtaget, Handlingen er meget indviklet og minder særligt gennem de indfildrede Familieforhold om Goethes Wahlverwandschaften, medens Wilhelm Meister stod som Forbilledet. »Die Epigonen« naar ikke op til Wilhelm Meister i Skønhed og Poesi, men Bogen er mangfoldigere, spænder over videre Felter. Som det er blevet sagt, at med Wilhelm Meister blev den første tyske Roman skrevet, kan man med en vis Ret sige, at med »Die Epigonen« kom den første realistiske Roman.

Populær hos Samtiden kunde »Die Epigonen« ikke blive, navnlig ikke hos den liberale Del af Læserne, om det saa var selve Titelen paa Bogen syntes den mange ligefrem fornærmelig, man holdt ikke af at blive kaldt for en Epigon, men det var dog den almindelige Mening, at qua Tidsbillede var Bogen et vigtigt Supplement til Wilhelm Meister. Immermannforskeren Schultess kaldte den senere Wilhelm Meisters Fortsættelse og tilføjer træffende, at Gustav Freytags »Soll und haben« atter danner Fortsættelsen af »Die Epigonen«, og at disse tre Værker, »Wilhelm Meisters Wanderjahre« inclusive, danner et Tidsbillede, som den tyske Litteratur ikke har Mage til, og som

spænder over den sidste Halvdel af 18de og første Halvdel af 19de Aarhundrede. Elise udtalte efter Immermanns Død, at »Die Epigonen« var Digterens ypperste Værk, i denne Dom turde der være mere Lidenskab end sober Kritik, og det er næsten umuligt andet end at gaa ud fra, at det, at ikke Elise, men hendes unge Medbejlerinde, havde inspireret »Münchhausen«, der med Rette betragtedes som Immermanns Hovedværk, har paavirket hendes Dom. En almindelig Anke mod »Die Epigonen« var den, at Immermann i endnu højere Grad end i sine tidligere Bøger havde taget en Del af sit Stof fra andre, en Anke, som til alle Tider er bleven anvendt som Angrebsvaaben af Folk, hvis Opfattelse af Begrebet Originalitet er noget forvirret; Immermann kunde med fuldt Føje svare: »at ingen er med Støvler og Sporer gaaet ud af sin Moders Liv, men hvert Menneske har støttet sig til Forbilleder«. Den tyske Læseverden havde efter Epigonernes Fremkomst ventet, at Immermann nu udelukkende vilde slaa sig paa det rent episke, efter at Kritiken havde slaaet fast, at han først i »Die Epigonen« havde fundet sig selv. Ikke desto mindre var det næste, der kom fra Immermanns Pen, »Ghismonda«, en larmoyant bloddrypende Tragedie, hvortil han havde hentet Emnet fra en af Boccaccios Fortællinger. Bag dette hans sidste og i rent teknisk Henseende bedst tilrettelagte Drama laa en Trang til at udløse noget i hans Sjæleliv, han var nemlig begyndt at blive ked af Elise og af Samlivet med hende, under den Synsvinkel maa dette Drama ses. Digterens bitre Sindsstemning læses tydeligt ud af Scenerne, dobbelt paafaldende bliver denne bitre Tone, naar man tænker paa den jublende Stemning, hvori hans efterfølgende

Bog »Münchhausen« er undfanget, men mellem »Ghismonda«s Afslutning og »Münchhausen« laa ogsaa det første Møde med Marianne Niemeyer.

Naar vi gaar over til at tale om »Münchhausen«, fjerne vi os i Virkeligheden noget fra Elise, idet ikke hun, men en anden Kvinde, har inspireret Immermann til Værket, men i »Münchhausen«, dette Forfatterens sidste Værk, kommer man alligevel ikke uden om Elise.

Naar Immermann gav den første Del af sin Bog Navnet »Münchhausen«, saa var det af samme Grund som den, der lod Goethe give sit Hovedværk Navnet Faust og Byron sit Hovedværk Navnet Don Juan, nemlig for at betegne Bogen ved et Fællesbegreb, alle i Datiden vidste, hvad en Münchhausen betød saa godt som hvad en Faust og en Don Juan betød: En Mand, der lever i fantastiske Løgne, som han selv tror paa. Denne Mand, der her er skildret i Bogen, er gjort til et Sindbillede paa de dannede Klasser, hvis Medlemmer lyver af Konvensens og Vane og Lyst til at behage, ikke for egentlig at føre nogen bag Lyset eller ligefrem bedrage, derved bevirkes det, at hvorsomhelst Münchhausen kommer hen, mener Folk, der i Virkeligheden aldrig have set ham før, at kende ham igen; han er bleven set under en forskellig Skikkelse af hver enkelt, da hver enkelt lyver paa sin Manér; han virker ved sine aandrige Overdrivelser, ved sin Evne til at sige det, som Folk gerne ville høre, og som er dem behageligst, mere som en Fantast og er kun ubehagelig for Spidsborgerne indenfor de dannede Klasser og ganske uforstaaelig for Bondebefolkningen, der ikke kan fatte hans ironiserende Maade at tale paa. Münchhausen er altid »moderne«, i Pagt med »Tids-

aanden« og hylder Tidens Løgne. Ret beset er han en Romantiker, og Immermann vil ham til Livs, han skal virke som et afskrækkende Exempel, han og hans Aandsfæller have gjort en Linie i Schuberts Sang »Vandringsmanden«: »Der, hvor du ikke er, er Lykken«, til deres Evangelium, mens Immermann vil bevise, at Lykken netop ligger udenfor ens Dør, der hvor man har sin Virksomhed. Modellen til »Münchhausen« var Modeforfatteren Fyrst Pückler, hvis mest yndede Værk »Breve fra en afdød« for Immermann stod som Løgnens Incarnation, skrevet som det var udelukkende for at behage og glide let ned i Folk, holdt i en Salonkonversations overfladiske Manér. Hvad der navnlig ærgrede Immermann, var den i Virkeligheden stokreaktionære Fyrstes Leflen med Liberalisme og Fritænkeri og Beretningernes Upaalidelighed. At Lykken virkelig ligger udenfor ens egen Dør, vil Immermann godtgøre i 2. Del af Bogen, der nu ofte udgives selvstændigt, »Der Oberhof«. Her føres Læserne ud paa Landet i Westphalen mellem Bønderne, og Hovedpersonen er en rig Gaardmand, der tillige er Sognefoged. Forfatteren lægger ikke Skjul paa, at han nærer stor Sympathi for Gaardmændene, som han mener lyver mindre end Personerne i første Del af Bogen, de ere roligere, tale mindre, ere derfor ogsaa mindre udsatte for at give sig Fantasien i Vold; hvad der aabenbart tiltaler Immermann, er Bøndernes Konservatisme, baade i social, politisk og religiøs Henseende, Bonden er Monarkist lige ind til Marven, han vil ingen Constitution have, han siger som Kong Frederik Wilhelm den IV. senere udtrykte sig: »Der skal ikke være et

Stykke Papir mellem Kongen og Folket«. Kongen skal, siger den gamle Sognefoged, altid have det sidste Ord; i vigtige Sager skal han træffe Afgørelsen, men han maa ikke blande sig i Smaating, og han skal lade Folket have den videst gaaende personlige Frihed; Bønderne skulle gennem deres Sogneraad styre deres egne Anliggender. Disse »Anliggender« have unægtelig meget vide Grænser, idet Sognefogeden bl. a. ogsaa vil være Dommer; han optræder som saadan, idet han er den øverste Dommer i den hellige Fehme, der er kendt i Litteraturen fra Goethes Götz von Berlichingen og fra Kleist's Kätchen fra Heilbronn. Immermann har her haft en heldig Tanke, idet Fehmen netop hørte hjemme i Westphalen. Immermann tager Forbehold imod at blive anset som en ukritisk Beundrer af Gaardmændene, han siger utrykkeligt, at de ikke ere bedre end andre Mennesker, han dadler deres Fordomme, deres Standshovmod, der er langt stærkere accentueret end hos Adelen, der ikke ser ned paa andre, medens Gaardmanden betragter Husmanden som hørende til en lavere Kaste. Immermann vil blot hævde, at Bønderne ere ham sympatiske, og at han priser deres af ham fremhævede gode Egenskaber. Vi have ovenfor set, at Lisbeth, »den lyshaarede Lisbeth«, er et Portrait af Elises Datter, hun lever som Bondepige paa Oberhof, men der er ligesom hos Modellen til Figuren noget hemmelighedsfuldt ved hendes Oprindelse; hun lever i Nærheden af sin Moder, der ikke ved, at det er hendes Datter, og ikke mærker det mindste til Blodets Baand, man mindes her uvilkaarlig Elises Forhold til sin Datter. Lisbeth bliver gift med en

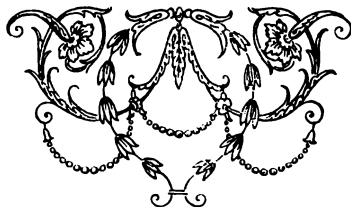
meget sympathisk skildret Greve, Oswald, der med Immermanns Tunge taler varme og indtrængende Ord til Fordel for Ægteskabet og for et Liv levet under regelmæssige Former, altsammen tydelige Allusioner til Elise og Marianne Niemeyer. Immermann fremstiller Foreningen mellem Oswald og Lisbeth allegorisk som en Forening mellem to Verdener, af hvis Sammenknytning en bedre Fremtid skal skabes.

»Münchhausen« gjorde straks ved sin Fremkomst stor Lykke, hertil bidrog sikkert den lyse optimistiske Tone, der gaar gennem Bogen, i Modsætning til Pessimismen i »Die Epigonen«, Satiren er mildere og harmløser end i den foregaaende Bog, Menneskene venligere bedømt.

»Münchhausen« læses endnu i Tyskland ligesaa gerne som dengang Bogen udkom; den skabte en Række Efterlignere, af hvilke Auerbach staar i forreste Plan med sine Landsbyhistorier. Forfatteren af disse var ærlig nok til aabent at erklære, at han var Immermanns Elev. Ogsaa Fritz Reuter har lært meget af »Münchhausen«. Mange Episoder i »Münchhausen« virker, som om de vare skrevne den Dag i Dag, Baron Münchhausens Luftfortætningsaktieselskab, der skal give $136\frac{3}{8}$ pro cent i aarligt Udbytte, de med svimlende Gager lønnede 12 Bestyrelsesmedlemmer, og de mange fine Folk, der ganske ugenert ere Deltagere i Münchhausens og hans Aktieselskabs Spekulationer og tvivlsomme Transaktioner, synes ved Læsningen ikke ganske fremmede. Ogsaa Beretningen om Aanderne minder om Nutidens Spiritisme og Borddans.

I Betragtning af den Udvikling, Immermann havde

gennemgaaet, og som havde kulmineret med »Münchhausen«, har man vist Lov til at slutte sig til den Recencent, der udtalte, at den 44-aarige Immermann var død for tidligt.

XI. ELISE OG IMMERMANN SKILLES

I 14 Aar havde Immermann med Melleumrum friet til Elise og bestandig faaet Afslag. Disse haardnakkede Afslag vakte efterhaanden Bitterhed i hans Sind, saa meget mere som han ikke kunde forklare sig Grunden dertil, han grublede over det og troede at have gættet den rigtige Grund, han skrev saaledes, nogen Tid efter at Elise havde forladt ham, til Schnaase:

»Der er en Ting, som jeg vel næppe behøver at udtale, og det er, at det selvfølgelig ikke var min Hensigt at angribe hende, naar jeg omtalte hendes Vægning ved at modtage min Haand. Grunden var hendes Ængstelse for ved dette Giftermaal at fremkalde et uopretteligt Brud med hendes Familie. Du kender hendes kærlige og usvigelige Troskab mod alle dem, hun har haft kær, og jeg maa derfor sige, at hendes skæbnesvangre Vægning skrev sig fra uoverstigelige Skranker, som hun selv i Kraft af sit indre Væsen havde rejst«.

Som alt ovenfor berørt har dette dog næppe været Grunden, og det fremgaar af flere Steder i Immermanns Breve, at Elise aldrig har sagt ham, hvorfor hun ikke vilde være hans Kone. I sin Krænkelser over Elises som det syntes ham urimelige og ubetimelige Afslag trak Im-

218

mermann, der iøvrigt havde Hang til at blive Eneboer, sig mere og mere ind i sig selv, han søgte ikke ud af Huset, Hjemmemenneske, som han var, men spærrede sig ofte lange Tider ad Gangen inde i sit Værelse; dette gav Anledning til ubehagelige og oprivende Scener mellem ham og Veninden, der paa sin Side ikke kunde forstaa, hvorfor Vennen holdt sig borte fra hende, og fremførte heftige Bebrejdelser, naar han efter saadanne frivillige Indespærringer atter kom til Syne, hun beskyldte ham for Lunefuldhed, Uberegnelighed, i Stedet for, hvad der skulde synes at have være det rimeligste, at lade som ingen Ting eller gaa let hen over Sagen. Til nogen Forklaring imellem dem kom det aldrig. Naar de to vare sammen, var Immermann i daarligt Humør og ordknap, det før saa inderlige og hjertelige Forhold var ganske forstyrret; det gik ikke alene ud over Immermann som Menneske, men ogsaa over hans Muse, og Lysten og Energien til at skrive svandt lidt efter lidt hen, hans Digtning havde hængt saa nøje sammen med Kærligheden til Elise, at efterhaanden som Forholdet kølnedes, svigtede hans digteriske Aare. Det i teknisk Henseende ulastelige Værk »Ghismonda«, som blev til under disse forvirrede Forhold, afgav Vidnesbyrd om, at Immermann ikke længer var sig selv. »Ghismonda« var et vel tilrettelagt Teaterstykke, men intet Digtværk. Det var ikke alene krænket Forfængelighed og Misfornøjelse med de skæve Forhold, hvorunder han levede, takket være Elises Uvilje mod at ægte ham, der pinte ham, han pintes mindst lige saa meget af Samvittighedsnag ved den Tanke, at Elise paa Grund af sit Samliv med ham indtog en tvetydig Stilling. Vennerne og Omgangskredsen mærkede,

at der var noget galt fat, men ingen vidste, hvorledes der skulde hjælpes. Enkelte prøvede at bøde paa Immermanns nedtrykte Stemning ved at se at faa ham ud af hans Hule, men herpaa vilde Immermann ikke indlade sig, han flyede de selskabelige Sammenkomster, der under disse Forhold syntes ham et Hoveri, og søge til offentlige Steder med Vennerne vilde han endnu nødigere; Immermann havde altid selv som ganske ung haft Aversion for Værtshuse. Dette i Forbindelse med en vis Irritabilitet, som de vanskelige Forhold i Hjemmet havde fremkaldt, bevirkede, at mange af Omgangsfællerne følte sig stødte, og trak sig helt tilbage fra Villaen. Immermanns Holdning blev udlagt som Særhed eller Hovmod. Noget var der vel i det, Immermann var ikke skabt til at leve mellem mange, det var ikke frit for, at han saa ned paa Aander, der forekom ham at staa lavere end han selv, men det var traadt tilbage de første Aar under den Lykke, han følte ved Samlivet med Elise; han var gennem denne Lykkefølelse ligesom blevet venligere stemt mod sine Medmennesker, nu var det igen blevet anderledes. Men Venskab og Tankeudveksling kunde han selv i sin nedtrykte Sindsstemning ikke undvære, han har givet det Udtryk med disse Ord: »Hvilken Trang havde jeg ikke til at meddele andre mine Tanker, og hvilken Fryd var det mig ikke at høre efter, naar andre meddelte mig deres Tanker! Digterne kunne ikke blive trætte af at lovprise Foraaret og Kærligheden, og det har de Ret i. Men hvad Foraaret og Kærligheden er for Ungdommen, er for den modne Mand de Timer, i hvilke han udveksler Tanker med en anden«. De enkelte, han holdt mest af, sluttede Immermann sig nu mere til end

nogensinde, nemlig Schnaase og Fru Sybel, og Brevene til og fra Michaël Beer bleve endnu hyppigere end før. Elise led under den herskende Tilstand og følte sig ensom, Forholdet mellem de to havde altid mindet om Goethes til Fru von Stein, Goethe havde ogsaa efterhaanden følt sig træt af Samværet med sin Ungdomskærlighed, han havde haft det Mod at bryde ud, hans Rejse til Italien var paa en Maade en Flugt fra hende; Immermann havde ikke den fornødne Energi til et saadant Skridt, han blev pænt hjemme. Immermanns Trang til at fordybe sig i sig selv voksede i denne Tid; han arbejdede paa sine Livserindringer, der senere skulde udkomme under Navnet »Memorabilien«. Her dvælede han med Forkærlighed ved den Tid, hvor han som Yngling deltog i Frihedskrigen, desuden førte han regelmæssige Dagbøger, og Oplevelser han nedskrev under en Rejse i Franken, og som senere bleve udgivne under Navnet »Die Fränkische Reise«, have ogsaa et meget personligt Præg, idet hele Værket bestaar af en fortsat Samling Breve til Elise. Ved Udgivelsen af »Die Fränkische Reise« blev Værket affattet, som om det var skrevet i Dagbogform, de senere Udgaver bleve slaæde sammen med »Die Memorabilien«.

I Vinteren og en Del af Sommeren 1838 havde den tilsyneladende saa kraftige Immermann været plaget af Sygdom, bl. a. af heftige Gigtanfald, dette forøgede hans daarlige Stemning, han længtes efter at komme lidt bort, at se til sin Familie, som han ikke havde besøgt længe, og modtage nye Indtryk. Heller ikke Elise havde i lang Tid set sin Familie, som hun begyndte at længes efter, hun blev derfor enig med Immermann om, at de hver

for sig skulde foretage en Rejse for at besøge Slægt og Venner, Elise mente desuden, at Immermann rent legemligt vilde have godt af Luftforandring. I Løbet af Efter-sommeren rejste de da af Sted, ingen af dem anede, hvilke Virkninger denne Rejse skulde have for dem og deres hele øvrige Liv. Elise tog først til Münster, hvor de gamle Venner, der endnu vare tilbage, modtog hende med aabne Arme, derpaa rejste hun til Hamborg, hvor hun blev et Par Dage, og saa over Kiel til København. Efter nogen Tids Ophold i København begav Elise sig til Langeland, hvor hun efter gentagne Indbydelser vilde besøge sin Fætter paa Tranekjær, Christian Ahlefeldt, til hvem hun stod i et meget venskabeligt Forhold. Fra Langeland drog hun til Jylland og tilbragte dér nogen Tid hos sin tidligere her i Bogen omtalte Fætter, Stiftamtmanden i Viborg, den kendte Jurist Frantz Ahlefeldt, der var den af hendes Faders Familie, til hvem hun altid havde følt sig stærkest knyttet. Frantz Ahlefeldt, der havde været Assessor i Højesteret, og nogle Aar senere var blevet Doctor juris, delte sin Kusines æstetiske Interesse og havde dengang foruden juridiske skrevet en Del skønlitterære Værker. Og saa var der endnu et Tilknætningspunkt mellem Fætter og Kusine: Grev Frantz havde i 1826 ægtet en ung Pige, hvis Moder stod Elise meget nær: Som Barn havde Elise været paa Rejse til Italien med sine Forældre, dér havde Familien gjort Bekendtskab med General Mutio, hvis Datter Melusina senere under et Besøg paa Tranekjær forlovede sig med Elises Lærer, den unge theologiske Kandidat Christian Fabricius. Efter at General Ahlefeldt havde udnævnt Fabricius til Sognepræst i Tranekjær, ægtede den smukke

Italienerinde den nye Præst, og Ægteparrets Datter Lotte var det, der blev gift med Elises Fætter. Elise tog sig det meget nær, da hendes Fætter et Par Aar efter døde, og af Brevene fra Grev Ahlefeldts Enke kan man se, hvor meget Kusinen sørgede over Dødsfaldet. Fra Viborg gik Vejen syd paa til Holsten for at besøge den nu ældgamle Morbroder, og derpaa skulde Elise efter Aftale mødes med Immermann i Hamborg.

Vi ville nu se, hvad der var hændet ham i Mellemtiden under Venindens Ophold i Danmark.

Immermann tog lige til Magdeburg fra Düsseldorf og traf hos sin Slægt den 18-aarige Marianne Niemeyer, der var Datter af den bekendte Læge Niemeyer, efter hvis Død hun var kommet i Huset hos sin Bedstemoder i Halle. Hendes Formynder var Immermanns Broder Ferdinand. Immermann havde set hende, da hun var Barn og halvvoksen, uden at lægge synderlig Mærke til hende. Nu, da han saa hende igen, blev han straks heftig forelsket i hende, han var 42, hun 18 Aar gammel, han gjorde et ældre Indtryk med sin lidt føre Person og sin stille, værdige Optræden; hun, der endnu hverken var aandelig eller legemlig fuldt udviklet, virkede endnu yngre, end hun var. Den mørke Marianne Niemeyer var en Mod-sætning til den blonde Elise og meget langt fra at være nogen Skønhed, Immermann taler selv om hendes korte Overlæbe og hendes gullige Teint. Lysten til at skrive, der under den daarlige Stemning, der havde behersket ham den sidste Tid i Düsseldorf, var gaaet stærkt tilbage, fik nu Fart, og han tog fat paa »Münchhausen« med Liv og Lyst; bevidst eller ubevidst gav han efterhaanden Lisbeth, til hvem han, som vi have set, hidtil

havde benyttet Elises Datter som Model, flere og flere Træk, han havde laant fra Marianne Niemeyer, og Kærlighedsforholdet mellem Oswald og Lisbeth blev mere og mere præget af hans egen nye Forelskelse. Om Aftenen læste han højt, baade af hvad han om Dagen havde skrevet af »Münchhausen«, og af det under Arbejde værende »Tristan og Isolde«; samtidig skrev Immermann, som han altid plejede, naar han var borte fra hende, daglig til Elise.

Tiden nærmede sig, hvor Immermann skulde rejse til Hamborg, for derfra at følge hjem til Düsseldorf med Elise. Samtidig med at han selv var forelsket til op over begge Øren, gjorde han ogsaa stærkere og stærkere Indtryk paa den unge Pige, der til at begynde med snarest følte sig smigret ved den berømte ældre Mands Opmærksomhed for hende, men senere fik betydelig blidere Følelser overfor ham, navnlig da hun mærkede, hvad ingen af Kredsen havde kunnet undgaa at se, hvor dybt et Indtryk hun havde gjort paa Digteren. Om Immermann virkelig paa det Tidspunkt har tænkt alvorligt paa at gøre Frøken Niemeyer til sin Brud, er vel nok et Spørgsmaal; udtalt sig i saa Henseende har han ikke, han indskrænkede sig blot til inden sin Afrejse at foreslaa en Brevveksling mellem sig og den unge Pige.

Med Skib rejste Immermann nu nedad Elben og naaede i Løbet af knap et Døgn Hamborg, hvor Elise allerede var indtruffet og havde slaaet sig ned ved Alsterdam paa Hotel de l'Europe, det Sted, hvor de danske Godsejerfamilier plejede at bo under deres Ophold i Hansestaden. Til Trods for, hvad der var foregaaet i Magdeburg, synes Immermann at have været ganske særlig

glad over atter at mødes med Elise, som han aabenbart havde savnet under den lange Fraværelse, og allerede her synes den Tanke at være modnet hos ham, at han ikke vilde ofre den gamle Veninde for den ny. Efter de bedste Forbilleder fra Litteraturhistorien har han øjensynlig tænkt sig at kunne føre et nogenlunde uforstyrret Samliv med de to Kvinder; i saadanne Vildfarelser havde baade Goethe og Schiller befundet sig før ham, og Goethe har i sin »Stella« behandlet Emnet. For første Gang i sit Liv talte Immermann ikke aabent til Elise, han, der aldrig før havde haft nogen Hemmelighed for Veninden, omtalte nu overhovedet ikke sit Samvær med Frøken Niemeyer, og Elise synes ikke at have mærket noget. Parret blev nogen Tid i Hamborg, da Immermann havde lange Forhandlinger med det bekendte Forlæggerfirma Campe angaaende Udgivelsen af »Münchhausen«, desuden var der ogsaa forberedende Arbejde med Hensyn til Nyopførelsen af nogle af hans Stykker. Under Opholdet i Hamborg havde Immermann gentagne Gange skrevet til Marianne og glædet sig til ved sin Hjemkomst til Düsseldorf at forefinde Svar, men der var ikke et eneste Brev fra hende. Sagen var nemlig den, at Marianne havde bedt Ferdinand Immermann i hans Egenskab af Formynder om Tilladelse til at korrespondere med den bortdragne, men faaet et bestemt Afslag. Kan hænde, at Marianne trods alt vilde have omgaaet den strenge Formynders Forbud, ifald denne ikke havde fundet for godt at meddele klare Grunde for sit Afslag; han havde nemlig foreholdt den unge Pige det usømmelige i, at hun vekslede Breve med en Mand, der var bundet til en anden Kvinde, saaledes opfattede Ferdinand Sagen, og med

al ønskelig Konsekvens stod han lige til det sidste fast ved sit Standpunkt at forbyde enhver yderligere Forbindelse mellem Marianne og Broderen, indtil Elise ved selv at hæve sit Forhold til Digteren gjorde Banen fri. Men selv da var det Ferdinand Immermann højst ubehageligt at give sit Samtykke til en Forlovelse mellem de tvende Forelskede. Da Immermann havde oplevet den Skuffelse ingen Svar at faa paa sine Breve, kom der en Uro over ham, han skrev til den gamle Fru Niemeyer og friede hos hende til hendes Sønnedatter, samtidig sendte han et Par Ord til Marianne og fremførte sit Frieri, paa hvilket han fik et bestemt Nej; som den meget nærliggende Grund gav Marianne Immermanns Forhold til Grevinde Ahlefeldt. Det havde unægtelig været mere tiltalende, om Immermann havde udtalt sig for Elise, inden han havde afsendt sit Frierbrev; nu, da han havde faaet Afslaget, vidste han i sin Raadvildhed ikke andet, end at gaa til den, til hvem han hidtil altid var gaaet med sit Livs Sorger og Glæder, og han bad ganske naivt om et Raad. At Elise har følt sig krænket over paa denne Maade at faa at vide, hvad der var foregaaet bag hendes Ryg, kan ikke undre, og nogle ubehagelige Scener paafulgte. Disse Scener gav Anledning til en pinlig Misstemning, der trak ud i maanedsviis, da Immermann ikke kunde bestemme sig til, hvad han vilde gjøre; det var virkelig ogsaa et næsten uløseligt Dilemma. Han vilde for sit Liv ikke give Slip paa Marianne, men ønskede mere og mere ivrigt at ægte hende, paa den anden Side kunde han heller ikke paa nogen Maade tænke sig at opgive Samlivet med Elise, det Samliv, der havde varet gennem 12 Aar. Marianne var nu kommet ind paa Skraaplanet, efter at hun havde svaret paa Immer-

manns Frierbrev, og trods Formynderens Forbud indlod hun sig dog nu i en Korrespondance med Immermann. Man kan ikke frigøre sig for en vis Respekt for den unge og uerfarne Pige, naar man læser, at hun paa Immermanns kathegoriske Krav om, at saafremt de engang bleve gifte, skulde hun bede Elise om at vise dem den Gunst at blive boende hos dem efter det eventuelle Ægteskab, paa dette mildest talt urimelige Forslag, svarer et klart og bestemt Nej. Det maa siges, at baade Elise og Immermann havde lige megen Skyld i den vanskelige Situation, hvori de tre Mennesker vare komne; Elise ved sine ganske urimelige gentagne Vægninger ved at blive Immermanns Kone, Vægninger, som nødvendigvis til sidst maatte forkvakle hele Forholdet, Immermann ved hele den mindre tiltalende Maade, hvorpaa han havde grebet sin Forlovelse med Marianne Niemeyer an. Til sidst maatte Elise handle for dem alle tre, og som den forstandigste af dem valgte hun at fortrække; hun var nu bleven 50 Aar gammel og havde i Livets Skole lært den Kunst at resignere, til at tænke paa Hævn var hun en alt for overlegen Personlighed. Den opofrende Veninde Professorinde Diefenbach kom til Düsseldorf og stillede sig ganske til Raadighed, hun foreslog Elise sammen med hende at foretage en Udenlandsrejse og paa den Maade se at glemme, det gik Elise ind paa, og i August 1839 rejste de to af Sted mod det Land, der for Goethe havde staaet som det forjættede Land, Italien. I hvilken Sindstilstand Immermann befandt sig ved Adskillelsen fra Elise, ville vi bedst kunne se ved at læse nogle af de Breve, han i de Dage skrev:

Efter Elises Afrejse skrev Immermann følgende til sin Forlovede:¹

»Det bliver rimeligvis sidste Gang, mit inderlig elskede Barn, at jeg skriver til dig fra Düsseldorf. Paa Mandag skriver jeg atter til din Bedstemoder. Skulde du alligevel faa et Brev til, saa maa du ikke blive bange, for det skal ikke indeholde andet end godt. I Dag har jeg for Størstedelen kun sørgelige Ting at meddele dig, men lykkeligvis ogsaa gode Ting. Og Glæden og Tilliden er opstaaet gennem Sorgen. Først vil jeg fortælle dig mere indgaaende om Afskeden, som du kun har faaet berettet i store Træk. Jeg har allerede skrevet til dig, at Taarerne løb hende ned ad Kinderne, da hun forlod Huset, Folkene hulkede højt, for hun har altid været god mod Menneskene. Ude i Haven havde hun bundet en Buket af røde Ærteblomster, Riddersporer og Roser, og den var bundet fast til hendes Rejsekurv, da jeg ude paa Kölner Landevej steg ind i Vognen. I en forunderlig modig Sindsstemning var jeg gaaet hjemme fra og mumlede stadig for mig selv Orestes' Ord i Iphigenia:

»Forbandelsen nu viger bort, det Hjertet siger mig«.

Hun græd uafbrudt bag sit grønne Slør, Veninden saa dybt bevæget frem for sig, vi talte ikke et Ord, før vi vare komne til B. Der blev gjort Holdt et Øjeblik, hun steg ud, Fru Dieffenbach sagde: »Gaa lidt i Forvejen med Immermann«, det gjorde hun, jeg bød hende

¹ Der savnes Dato, men Immermanns Dattersøn, der har overladt mig Brevet, har selv noteret øverst paa første Side: Brev, som Immermann har skrevet til sin Forlovede Dagen efter, at han havde taget endelig Afsked med Grevinde Ahlefeldt.

min Arm, hun afslog det, men da jeg trykkede hendes Haand, gengældte hun Trykket; paa det hjerteligste lagde hun mig Folkene paa Sinde. Paa den anden Del af Turen talte vi noget mere. Klokken 8 vare vi i Köln. Da gik Fru Dieffenbach hen til sine Børn, og jeg spiste alene til Aften med Elise. Der var ikke det mindste tvungent mellem os, men en blidt-bedrøvet Tavshed mellem Cyprer. Der kom ikke en eneste skarp Udtalelse fra hendes Mund. Timen var for stor, til at vi kunde have talt om andet end de ligegyldigste Ting. Næste Dag var Stemningen den samme. Jeg købte en Flaske Eau de Cologne, som hun gerne vilde have. Endelig ringede det fra Dampskibet, da sluttede jeg hende i mine Arme og kyssede hende. Det var første Gang i 17 Aar, at jeg lod andre se paa, at jeg kyssede hende. Det første Kys besvarede hun med haardt sammenpressede Læber, men den anden Gang kyssede hun mig rigtigt. Jeg sagde til hende: »Tag mig det bare ikke ilde op, at jeg er blevet til i Dag. Jeg vilde egentlig have rejst i Nat, men saa tænkte jeg, at De dog helst saa, at jeg fulgte Dem til Dampskibet«. »Oh«, sagde hun, »det er jo meget smukt«. »Der er da ikke noget videre smukt ved det«, svarede jeg, »jeg vilde bare ledsage Dem indtil det sidste Øjeblik«. Hun takkede, og jeg sagde, at der var ikke noget at takke for, jeg gentog min Bøn om, at hun ikke maatte tage mig den smertelige Afsked ilde op. Til Fru Dieffenbach sagde jeg, at de skulde lægge sig min Bøn paa Sinde og vende tilbage til Rhinen og ikke tage til Berlin, saa jeg kunde se dem og tage mig af dem. Da vi gik ned, var hun saa mat, at hun ikke kunde gaa alene. Jeg førte hende om Bord paa Dampskibet, der dvælede

jeg, lige til Klokken havde ringet sidste Gang, saa trykkede jeg hende tavst i Haanden og gik et lille Stykke længere bort, efter at jeg endnu til sidst havde lagt Kaaben om Elise, for at hun ikke skulde fryse i den kølige Morgenluft. Hun havde straks taget Plads paa en Bænk om Bord med Ryggen til de Rejsende og græd stille. Jeg blev staaende paa Bredden, men hun vinkede med Tørklædet til mig, at jeg skulde gaa bort, Synet af mig maa have pint hende for voldsomt. Jeg gik saa videre op mod Strømmen og stod stille engang endnu. Jeg satte mig nu med Fatning i Vognen, og i den Stemning kørte jeg hertil.

Her fandt jeg dit Brev, din Kærlighed, dit Mod, din ømme Sjæl. Men næppe havde jeg været nogle Timer hjemme, før alt det, hun og jeg havde kæmpet om, stormede ind over mig, hvorfor hun ikke havde villet modtage min Haand, hvor underlig hun ofte havde været overfor mig, med ét saa jeg igen kun hende, hendes forklarede Skikkelse og min rene, evige og inderlige Kærlighed til hende. Alt, hvad jeg havde maattet gaa igenem, var helt glemt, og jeg tænkte kun paa to Ting, min Medlidenhed med hendes uhyre Sorg, og paa, at jeg aldrig i mit Liv vil kunne undvære hende. Huset forekom mig en Grav, hvert Hjørne, hver Krog, hver Stol mindede mig om hende. Jeg tænkte paa, hvor stille og trofast hun havde sørget for mig, og hvorledes hun aldrig havde kendt nogen anden Fornøjelse end den at sørge for mig. Det var en ganske forfærdelig Følelse, og jeg lærte den 14. August 1839, hvad det vil sige at skilles og savne. Det er frygteligt, mit elskede Barn, og Gud Herren hjælpe dig til aldrig nogensinde at lære det. Der

er et Glas, som jeg engang forærede hende i Leipzig, paa Glasset er indridset to Hænder, der holder hinanden fast, og under dem staar Ordet »Evig«, midt igennem Ordet Evig er der kommet en Revne; indeni det Glas laa noget graat Papir, heri havde hun lagt en Ring, min første Gave til hende, og ved Siden havde hun afskrevet »Den forladte« fra min Digtsamling. Jeg samlede alle de smaa Erindringer om hende, Sløjfer, Blomster o. s. v., lagde dem i en poleret Æske, som jeg har stillet ind i Skabet; du ved, at Æskens Indhold maa du se paa, lige saa meget du selv vil. Paa denne Maade begravede jeg min Kærlighed af 10. Marts 1822. Græde kunde jeg ikke, Krampe sammensnørede min Hals. Saa gik jeg til Ro og vaagnede i Gaar op paa Dagen. Da jeg havde klædt mig paa, tog jeg de sidste Breve frem for at finde Trøst. Ved det Sted, hvor du saa kærligt taler om at hjælpe til en Forsoning, kom Naturen igen til sin Ret, og jeg brast i Graad. Jeg rettede i en Artikel, men jeg vilde ikke lave Pletter, for jeg tænkte stadig ved hvert enkelt Sted, jeg læste, det skrev du dengang og dengang, da hun endnu var her.

Jeg lyttede efter, om jeg ikke kunde høre hendes Trin oppe ovenpaa, jeg saa ud i Haven, om hun ikke skulde komme til Syne mellem Træstammerne, men hun var borte. Jeg græd næsten hele Dagen. Henimod Aften beviste Fru v. Sybel mig den Vennetjeneste efter Opfordring at komme hen til mig. Mens vi sad og græd sammen, blev min Sjæl noget lettere, men der vedblev dog at herske Nat derinde. Saadan var det ogsaa nu til Morgen, jeg kunde ikke drage dit Billede frem for mig, og jeg tænkte paa dig uden Kærlighed. Den samme For-

nemmelse maa Apostlene have haft, dengang da Kristus var død, og de ikke ventede Himmeriges Komme. Jeg skrev et langt Brev til Elise, udøste hele mit Hjerte for hende, bad hende tilgive, hvad jeg havde syndet imod hende, sagde til hende, at det trofaste, varmhjertede Sindelag vilde være uforandret hos Vennerne og gentog min Bøn om, at hun vilde vende tilbage til Rhinen. Jeg bad hende ikke hade det Barn, som var blevet saa skæbnesvangert for hende, forklarede hende, at du var ganske uskyldig. Var der nogen Skyld, havde jeg Ansvar. Jeg skrev, at du længtes efter at blive en kærlig Plejedatter for hende, men det var altsammen forgæves endnu? Det virkede stadig nedtrykkende paa mig at tænke paa hendes rørende Omhu gennem de 12 Aar og paa den onde Skæbne, der havde ramt hende til Tak. Men i Dag Klokkeren 3 om Eftermiddagen tændtes paa eengang et himmelsk Lys indeni mig, der blev skænket mig Ro i Sjælen, der krympede sig som en Orm. Thi jeg fandt et nærliggende Mid- del til at hjælpe hende over den første sværeste Tid, hende, der endnu elsker mig og alt det, hun har for- ladt, saa højt, jeg foresatte mig uafbrudt at skrive til hende om alt og alle, om hvad der kunde interessere hende, selv det ubetydeligste, det maatte jeg gøre hver Dag, for at hun ude i det fjerne kunde faa en Erstat- ning for Hjemmet. Lige saa snart jeg havde fattet den Beslutning vendte min Ro og Kraft tilbage, og du gen- opstod for mig. Jeg tog nu dit sidste Brev frem og læste Vederkvægelse ud af dets Ord, jeg tog dit Billed frem, og dine Øjne vare mig igen de gamle, kærlighedsfulde Øjne, jeg havde faaet Længslen og Begæret efter dig tilbage, og samtidig følte jeg, at Grevinden boede dybt inde i min

Sjæl, hun er mit Livs Historie og min Fortid, som du er mit Haab og min Fremtid.

Om Aftenen.

Det var min Pligt, elskede Marianne, at meddele dig alt, for mellem os to maa Sandhed være Begyndelsen og Enden, og ingen af os maa fortie saa vigtige Begivenheder overfor den anden, selv med Fare for at berede den anden en pinefuld Stund, Fortielse kunde nemlig medføre noget endnu værre. I dine Arme vil jeg ofte græde over Grevinden, men du har jo sagt, at de Taa-
rer ikke ville krænke dig.

Og naar du saaledes rolig lader mig græde ud ved din Barm, saa vil jeg sikkert med dobbelt Tillid trykke dig til mit Hjerte. Min Mariannes Kærlighed er en stor Velsignelse og bærer en himmelsk Kraft i sig, derved vil du overvinde alt det, som endnu ligger hen i Uklarhed. Du har en svær Livsopgave, stakkels Pige, tro ikke, at den er let. Jeg skal altid med Taalmodighed arbejde paa at holde Lys og Klarhed vedlige i dit Indre, men lyt til mit Raad, jeg giver dig det af inderlig Omhu for vor Skæbne:

Grevinden maa være os hellig,

lad hende være i Fred og lad Genoprettelsen af de gamle Forhold, som jeg med saa dyb Længsel ser hen til, blive vort store Formaal. De indre Kampe, som du vil komme til at udkæmpe, naar du opfylder denne Pligt, dem skal du bære med Taalmod af Kærlighed til din Vens Sjælefred, der afhænger af, om han kan opfylde sit Løfte til den, han engang elskede. Hvad hun har forbrudt, det har hun udsonet fuldtud og under haarde Kampe. Tilbage bliver nu kun, hvad hun i sin rørende Hengivenhed har

gjort for mig. Nu kunde jeg paa min Side regne alt det ud, som jeg har gjort for hende, men de Mennesker, der foretage den Slags Regnestykker, ved overhovedet ikke, hvad det er at leve, jeg foretager ingen Regnestykker med hende, men mit Hjerte føler en evig Taknemmelighed for de Millioner af Beviser paa Kærlighed, hun har givet mig.

Søndag Morgen.

Jeg har sovet godt og følte mig styrket, da jeg vaagnede. Min første Tanke var igen hos dig som før, fuld af Længsel efter at blive forenet med dig; den Friskhed i min Sjæl, den Ro og Orden, der er vendt tilbage, skylder jeg mit Forsæt om at hjælpe Grevinden, jeg vil sende et Pust af Sommervarme ind i hendes stivnede Hjerte, thi jeg ved, at mine daglige Breve vil glæde hende meget og være hende Bevis paa, at jeg ikke har sluppet hende«.

Et Par Dage efter skrev Immermann til Fru v. Sybel:

»— — — Jeg kan ikke finde mit Hjerte igen. Løverdags slog en Tanke ned i mig, jeg bragte den til Udførelse, og det hjalp paa mig, jeg kunde igen tænke paa Marianne, men der er igen kommet Tilbagefald. Jeg tilstaar det, mine Tanker følger den bortdragne¹ og søger ikke til Halle.² Jeg haaber til Gud, at det er Omgivelserne og den skrækkelige Ensomhed, jeg maa leve i, der er Skyld i det. Det er min eneste Trøst. — Jeg sender Dem Mariannes sidste Breve. Læs det kære Barns kærlige Ord og skaf mig gennem dem

¹ Elise. ² Hvor Marianne Niemeyer boede.

og ved Deres egen Hjælp Fred, Klarhed og Sandhed og befri mig for den skrækkelige Tanke, at jeg har taget Fejl, og endnu kun elsker Grevinden! De maa ikke lade nogen mærke den Uro, som mit Brev maaske har bragt Dem i, hører De? Gid jeg altid havde Dem om mig! — Gud har altid hjulpet, han hjælper ogsaa nok denne Gang. Lad det berolige Dem. — Undertiden staar Marianne for mig, som naar Solen bryder igennem Skyerne. Men Skyerne vender stadig tilbage. Det er en Tilstand, som ikke er til at beskrive, og jeg er den underligste Brudgom, der nogensinde har været til◀.

Den 20. August skriver han til Schnaase:

Kære Ven!

Her er Brevet, som jeg har lovet dig, tilligemed en Nyhed, som du maaske allerede har forudset. I Morgen rejser jeg til min Forlovede, og sidst i September holder vi Bryllup. Hendes Navn, og hvad der ellers vedrører hende, vil du kunde se af Bilaget, med Hensyn til hvilket jeg senere kommer til at lægge Beslag paa din Godhed. Jeg lærte den unge Pige at kende i Magdeburg i Fjor; hun gjorde hurtig et dybt Indtryk paa mig. Det var i sig selv mærkeligt nok, for jeg troede, at jeg var ude over den Slags Ting, men endnu mærkeligere var det, at det 19-aarige Barn ikke følte sig frastødt af mit graaende Hoved og af mit ofte barske Væsen, men tværtimod aabnede sit Hjærte for mig paa en ædel og uskyl-dig Maade. — Jeg kom imidlertid tilbage til Düsseldorf med den Hensigt at lade alt blive ved det gamle. Men nu opstod de heftigste sjælelige Kampe, paa den ene Side

det nye, der var kommen op i mig, og som gav mig Haab om Harmoni og en indholdsrig Tilværelse, paa den anden Side Taknemmelighed, Medlidenhed og Hengivenhed for det, som fortjente en evig Hengivenhed. Endelig blev jeg dog klar over, at der ikke i de Forhold, jeg levede under, var noget, der kunde hindre et sandsynligvis lykkeligt og godt Ægteskab. Fra det Øjeblik, hvor jeg var klar over det, skriver sig min Forlovelse, og tillige Begyndelsen paa mit Livs lyksaligste og skrækkeligste Tid. Der var to Ting, som holdt mig oprejst, Mariannes Kærlighed og Bevidstheden om, at jeg havde kæmpet ærligt og inderligt, saa jeg var berettiget til at tro, at min Samvittighed var ren. — Grevinden har selv talt om det egentlig afgørende i Sagen og tilladt, at der bliver talt om det. Saafremt du nærer nogen Tvivl om min Karakter, saa kan du faa Besked om Hovedpunktet i Sagen hos Fru v. Sybel; et evigt uigennemtrængeligt Slør maa naturligvis tilhulle alle de andre Detailler. Jeg anbefaler Marianne og mig selv til din og din Kones Kærlighed, vi har begge Brug for megen Kærlighed under vore nye Kaar. Jeg tror, at Marianne fortjener gode Menneskers Tilbøjelighed.

Du kan nok tænke, at jeg med megen Alvor ser hen til det nye Liv. Grevinden er bleven meget smerteligt berørt over de forandrede Forhold, og midt i min Glæde ved Tanken om Fremtiden føler ogsaa jeg Sorg. Jeg fulgte min Veninde til Köln. Afskeden var fuld af Vemod, og jeg har aldrig i mit Liv fældet saa mange Taarer. Først naar man skal skilles fra et andet Menneske, ved man, hvad man har ejet, og saaledes var det ogsaa med mig. Eet bliver tilbage i alle Livets Kampe, Sjælsstyrken.

Med denne Sjælsstyrke har jeg lovet mig selv altid at elske Veninden saa højt, som jeg har Lov til at elske hende. Og jeg tror, at en Straale af Haab om, at det altid vil blive saaledes, ogsaa skinnede ind i min Venindes Sjæl, dengang vi skiltes. Jeg bønfalder dig og din Kone om altid at bevare eders Venskab og Deltagelse for den haardt saarede Kvinde. Hun gjorde meget af jer, og ethvert Tegn paa Kærlighed, som I vise hende, vil virke mildnende og velgørende paa hende. Endnu har jeg Haab om, at hun vil blive boende i vor Nærhed, naar hun kommer hjem fra sin Rejse, og ikke flytter til Berlin. Jeg haaber, at Overbevisningen om, at hun ved Rhinen mødte Deltagelse og Anerkendelse, maa modne hendes Beslutning om at bo her«.

Den 12. September skriver Immermann atter til Schnaase:

»— — — Ja, min Ven, det sidste Aar har været en skrækkelig Tid for mig. Jeg har gode Skuldre til at bære med! Men undertiden troede jeg dog, jeg skulde segne under Byrden, og det var vel ogsaa sket, om ikke Naturen havde skabt en Modvirkning ved at gøre mig ufølsom. Man skal ikke vække Furierne, naar de have lagt sig til at sove, og derfor nok om disse skrækkelige Dage! At jeg ikke aabenbarede det for dig laa ikke i Mangel paa Tillid, hvor ofte nærede jeg ikke det Ønske at tale ud til en Mand, der er tilforladelig og trofast som du; men det drejede sig om de saarbareste og vanskeligste Punkter i en Kvindes Liv, og derfor mente jeg, det var det rigtigste kun at gøre en Kvinde til min fortrolige, og derfor var Fru v. Sybel min eneste fortrolige foruden

Marianne, der lige fra først af havde Styrke til at bære alt med mig. Det var en uheldig Vending jeg brugte i mit sidste Brev, at du kunde faa Besked om Hovedpunktet i Sagen hos Fru v. Sybel. Jeg kan tale om det, for til sidst gjorde Grevinden ingen Hemmelighed ud af det, og nu vil jeg selv fortælle dig det. — I Fald mit Forhold til Grevinden fra først af havde været saadan, som jeg vilde have haft det, og Synet af en anden Kvinde havde vakt en ny Tilbøjelighed hos mig, saa havde min Karakter været redningsløs fortabt i Guds, mine egne og mine Venners Øjne. Men det hele forholdt sig anderledes: Saa længe mit Forhold til Grevinden varede, var det min Længsels Maal at gøre det helligt gennem et Ægteskab, eftersom jeg kun i Ægteskabet kunde tænke mig, at denne Tilbøjelighed skulde bringe Velsignelse, Varighed og lykkelige Følger. Jeg har derfor gentagne Gange bedt hende om at gifte sig med mig, men hun har vægret sig derved af Grunde, der forekom hende de »gyldigste«, som hun endnu til allersidst udtrykte sig. Denne Vægring havde efterhaanden ødelagt mit Forhold til hende, for jeg fandt, at det var en stor Uret mod de hellige Krav, jeg stiller til Kærligheden, og fordi jeg stadig maatte erkende, at min Tilværelse var i Uoverensstemmelse med Verdensordenen. Jeg følte det desto stærkere, eftersom Grevinden ikke var blevet mig ligegyldig, men tværtimod var det Menneske, jeg af alle holdt mest af, og satte højest; deraf kom det, at de utaaeligste Fornemmelser bølgede frem og tilbage i mit Indre. Da Marianne viste sig, erobrede mit Hjerte og i sin enfoldige og uskyldige Sjæl syntes, at det, at bære mit Navn for Gud og Mennesker, maatte være hendes højeste Glæde og Ære,

saa havde jeg nok endnu en haard Strid at udfægte mod Minder og Taknemmelighed, men til sidst bar dog det virkelige levende Liv Sejren hjem.

Det er hele Historien, jeg overlader til dig at fælde Dommen. Jeg indrømmer, at jeg har begaaet store Fejl. Den første Fejl var, at jeg overhovedet indlod mig paa Forholdet i den Skikkelse. Den anden Fejl var, at jeg, da det i de sidste Aar var blevet fuldstændig klart for mig, at det ikke kunde blive ved paa den Maade indtil mine Dages Ende, ikke aabent og ærligt udtalte denne min Hjertens Overbevisning. Jeg kan ikke retfærdiggøre mig for disse Fejl, men jeg kan anføre som Undskyldning, at min første Fejl udsprang af brændende Kærlighed, og at jeg ærligt og redeligt bagefter stræbte efter at bringe det hele i behørig Orden, og at min anden Fejl fulgte af min store Afhængighed af Grevinden. Hun var adskillige Aar ældre end jeg, og smuk, klog, fornem, som hun var, stod hun paa sit Livs Højdepunkt, denne Kvinde, der havde kendt Konger og Kejsere, da jeg kun var et ubetydeligt ungt Menneske. Denne oprindelige Tilstand vedblev at eksistere, og medens det saa ud, som om hun forvænnede mig, havde hun dog egentlig altid Overtaget over mig, jeg har aldrig været saa bange for nogen som for hende. Jeg var derfor bange for at fremkalde ubehagelige og, som jeg troede, frugtesløse Scener ved at komme med kategoriske Erklæringer. Jeg tav, og denne Tavshed bevirkede, at hun ikke lagde Mærke til den Afgrund, der allerede for længe siden havde aabnet sig for hendes Fod. Maaske havde hun dog giftet sig med mig, ifald hun havde faaet ganske bestemt at vide, at i modsat Tilfælde vilde hun miste mig. Men det maatte være en

Helt, der havde bibragt hende denne Overbevisning, for med almindelige Midler kunde man ikke influere paa hende.

Det nytter ikke at angre Fejl, man har begaaet, man maa raade Bod paa det, der foreligger. Naar jeg ikke har kunnet redde hende fra Katastrophen, saa staar det dog i min Magt at gøre godt igen det, som endnu er til at hele. Dermed mener jeg foreløbig det Løfte, som min lige siden forrige November rystede Sjæl har aflagt — det Løfte altid at være hendes mest trofaste og inderlige Ven og ikke at sky noget Middel til at bringe hende forsonet og beroliget tilbage til mig i et helligt og fromt Samliv. Kun i Ly af dette Løfte har jeg vovet at forlove mig med Marianne, og det, at jeg holder dette Løfte, er lige saa nødvendigt og væsentligt for min Fremtid som min Kærlighed og Troskab mod Marianne. — Hvem kan vide, om mit Forehavende (at forsone hende) skal lykkes? Der er noget helt igennem incommensurabelt ved krænket kvindelig Følelse. — Hvad vi fra vort Standpunkt bygger op i disse Regioner, er intet imod en Kvindes nagende Pinsler. Men naar de gode vil hjælpe, saa er det ikke umuligt, at det hele kan faa en mild, fredelig Udgang. Hun er bleven yderst modtagelig for al jer Venners gode Mening og Hengivenhed; i Gaar har jeg gennem et Brev fra Fru Dieffenbach faaet et slaaende Bevis herpaa. Her er altsaa en Maade, hvorpaa man kan helbrede det stakels Hjerte fra denne Stivkrampe. Gid derfor Deres kære Kone vil udføre sit Forsæt at skrive til hende, ligesaa snart hendes Hjerte tilskynder hende dertil. — Jeg raader bare til én Ting, det har jeg lært af det Brev, der kom i Gaar, omtal ikke mig. — Skriv ogsaa selv engang

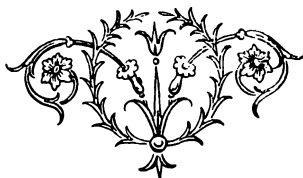
senere og bliv ikke træt af det, selv om du ikke straks ser et Resultat: Husk paa, at det gælder om at redde en ophøjet, ædel Menneskesjæl fra Vildfarelse. — Saaledes som jeg nu befinder mig, vil du kunne forstaa, hvor glad jeg er over straks at møde Forstaaelse hos dig paa et vigtigt Punkt. Hovedsagen er nemlig, at hun ikke efter Rejsen flytter til Berlin eller det første det bedste Sted, hvor hun vil komme til at leve i en Atmosphære af falsk Aandrighed mellem ligegyldige Mennesker; nej, hun maa tilbage til Düsseldorf, hvor hun kan leve mellem Minder og blandt Mennesker, som holder af hende. Det retfærdige Krav, der stilles til hende, er, at hun skal begribe, at det er Skæbnen og ikke en andens Forbrydelse, der har ramt hende, og at hun af sit inderste Hjerte skal betragte mig som sin bedste Ven, det kan kun ske, naar Vennen er i Nærheden.

Dersom I har indset det, I kære Venner, saa vil det blive Jer til Velsignelse, hun vil blive Jer endnu kærere end tilforn og komme til at betyde endnu mere for Jer end før, da hun levede i Skyggen af forkvaklede Forhold, hvor hun ikke kunde træde frem i sit Væsens fulde Renhed. Du kan gøre meget for det, hun har den største Tillid til dig, og mener hverken, at jeg har bestukket dig, eller at du er blind for mine Fejl«.

I Oktober 1839 holdt Immermann Bryllup med sin Forlovede, men allerede i Løbet af den følgende Sommer døde han efter kun nogle Maaneders Ægteskab. Hans Enke, der kort efter Mandens Død nedkom med en Datter, ægtede den senere hamborgske Generaldirektør ved Jernbanerne Wolff, men glemte ikke Immermann, her-

om vidner det Værk, hun skrev om ham, som Putlitz udgav, og som maa læses med megen Kritik, hvad angaar de Steder, der omhandle Elise.

Elise viste Enkefru Immermann megen Godhed, bl. a. hjalp hun den efter Mandens Død vanskeligt stillede unge Enke med saa rigelige Pengemidler, at Datteren kunde faa en god Opdragelse.

XII. DE ÆLDRE AAR

EFTER AT Elise havde forladt Immermann i Köln, sejlede hun med Fru Dieffenbach ned ad Rhinen til Strassburg, hvor hun opholdt sig nogen Tid, saa gik Turen videre til Schweiz. Over Sct. Gotthard drog hun ned til Italien, hvor hun bl. a. opholdt sig længere Tid i Florenz, for dér at nyde godt af Kunstsamlingerne. Over Venedig ankom de to Rejsende til Tyrol, da Elise ønskede at se de Steder, hvor Immermanns Tragedie »Sørgespillet i Tyrol« foregik. Rejsen afsluttedes i München. Under hele Rejsen havde Elise ikke skrevet til Immermann, og han ikke til hende, men da den ene ikke kunde undvære at høre fra den anden, skrev Fru Dieffenbach paa Elises Vegne, og Fru v. Sybel skrev for Immermann. Elise kom saa betids tilbage fra sin Rejse, at hun kunde naa at ordne Hjemmet for det nygifte Par. Immermanns foretog nemlig en Bryllupsrejse, inden de i November slog sig ned i deres nye Lejlighed i Düsseldorf. Samværet varede kun nogle Dage, og efter den korte Omtale i Immermanns Breve synes alt at være gaaet paa en for alle Parter tilfredsstillende Maade. Elise mødte Fru Immermann med Venlighed og Forstaaelse, gav hende gode Raad og vekslede efter sin Bortrejse ogsaa Breve med

hende. Der blev Tid til nogle korte Conferencer mellem Immermann og Elise angaaende den Del af »Memorabilien«, som omhandlede Düsseldorfferdagene, og som Immermann nu var i fuld Gang med. Om det har været efter Ønske af Elise, ved jeg ikke, men saa meget er sikkert, at Immermann i »Memorabilien« ganske undgik at komme ind paa sit Forhold til hende. Først efter hans Død skulde Bogen udkomme.

Elise slog sig paa Trods af Immermanns Raad alligevel ned i Berlin, at hun ikke har villet bo i Düsseldorf Dør om Dør med de nygifte Immermanns, synes let at forstaa.

I Berlin lejede Elise sammen med Professorinde Diefenbach en stor Lejlighed i Potsdamer Chaussée lige ved den botaniske Have, der dengang, i 1840, laa i Byens yderste Udkant, her var ganske landligt og frit, og fra Balkonen havde man Udsigt til Kreuzberg, som dengang i Modsætning til nu, hvor det paa alle Sider indesluttes af Kæmpebyen, laa omgivet af vidtstrakte Marker. Fra de bageste Værelser kunde man se Grunewald, der i hine Tider var den rene Idyl; der, hvor det mondaine Villakvarter nu befinder sig, laa dengang Bøndergaarde.

De to Damer indrettede sig hyggeligt, Elise havde i Aarenes Løb, bl. a. paa sine Rejser, samlet sig mange smukke Ting, særlig Billeder og Kunstgenstande, som hun forstod at anbringe paa en smagfuld Maade, hendes Hjem fik derved et personligt Præg; det varede ikke længe, før der samledes en Kreds omkring de to Damer, først og fremmest var der Familien Lützow, der havde virket stærkt for at faa Elise overtalt til at flytte til Berlin,

adskillige af Lützows gamle Officerskammerater aflagde Besøg og kom til at høre til Husets Stamgæster, de maa stadig have kunnet føle sig hjemme i det Hus, hvor der var fuldt af Minder fra Frihedskrigen, og hvor deres gamle Chefs Billed hang paa Væggen over Værtindens Skrivebord. Elises halve Landsmand Henrik Steffens, som hun havde kendt i København i sin Ungdom, og som nu var blevet Professor ved Universitetet i Berlin, kom hyppigt i Huset, han havde et yderligere Tilknytningspunkt til Elise, idet han som Frivillig havde kæmpet Side om Side med Immermann, og havde som Professor i Halle fortsat Omgangen med ham; vi have set, at Elise under sit Dresdener-Ophold lærte Tieck at kende hos Fru Solger, han sluttede sig ogsaa til Kredsen, det samme gjorde den store Naturforsker Humboldt, Maleren Cornelius, som Elise kendte fra Düsseldorf, hvor han havde været Schadows Forgænger som Direktør for Kunstakademiet, og Thorvaldsens Elev Billedhuggeren Rauch. Vi have tidligere berørt, at Maleren Wach hørte til Elises Venner, han levede samtidig med hende i Berlin som Vice-direktør for Kunstakademiet, hvor han tillige havde en meget besøgt Malerskole; mest bekendt af hans Værker er Loftsmalerierne i Skuespilhuset i Berlin. Fra den Tid, Immermann forestod Theatret i Düsseldorf, havde Elise en Del Bekendtskaber indenfor Theaterverdenen, og af dem gensaa hun Lederen af Burgtheatret i Wien, Laube, der ofte kom til Berlin. Laube, der havde været yderst revolutionær i sine unge Dage, som i Studenteraarene havde maattet døje baade Bøder, Arrest og Forvisning, og som senere havde faaet et helt Aars Fængselsstraf for sin »Polens Historie«, der indeholdt stærke Angreb paa Niko-

laus den 1ste, var med Aarene blevet mere konservativ, saa konservativ, at man havde turdet betro ham Ledelsen af Burgtheatret; af hans mange forskelligartede Værker læses nu kun hans dramaturgiske Skrifter. Til Theaterverdenen hørte ogsaa en anden hyppig Gæst i Elises Hjem F. von Wehlen, hvis nom de guerre i Litteraturen var Feodor Wehl, og som i sin Egenskab af Journalist indførte den franske »causerie« i den tyske Dagspresse, stærkt paavirket som han var af Heine. Hans mange Lystspil bleve først forelæste for Elise, inden de gik videre til Theaterdirektøren eller Forlæggeren, ogsaa hans dramaturgiske Afhandlinger bleve gennemgaaede og rettede af hende. Feodor Wehls og Laubes Navne ere ikke saa meget knyttede til det, de have skrevet, som til den Indflydelse, de fik langt ned i Tiden udover deres Død som Theaterledere; Wehl blev Intendant ved det kongelige Theater i Stuttgart. Gennem Wehl introduceredes en Del af Berlins litterære Ungdom hos Elise, flere af de unge Mænd fik deres første Opmuntring og Støtte hos hende, meget attraaet var det at faa Lov til at læse en endnu uudgivet Bog op for Elise og høre den kunstforstandige og begavede Dames Dom. Hver Søndag Aften var der aabent Hus hos Elise, og ikke alene Omgangsfællerne vare velkomne, men Vennerne kunde tage deres Venner med; som i Düsseldorf sad man omkring et langt Bord, de sidst udkomne Bøger bleve drøftede, litterære Spørgsmaal satte under Debat, fra Elises store Bogsamling blev der taget Bøger frem og læst op af dem; disse Aftener fik efterhaanden en saadan Glans om sig, at man i vide Kredse indenfor det intellektuelle Berlin bejlede til den Gunst at blive modtaget ved Søndagssammenkomsterne hos Elise. Mel-

lem de unge Talenter, som Elise protegerede, skal nævnes den senere saa bekendte Schillerbiograf Palleske, den lyriske Digter Julius Levy, der lod sig døbe og antog Navnet Rodenberg, mest bekendt som Grundlægger af Bladet »Deutsche Rundschau«.

Schnaase flyttede først i 1848 til Berlin, hvor han havde faaet en høj Embedsstilling; den store Kunsthistorie, hans Livs Hovedværk, var begyndt at udkomme i 1843 og afsluttedes først i 1864; Elise fulgte med levende Interesse sin gamle Vens store Arbejde og færdedes desuden meget i Schnaases flotte og gæstfrie Hjem i Tiergarten. Schnaase og General Leo Palm vare de to Mennesker, som Elise i den sidste Periode af sit Liv følte sig mest knyttet til, begge vare de gamle Venner af hende, ældst var Venskabet med Palm, det skrev sig nemlig fra Krigens Tid. Mest Betydning for Elise fik Venskabet med Palm, efter at Fru Dieffenbach allerede to Aar efter Flytningen til Berlin var afgaaet ved Døden. Fra nu af viede Generalen Elise sit Liv, han flyttede hen i hendes Hus, hvor han lejede en Lejlighed for altid at være i Nærheden af hende, og fra nu af gik der ikke en Dag, hvor de ikke saas, de spadserede hver Dag med hinanden, om Aftenen læste de sammen eller fordybede sig i de mange fælles Minder fra gamle Dage. Da Elise flyttede til Dessauerstrasse 7, flyttede han med, og da hun senere blev syg, plejede han hende, og det var ham, der sad ved hendes Dødsleje og modtog hendes sidste Suk.

Til det allersidste bevarede Elise i en forunderlig Grad sin Skønhed og Ynde, hendes Aand tabte ikke sin Bøjelighed, sine mange Interesser vedligeholdte hun til sin Død. Nærværende Bogs Forfatter har i sin Ungdom hørt sin

Bedstefader fortælle om et Besøg, han saa sent som i 1854, Aaret før hendes Død, aflagde Elise, der dengang var fyldt 66 Aar. Den gamle Mand talte med stor Begejstring om denne Oplevelse, han kunde fortælle om sin Slægtnings indtagende Ydre og Væsen og om, at hun til Trods for de mange Aar, hun havde levet mellem lutter tysktalende, stadig talte et ulasteligt og smukt Dansk; sine danske Sympathier bevarede hun iøvrigt til det sidste, og under Krigen 1848 var hun fuldt og helt paa vor Side.

I hendes Liv i Berlin kunne vi faa et Indblik ved at læse nedenstaaende Breve, som hun skrev i hine Aar, Brevene ere henvendte dels til Adolphine Kegel, født Laurberg, dels til Karl Kegel.

*Potsdamer Chaussée 39 F. Berlin.
29. Juli 1840.*

Min kære Kegel!

Jeg kan faa besørget et Brev direkte til Düsseldorf og benytter derfor Lejligheden til at sige Dem en hjertelig Tak for Deres kære udførlige Brev, det virkede ganske vist ikke beroligende paa mig, men det gav mig et tydeligt Indblik i Deres Liv og Færden, og det sætter man dobbelt Pris paa, naar man er langt borte fra sine Venner. Gud give den søde, lille Dreng maa være rask igen, naar De modtager disse Linier. Jeg har saa ondt af det stakkels Barn og endnu mere af de stakkels Forældre. Jeg kender ikke noget saa angribende som at se Mennesker, man holder af, lide, uden at man kan bringe Hjælp.

Hver evige Dag ønskede jeg, at jeg kunde lade en Dosis af den rene, sunde Luft, jeg indaander her, blæse over til det lille Skind, for her, hvor jeg boer, er det sundeste Sted i hele Berlin, han kunde hele Dagen lege paa en overdækket Balkon, hvor der hverken er Træk eller nogen Fare, den er 30 Fod lang og har 3 store Buevinduer med Udsigt til Mark og Skov og til Kreuzberg.

Men hør nu, pas endelig paa, at Adolphine ikke bliver for længe ved med at give den lille Elise Bryst, det er meget farligt for en Moder; en Veninde af mig, sund og kraftig, mistede jeg, fordi hun overdrev det, hun fik Tæring og døde, hendes smaa Børn arvede Spiren til den skrækelige Sygdom fra Moderen og døde ligesom hun, det var Generalløjtnant Lützows Kone, han¹ har selv fortalt mig det for et Par Dage siden, og det var nok et rent Mirakel, at ikke ogsaa han blev smittet og revet bort af Sygdommen.

Det vilde være særdeles behageligt at bo i Berlin, naar her bare ikke var saa dyrt, det er det daglige Liv, der koster, Fornøjelserne ere derimod gennemgaaende billige, for fem Groschen kan man sidde i den herligste Blomsterhave og nyde Beethovens Symphonier, Haydn, Gluck og Mozart i den fortræffeligste Udførelse, Mozarts Requiem blev udført mesterligt ved Mindefesten for højsalig Kongen.² Operaen her i Berlin har et udmærket Orkester, enkelte gode Sangere, Koret er helt igennem godt, og Iscenesættelsen pragtfuld. Derimod staar Skuespillet langt

¹ Generalløjtnant Leopold Lützow g. m. Baronesse Therese Richthofen, der døde 1839, 23 Aar gammel. ² Frederik Wilhelm den 3die.

tilbage, og skønt det har Midler nok at raade over, vil det aldrig kunne naa op mod Theatret i Düsseldorf, som det var dengang, da Immermann stod i Spidsen for det.

Jeg har den botaniske Have lige i Nærheden af mig, ligesaa Tiergarten, der med sine smagfulde Anlæg og nydelige Villaer er blevet meget smuk. De mange Samlinger kan man nyde ganske gratis.

Tænk Dem, 2. Pinsedag, da Folket var saa bedrøvet over den elskede Konges Død, rullede 143 Vogne forbi min Balkon i Løbet af en Time; hele Kongefamilien var med i Vogntoget paa Vej til Potsdam, Kongen,¹ skøn som Apollo, Dronningen indhyllet i sit Sørgeslør. Hele Folket begræder nu Tabet af den afdøde Konge, ganske som Børn sørge ved deres Faders Baare. Den nuværende Konge har det, som ingen prøjsisk Konge i lange Tider havde, nemlig Talegaver, naar han taler, er det efter Hukommelsen, og han har ingen Papir i Haanden til Støtte for sin Hukommelse. Han agter at bo nogle Maaneder af Aaret paa Sanssouci, hvorfor han lader det restaurere og til Dels forstørre, saa der kan blive Plads til hele Hofstaten. Det er det smukkeste Punkt i Potsdam, og Minderne om Frederik den Store gør Jordbunden klassisk. Naar man betræder de Værelser, hvor han levede, er det, som om de gode Tanker og Følelser, der slumrer i en, blive vækkede, saaledes virker en stor Mand paa Efterverdenen. Jeg blev helt rørt ved at se Stedet, hvor han havde ladet sine Hunde og sin Hest begrave, Begravelsespladsen ligger lige tæt ved hans Bibliothek,

¹ Frederik Wilhelm den 4de.

et Menneske, der holdt saa meget af Dyr, maa ogsaa have haft Følelse overfor Menneskene.¹

Vil man tilbringe en fornøjelig Dag, skal man tage til Potsdam med Jernbanetoget, som jeg hver Dag fra mine Vinduer kan se køre frem og tilbage, og foretage en Tur til Paafugleøen,² hvor man kan se de sjældneste og interessanteste Dyr og Planter fra alle Verdensdele; naar man er der paa Øen, føler man sig hensat til et fortryllet Land og drømmer om Feer og Trolddom. Hvor den lille Gustav³ vilde nyde at se alle de Dyr. Hvis De engang rejser til Sachsen, saa læg Hjemvejen over Berlin, jeg haaber De vil bo hos mig og tage til Takke med ganske tarvelig Mad og med Øl, saadan et Liv som det, man fører ved Rhinen, kendes ikke her.

Jeg skal snart sende Dem Kuglers og Adolph Menzels »Frederik den Stores Historie«; De og Gustav skal have Bogen i Samling, den er meget smukt udstyret.

Jeg har tilbragt nogle skønne Dage paa Tegel hos min Kusine,⁴ født Humboldt, hun har arvet Slottet fra Ministeren⁵ og med det alle de mange Kunstskatte; jeg følte mig særlig tiltrukket af Thorvaldsens »Haabet«, der staar paa Forældrenes Grave, og af det lille Skab, der er fuldt af Breve til Ministeren fra Goethe og Schiller og mange andre berømte Mænd.

Det gaar mærkværdig godt med mit Helbred, jeg kan ikke nok som takke Gud for den Lykke; det er kun galt

¹ Elise synes her ganske at glemme, hvad Voltaire sagde til sin kongelige Ven Frederik den Store, at han havde lært Menneskene saa godt at kende, at han var kommet til at holde af Dyrene. ² En ganske lille Ø, der ligger i en Sø, som er dannet af den forbi Potsdam løbende Flod Havel. ³ Kegels Søn. ⁴ Grevinde Scheel-Plessen. ⁵ Den berømte Statsmand og lærde Willh. von Humboldt.

med Øjnene, for jeg maa bruge Brillen, naar jeg læser og skriver. Hils Deres kære Kone hjerteligst og sig hende, at jeg har arvet en Haarlok og en Signetring fra hendes Tante¹, hun skal engang i Tiden arve dem fra mig; ved den Lejlighed lærte jeg den kønne Madame Hildebrand, født Romberg, at kende.

Menneskene skulde egentlig aldrig lægge Planer, for de brister næsten altid som Sæbebobler, men man kan nu engang ikke lade være, og jeg har nu foresat mig til Sommer at benytte et af de kraftige Bade ved Rhinen og slaa mig ned et eller andet Sted ved denne uforlignelige Flod, saa sender De Adolphine og Børnene til mig, at vi alle i Forening kan nyde Guds milde Gaver, og bagefter henter De igen Deres Familie. Men saa maa Vejret blive noget bedre end i Aar, og der maa trækkes færre Veksler paa min Pengepung.

Af ganske Hjerte ønsker jeg, at al den Lykke, som jeg beder den Højeste om at skænke Dem, maa blive Dem til Del, og at Glæde og Sundhed maa herske i Deres Hus. Jeg sender Børnene mange Kys og forbliver

Deres oprigtig hengivne Veninde
E. Ahlefeldt.

Lad mig snart igen høre fra Dem, men franker aldrig Brevene.

24. September 1840.

Undskyld, min kære Adolphine, at jeg først nu besvarer dit kære deltagende Brev, men du maa kunne sætte dig ind i, hvor dybt jeg er blevet ramt ved denne uventede Ulykke,² og at der maatte gaa nogen Tid, før jeg

¹ Den da for nylig afdøde Frøken Philippi, Elises gamle Lærerinde, som Adolphine Kegel plejede at kalde Tante. ² Immermanns Død.

var kommet til mig selv igen; det var et haardt Slag for mig, i hele Resten af mit Liv vil jeg føle et uopretteligt Savn. Gud trøste hans stakkels Kone, der sidder tilbage med sit Barn aldeles uden Subsistensmidler.

Det glæder mig, at du og dine Børn ere raske, sig til den lille Elise, at naar de store Strømper ikke kan passe hende, maa hun være en Kæmpe, forkæl bare ikke Børnene, det vil du ikke høste Tak for, derimod ville dine Børn senere være dig taknemmelige, fordi du har været streng imod dem, for de ville forstaa, at det var til deres Bedste. Livet er saa svært, og Forældrene maa derfor i Tide forberede deres Børn, væbne dem mod de Storme, som næsten ingen Mennesker blive forskaanede for. Jeg vilde saa gerne vide dig og dine Børn forskaanede for ydre Nød, og jeg har derfor bedt din kære Mand gøre, hvad han kan, for at sikre din Fremtid for det Tilfælde, at han, hvad Gud forbyde, skulde blive kaldt bort før dig. Jeg vil gerne hjælpe efter Evne, men det maa ske lidt efter lidt, jeg kan ikke paa engang udbetale en større Sum.

— — — Har du hørt fra Hamborg?

Schnaases fra Düsseldorf er nu her, derved er den dybe Sorg,¹ som jeg lever og aander i, ligesom blevet heftigere.

— — — Jeg lever meget roligt, men færdes saa meget i fri Luft som muligt. Ganske tilfældigt kom jeg under et Besøg hos en gammel Ven til at overvære den nye Konges Indtog. Det var en smuk, glad og uforstyrret Fest, der virkelig skabtes af Folket. Vor Konge vinder alle Hjerter, han taler med Lethed og aandfuldt, hvad

¹ Over Immermanns Død.

ingen af de tidligere prøjsiske Konger kunde. Dronningen er ædel og mild og venlig, men ikke køn. —

*Potsdamer Chaussée Nr. 39 F.
19. November 1840.*

Min kære Kegel!

— — — Vi overværede vor Konges i Sandhed imponerende Hyldning. Den kongelige Tribune, beklædt med Skarlagen og gyldne Bræmme, stod midt foran Slottet. Tronen stod i Midten, til højre for den sad Dronningen, paa begge Sider af Tronen vare Stænderne opstillede, foran Tronen førte den med Skarlagen bedækkede Trappe ned til Pladsen, herfra bevægede Optoget sig til Kirken og tilbage igen. Medens Ministeren og Overborgmesteren holdt deres Taler, blev Kongen siddende paa Tronen, derefter traadte han rask frem og holdt en ildfuld og begejstret Tale, som greb alle, hele Folket laa for hans Fødder. Taget paa de omliggende Huse, ogsaa paa det kongelige Slot, var fuldt af Mennesker, trods den øsende Regn var alt idel Begejstring. Overvældende og ophøjet var det Øjeblik, da Kongen og hele Folket ledsaget af store Orkestre og under Kanonernes Torden istemmede Sangen »Nu takker alle Gud«; i det Øjeblik delte Skyerne sig, og Solen brød igennem, som vilde den ved sin pludselige Tilsynekomst give sin Velsignelse, men den forsvandt straks igen, og det vedblev at regne hele Dagen, saa Illuminationen i Byen ikke blev til megen Glæde for Beboerne.

Saasart højsalig Kongens Historie er udkommet, skal jeg sende den til Dem tilligemed Hefterne af Frederik den Stores Historie, der udkommer noget uregelmæssigt.

Gud skænke Dem Sundhed og Glæde i Vinter, og gid De maa vedblive at være mig venligt stemt; jeg takker Dem oprigtigt, fordi De befriede mig for H. D.'s Besøg, han hører til de Mennesker, jeg nødig vil se igen.

Af ganske Hjerte Deres Veninde
Elise Ahlefeldt.

Samme Dag.

Min kære Adolphine!

Den 17., henimod Aften, det Tidspunkt, hvor ensomme Mennesker lettest begynde at gruble og falde hen i tungsindige Tanker, kom dit Brev samtidig med tre andre fra Düsseldorf; disse Tegn paa Kærlighed modtog jeg med vemodblandet Glæde og taknemmeligt Hjerte, det er saadan en Lykke at vide, at der er nogen, der holder af en!

De haarde Stød, som Livet har bragt med sig, have hidtil ikke gjort mig legemlig Fortræd, Englænderens Hjerte kan bryde, Tyskerens ikke. Gud giver den ulykkelige en forunderlig Kraft, og vor Pligt er det, ikke at lade os beherske af Sorgen, men se frimodig fremad i Tillid til Gud, der aldrig forlader os. Sorgen kan fylde ens Sjæl, men Sorgen maa ikke faa Lov til at fæste Bo derinde, thi saa lukker Sjælen sig for den Lykke, som Gud paany vil skænke os.

Immermann ejede ikke noget Billed af mig, jeg har endnu et Billed, som blev udført i Königsberg, det havde han ofte nede i sin Stue, det blev dengang fundet meget ligt, det skal jeg gerne sende dig sammen med Bøgerne.

Jeg er glad over for Tiden at have Besøg af min nære

Slægting,¹ Søn af den nuværende Besidder af Grevskabet Langeland.

*Potsdamerstrasse 38.
20. Juli 1843.*

Min kære Adolphine!

— — — Jeg venter min Fætter Grev Frantz Ahlefeldt² her til Berlin nogle Dage i Begyndelsen af August, han kommer saa igen til næste Aar for at gennemgaa en Øjenoperation. Ogsaa den regerende Greve til Langeland har besøgt mig, han er Gud ske Lov sund, rask og munter, men han bragte mig Stadfæstelsen paa den bedrøvelige Efterretning, at jeg ikke faar min Moders lille Formue, der tilhører mig efter min Faders Død, da der ikke er Penge nok i Boet til at dække Gælden, som beløber sig til 1 Million 400.000 Rigsdaler, det er et haardt Slag for mig. Uorden og Ødselhed bringe Slægterne mere Ulykke end Gerrighed, for der kommer dog en Tid, hvor nogen kan nyde godt af Gerrighedens Virkninger.

*Potsdamerstrasse 38.
16. September 1844.*

Min kære Adolphine!

I Dag, da det er den kære lille Gustavs Fødselsdag, maa jeg dog sende det gode Barn nogle gode Ønsker, gid han aldrig maa savne Kærlighed i Verden, gid han maa blive et flittigt og dygtigt Menneske, han har det bedste Forbillede i sin Fader. For den vedlagte Rigsdaler kan Gustav købe sig nogle Billeder til at male

¹ Frederik Ahlefeldt, den senere Besidder af Grevskabet, død 1889. ² Stiftamtmanden i Viborg, døde et Par Maaneder efter.

paa, eller hvad der ellers kan more ham. Fortæl ham saa følgende Legende:

»I gamle Dage bragte Englene Blomster med ned fra Himmelen, for at Jesus kunde lege med dem; den lille Johannes, der syntes godt om de brogede Blomster, vilde gerne have dem til at vokse paa Jorden. Englene bragte ham saa noget Frø, og den Blomst, der voksede op af det Frø, blev kaldt Asters, fordi Frøet var kommet ned fra Stjernerne«.

Er det ikke en nydelig Idé?¹

Hvis du kan, saa se at faa fat paa den Foraarskrans af Ungdomsbreve, som Bettina Arnim² har flettet til sin Broder Clemens. Det er en dejlig Bog, der ved sin Tryllemagt kalder Foraaret tilbage, og man kan lære meget af den. Aviserne maa have meddelt dig Generalløjtnant Lützows Død, det var min Mands sidste Broder, ved dette Dødsfald har jeg lidt et stort Tab.

Potsdamerstrasse 38.

27. August 1843.

Min kære Kegel!

De vil kunne forstaa, i hvilken Grad Deres Brev, som naaede mig i Gaar Aftes, maatte øge min Bekymring over Adolphines Tilstand; selv om jeg var blevet noget beroliget gennem Adolphines Brev, saa vilde jeg dog vente med at svare, indtil jeg havde hørt fra Dem, og nu er det værre end nogensinde. Jeg haaber ikke, De venter for længe med at lade mig vide, hvordan det gaar, blot

¹ Asters kommer af det latinske astrum: en Stjerne. ² Forfatterinden Bettina Arnim, der mest er kendt fra sin med Goethe førte Brevveksling, som hun selv udgav.

et Par Linier, Brevet er altid fire Dage undervejs. Gud give, hendes stærke Natur maa hjælpe hende over det. Hold nu endelig bestemt paa, at Adolphine bliver liggende roligt og ikke igen ødelægger sig selv ved at staa for tidligt op, under saa alvorlige Forhold er det en Biting, om det ikke gaar, som det skal, ude i Køkkenet. Jeg skal paa enhver Maade hjælpe Dem, saa Adolphine kan faa, hvad der er nødvendigt til hendes Helbredelse, men saa maa hun ogsaa være saa fornuftig at gøre, hvad Lægen siger.

Jeg har været saa rørt og glad over den søde Drengs Optræden ved denne Lejlighed, han er forstandig og har megen Følelse; bliver han ved med at udvikle sig saaledes, priser jeg Dem begge lykkelige. Det er rørende og saa sjældent i den Alder, jeg er kommet til at holde saa meget af ham, at jeg ikke har Ord nok til at udtrykke det.

Bring den kære Patient mine bedste Ønsker og sig hende, hvor ked jeg er over at være saa langt borte, jeg kunde dog have taget mig af Børnene, indtil hun blev rask.

Min stakkels Fætter¹ er her hos mig, og der er slet ingen Haab om, at han kan komme sig, jeg søger at trøste hans stakkels ulykkelige Kone og at opmuntre ham, men det er en vanskelig Opgave, som jeg ikke altid føler mig voksen, særlig naar jeg gaar og grubler over de elskede Menneskers Skæbne. Jeg omfatter Adolphine og Børnene med den inderligste Kærlighed og beder indtrængende om at høre fra Dem.

Deres tro Veninde

E. A.

¹ Frantz Ahlefeldt, Stiftamtmanden i Viborg.

Potsdamerstrasse 38.
10. November 1845.

Til Adolphine Kegel.

— — — Den Dag jeg kom tilbage fra Onkel Heespen,¹ fik jeg dit ulyksalige Brev og kunde straks sende dig 50 Daler, eftersom jeg for en Sikkerheds Skyld havde taget mere med end jeg behøvede, men jeg plejer ellers ikke at have Penge liggende her, men hæver kun saa meget, jeg har Brug for, da jeg er bange for Tyveri. Jeg har Pengene staaende i Banken, og jeg maa altid sige til et Par Dage i Forvejen, naar jeg vil have et Beløb. For Øjeblikket kan jeg ikke sende dig noget og beder dig i det hele taget forskaane mig for Uro og Jageri. Er der noget, du ønsker, og jeg kan skaffe dig det, saa skal det være mig en Glæde at opfylde dit Ønske, men love noget paa Forhaand kan jeg ikke, jeg maa vide, hvorvidt det ikke overstiger mine Kræfter, jeg vil bare ikke vide noget af disse pludselige Anmodninger og denne Sætten Sagen paa Spidsen, mine Nerver ere angrebne, og jeg taaler ikke den Maade, du har at henvende dig til mig paa, det gaar ud over min Sundhed. Jeg levede stille og roligt i min Families Skød, men det var skønne Dage, rige paa Stemning, det gjorde mit svage Helbred godt. Desværre er min gamle Onkel meget svag, og jeg tør ikke gøre mig Haab om et Gensyn. Jeg rejste Kl. 9 om Morgen med Dampskib til Hamborg og naaede den nu saa smukke By² Kl. 10 næste Morgen; jeg kørte fra Land-

¹ Kammerherre Hedemann-Heespen fra Nienhof. ² Branden i 1842 havde lagt store Dele af Hamborg i Aske, og Byen havde nu rejst sig i en langt smukkere Skikkelse, saaledes vare de gamle snævre Gyder blevne erstattede af brede, luftige Gader.

gangsbroen lige til Altona, hvor man desværre bliver opholdt, da Jernbanetoget først afgaar om Eftermiddagen, men jeg naaede dog at være til The paa Nienhof samme Aften. Fra den gamle Møller¹ har jeg gode Efterretninger, jeg nærer en saadan Kærlighed og Agtelse for ham, at jeg ikke har noget højere Ønske end at se ham engang igen.

*Schulgartenstrasse Nr. 1 a. Berlin.
6. Maj 1847.*

Min kære Kegel!

Blomsterne fra Deres Digterhave har beredet mig megen Glæde. Held Dem, at De kan give Deres Følelser Ord, det er en Himlens Gave, en sand Lykke. Goethe paastod, at han igennem sin Digtning kunde frigøre sig for alt, hvad der plagede ham. Digtekunsten er Sjælens Foraar, det er sikkert og vist, og den, der giver sig Digtekunsten i Vold, kender allerede Himmeriges Salighed her paa Jorden. Poesien trives egentlig ikke i Berlins Jordbund, den er for tør, man holder sig her til Forstanden, er nok til Tider vittig, men aldrig poetisk. Nu interesserer vi os for Politik, hvad der er godt for os, Fædrelandet ligger os igen paa Sinde, vi faar Brug for de dygtige, de udygtige maa skubbes til Side. Det offentlige Liv har efter min Mening sine store Fordele; det forjager gamle Fordomme, de kan ikke længere slaa Rod saadan som før.² Om mig selv har jeg kun at sige, at jeg har

¹ Den tidligere omtalte Konsistorialraad Møller i Münster. ² Ifølge Patent af 3. Februar 1847 var Provinsialstænderne blevne slaaede sammen til en fælles Landdag for hele Prøjsen, der skulde have raadgivende Myndighed; til Udskrivning af nye Skatter og til Forhøjelse af de allerede eksisterende krævedes Landdagens Samtykke.

skrantet i Vinter og plages endnu af Nervesmerter i Ansigtet.

Schulgartenstrasse Nr. 1. a.

2. April 1848.

Kære Adolphine!

Jeg har ikke noget at bemærke angaaende dit Besøg, men jeg maa dog ærligt sige, at jeg ikke synes, det er det rette Øjeblik til uden tvingende Nødvendighed at udsætte sig for de Farer, en Rejse i denne Tid medfører. Bondeopstanden i Westphalen, Brunsvig og Hannover bryder temmelig sikkert snart løs, saa du kan maaske slet ikke vende tilbage igen, det er det fornuftigste at afvente, hvorledes den politiske Horizont stiller sig. Trænger Russerne ind i Landet, bliver der heller ikke sikkert at være her i Berlin, og en Moder har virkelig andre Pligter end at udsætte sig for unødige Farer. Desuden forekommer du mig at være i en saa ophidset Tilstand, og du har ikke aflagt din gamle Fejl at plage dig selv med mørke Anelser og derved gøre Livet besværligt for dine Omgivelser, man skal heller ikke nu bebyrde sig med unødige Udgifter i en Tid og under Forhold, hvor man ikke ved, hvad Dag man kan miste alt lige til det daglige Brød. Skal vi begge have Glæde af at være sammen, saa maa Bekymringerne for Fremtiden først være af Vejen; naar vi engang er saa vidt, tror og haaber jeg, at Luftforandring og nogle Ugers Hvile vil være godt for dig. Men frem for alt behersk dig og lad ikke Hjerne-spind gøre ondt værre, jeg maa have Fred og kan hverken aandeligt eller legemligt taale din Uro, og lad saa Fortiden hvile, grav den ikke op, saa de gamle Sorger vækkes til Live paany og atter fremkalder andre Lidel-

ser. Nu har du hørt, hvad jeg ønsker og mener, min bedste, overvej du nu Sagen med din Mand og lad ham træffe Afgørelsen, jeg gentager det: du er mig hjertelig velkommen, men jeg vil fraraade at tage paa Rejse i dette Øjeblik, jeg ved ikke, hvad Fremtiden bærer i sit Skød. Vi har da for Resten Sommeren for os, hvad der er en Lettelse for os, og hvis ikke den Ulykke skulde ramme mig, at nære Slægtninge eller Venner falder eller saares, saa der bliver Brug for mig til at pleje dem, saa bliver jeg hvor jeg er, og beder Gud om Kraft til at bære, som jeg skal, det, der paalægges mig.

Man kunde se med lidt mere Fortrøstning paa Forholdene, naar der ikke var de skændige Russere og de intrigante Polakker, der myrde løs paa Tyskerne.

Fornuftige Reformer og »Tysklands Enhed« ville sikkert være til Gavn for Folket, men hvordan disse Reformer og Enheden end bliver, saa var det dog ikke nødvendigt at udgyde Strømme af Blod. En Frihed, der er opnaaet paa den Maade, er ikke den sande, den Frihed, som man overalt søger at skabe, og som man endnu ikke har forstaaet at holde fast. Her ser det endnu sørgeligere ud, her er tre Partier: de kongeligsindede, de, der vil have fornuftige Reformer, og Republikanerne, og alle gøre de alle de Ulykker, de kan. Heldigvis er Republikanerne de faatalligste. Pastor Stein var hos mig Dagen efter Revolutionen; Krummacher¹ holder smukke Præ-

¹ En af Berlins bekendteste Prædikanter. Elise kendte ham fra dengang hun boede i Düsseldorf; han var paa det Tidspunkt Præst i Elberfeld og kom Aaret før Martsbegivenhederne til Berlin som Præst ved Trefoldighedskirken. Elises Ængstelse med Hensyn til hans Fremtid viste sig overflødig, der blev ikke foretaget noget imod ham, og han døde som kongelig Confessionarius.

kenes, desværre vil han miste sin Stilling for bestandig som Følge af de to Ministres Fald.¹

3. August 1848.

Min kære Adolphine!

Du skulde egentlig have haft disse Linier til den 31. Juli, men jeg fik Forhindringer, jeg vilde ogsaa gerne bringe dig nogle beroligende Efterretninger med Hensyn til Forholdene i Danmark navnlig angaaende mine Indtægter. Jeg fik for nogle Dage siden ikke uden Tab mine Penge sendende over Hamborg, jeg haaber at kunne sende dig dine Lomme penge, selvom den afskyelige og uretfærdige Krig mod Danmark ikke skulde være afsluttet til Vinter; faar du ikke den sædvanlige Pengehjælp fra mig i Begyndelsen af Januar, naar den dig nok en 4 Ugers Tid efter. Jeg haaber at kunne blive rolig her uden at maatte plages af for store Vanskeligheder, mine Slægtninge kunde nu komme til Berlin.² Jeg vil snarest muligt opgive min alt for store Lejlighed og se at faa en mindre. For Resten bliver Huslejen billigere, da der er faldet saa mange, og 20.000 Familier have opgivet at bo her. Nu begynder de fleste Folk igen at blive prøjsisksindede, og Patriotismen vaagner, det er siden man er begyndt at blive bange for, at det tyske Rige skal opluge Prøjsen. Det begynder ogsaa at blive uroligt igen, men da Lov og Orden er genindført, og der er trukket flere Tropper

¹ Det er vanskeligt at sige, hvad det er for to Ministre, Elise hentyder til, idet hele Ministeriet Arnim, som var blevet fremtvunget ved Martsbegivenhederne, gik af den 29. Marts 1848, og erstattedes af et Ministerium Camphausen. ² Den 2. Juli var der sluttet Overenskomst mellem Danmark og Prøjsen i Malmø, og den 26. August sluttedes en Vaabenhvile paa 7 Maaneder.

sammen i Berlin, maa man haabe, at det hele ikke bliver til Anarki denne Gang. Omvæltningen i Staten har kostet en Masse Mennesker deres Stilling, alle maa bringe Ofre uden egentlig at have noget Haab om, at deres Stilling engang vil bedre sig. Sydtyskland staar Nordtyskland ganske fjernt, Sydtyskerne har altid hadet de mægtigere Prøjsere; af mit ganske Hjerte vil jeg ønske, at den skønne Drøm om Tysklands Enhed maa blive realiseret, men jeg nærer Tvivl om Virkeliggørelsen af denne lykkelige Tilstand, det vil strande paa Enkeltstaternes forskelligartede Interesser og paa Menneskenes Selvished.

Men Børnene maa dog i Skole igen, og jeg haaber derfor kun, det er forbigaaende, at Skolerne ere blevne lukkede, og jeg haaber, at Lærerne maa døje mindre end Landets andre Indvaanere, jeg kender saaledes en Landraad¹ med 11 Børn, han er blevet afskediget med 400 Dalers Pension, saaledes gaar det desværre grumme mange, og næsten alle mine Bekendte ere mere eller mindre frivillig gaaede af. Minister von Auerswald² besøger mig engang imellem, men han bliver naturligvis kun et Øjeblik, da han ikke har nogen Tid tilovers; jeg venter snart hans Kone og glæder mig meget til at have den trofaste, elskværdige Veninde hos mig.

Jeg maa bruge Bade, hvad der ikke er behageligt med det ustadige Vejr og den evige Blæst, ellers lever jeg stille i min Havestue, ser saa lidt som muligt til Byen og hører

¹ Svarer nærmest til det danske Amtmand. ² Alfred von Auerswald havde i Königsberg sluttet sig til Ægteparret Lützow; efter i nogle Aar at have været i Statens Tjeneste trak han sig tilbage til sine Godser; Begivenhederne i 1848 kaldte den meget fremskridtsvenlige Mand frem, og han kom til at spille en betydelig Rolle i det mærkværdige Aar, han blev Medlem af Camphausens Cabinet af 29. Marts.

meget nødig om Politik; Politik er noget, der ødelægger hele Livet for en, og det skader ogsaa Menneskets Karakter.¹

Min Fætter Christel Ahlefeldt² er, Gud være lovet, ikke ved Hæren, men hans smukke og gode Søn³ er der, næsten alle Hedemannerne er med i Krigen, den ene Halvdel staar paa den ene Side og den anden paa den anden Side.⁴ »Prøjsen og det tyske Forbund mod Danmark«⁵ taler Sandhed, det er en lille Brochure.

Brev til hendes Gudbarn, den 10-aarige Elise, Adolphine Kegels Datter.

Berlin, 19. August 1849.

Min kære, lille Elise!

Det var en glædelig Overraskelse, da jeg for et Par Dage siden efter en Spadseretur fandt dit Brev paa mit

¹ Disse Udtryk bleve mærkeligt nok omtrent Ord til andet mange Aar senere brugte af Bismarck i en Rigsdagstale og vakte megen Opsigt.

² Christian Ahlefeldt, den daværende Besidder af Grevskabet Langeland; han havde iøvrigt som ivrig gammel Militær tilbudt Krigsminister Tscherning at stille et Korps af Langelændere til Raadighed og paataget sig selv at indøve det og føre det i Felten. Tscherning afslog imidlertid under de høfligste Former det givne Tilbud og henstillede til Christian Ahlefeldt at give et større Pengebeløb i Stedet, en Henstilling, som blev fulgt. Gamle Langelændere kunne endnu huske, hvorledes den da 60-aarige Oberst i Sommeren 1848 eksercerede med sine improviserede Tropper paa en Mark, der benævnes Lammehaven. Da Skrivelsen fra Krigsministeriet kom, ophørte disse Øvelser. ³ Frederik Ahlefeldt, den senere Besidder paa Tranekjær, deltog som Herregaardsskytte i Krigen lige til dens Slutning. ⁴ Elise havde mange nære Slægtninge indenfor Familien Hedemann, af den holstenske Del, hvortil hun var knyttet gennem sin afdøde Moder, stod adskillige ved Oprørsarméen, ogsaa mange af den danske Gren var med — paa dansk Side; Slægtskabet med denne Gren af Familien skrev sig fra, at to af hendes Faders Søstre vare gifte med Hedemanner. ⁵ En i Berlin udkommet Brochure, der stærkt kritiserede den tyske Indblanding i det slesvig-holstenske Oprør.

Skrivebord. Desværre gik jeg paa den Maade Glip af Kandidatens Besøg og kunde ikke høre ham fortælle, hvor stor du er; naa, men jeg haaber, du engang besøger mig, og saa skal jeg vise dig alle mulige morsomme Ting. Vær nu rigtig flittig med din Læsning og hjælp din gode Moder, hvor du kan. Naar du er bleven stor, saa maa du lære at lave lige saa god Mad som Mama, saa hun kan hvile sig; da alle Mennesker holde af at spise Mad, der smager godt, saa skulde alle smaa Piger lære ordentlig Madlavning. Jeg finder det forkert, at Gustav banker dig, det maa han ikke, en Mand maa aldrig slaa en Kvinde, allermindst sin Søster, som han tværtimod paa ridderlig Vis skal beskytte. Men du maa heller ikke drille ham ved Modsigelser, du kære Barn, det er til dit eget Bedste og af Hensyn til din syge Mama, at han vil have, at du skal være artig og stille; lov mig det! Det er alt for sørgeligt og mod Naturens Orden, naar Søskende ikke ere gode og kærlige mod hverandre.

Her har vi ogsaa meget ustadigt Vejr, det regner hver Dag. Kys din kære Mama fra mig og hils Papa hjerteligt, ogsaa den flittige Gustav og Søstrene, lev vel, min lille Elise, og glem ikke

din gamle Gudmoder

Elise.

Den 24. Oktober 1851.

Min kære Adolphine!

Jeg takker dig for din venlige Indbydelse; selvom jeg ikke vil tage mod dit Tilbud at rykke ud af din Stue for at kunne huse mig, saa er det dog et af mine Øn-

sker endnu engang at se den herlige Rhin. Saasnart Forholdene og mit Helbred ville tillade mig denne Lystrejse, saa kommer jeg, og jeg tager saa ogsaa til Elberfeld for at se dig og dine Børn, som da forhaabentlig alle ere raske.

Naar din rige Veninde i Hamborg saa gerne vil have dig i Besøg, saa skulde hun betale din og Børnenes Rejse frem og tilbage. Forøvrigt er det absolut ikke godt for Børn at rejse, de kommer til at leve uregelmæssigt, og deres Undervisning bliver spredt og forstyrret. For voksne Mennesker er det nyttigt og behageligt. Naar din Datter Elise er bleven saa fornuftig, at du kan betro hende Husets Førelse og Pasningen af de yngre Søskende, saa kan du besøge Damen, udhvile dig og komme til Kræfter. Hidtil have vi haft et vidunderligt Vejr, men nu begynder Taagerne, og jeg har begyndt at lægge i Kakkelloven i Dag, Gud give, at Vinteren ikke maa blive for streng, saa man kan holde sig nogenlunde rask. Min Hørelse har lidt under mit Livs mange Plager, derfor gaar jeg ikke mere i Theatret, jeg gaar derimod til Raumers¹ Foredrag, der har jeg Lov til at sidde lige i Nærheden af ham, saa kan jeg høre, hvad der bliver sagt. Det tager paa mit Humør, at jeg hører saa daarligt, og det hindrer mig i mange Nydelser; ude i det fri kan jeg endnu høre alt, men indendørs kan jeg kun høre, hvad der bliver sagt direkte til mig.

For nogle Dage siden havde jeg Besøg af Madame Krummacher,² der fortalte, at hendes Mand var taget med Døtrene til England, hvad der vel er Grunden til

¹ Frederik Raumer, Professor i Historie ved Berlineruniversitetet, hørte til Elises Omgangsvener. ² Den før omtalte Præst's Hustru.

at han ikke besøgte dig i Elberfeld, man maa ikke tage det saa nøje med en stærkt optaget Mand, og Døtrene er vist ikke rigtig velopdragne. Naar Folk ere taktløse og uopdragne, gaar det udover dem selv, i det hele taget forsvinder Velopdragenhed og gode Manérer mere og mere fra det gode Selskab.

Jernbanetoget bruser nu hver Dag flere Gange lige forbi mine Vinduer, det er foreløbig kun med Gods, senere bliver der ogsaa Personbefordring, det vil lette Forbindelsen.

14. December 1852.

Min kære Kegel!

En venlig Hilsen til Deres Fødselsdag, samtidig sender jeg Dem nogle Bøger i Dagens Anledning og en hjertelig Tak for Deres rare Brev med det ledsagende Digt. Tanken i Digtet er smuk, men denne Gang staar Udførelsen tilbage for Tanken, og derved kommer der noget uklart over det hele; jeg tror, at den, der skriver, først skal lade Stoffet gære og afklares i sit Hoved, før han tager Pennen i sin Haand, hvor Tanken krystalliseres, Versene kommer saa af sig selv, paa anden Maade mener jeg, et Digt bliver forfejlet.

Det glæder mig, at De benytter Deres ledige Timer til en saa ædel Stræben, men jeg er tillige glad over, at De er Embedsmand og har en fast Virksomhed, for netop nu for Tiden har jeg af to begavede Mænds Skæbne paany faaet Øjnene op for, at der er noget forkert i udelukkende at give sig Poesien i Vold. Man mister ofte det rigtige, praktiske Blik paa Livet, og Livet glider ligesom fra En, der findes ogsaa en ædel Prosa, der skal

gaa Haand i Haand med Poesien. Det giver den sande Harmoni, mon ikke Goethe i den Henseende burde være os et Forbilled? De skulde tage og læse »Det moderne Drama«, æstetiske Studier af Hermann Hettner.¹ Bogen forekommer mig fortræffelig, fuld af Sandhed og ægte Forstaaelse. De ved forhaabentlig, i hvor høj Grad mine bedste Ønsker følger Dem i alt, hvad De foretager Dem, Gud skænke Dem sin Velsignelse og være med Eder alle. Amen.

Deres gamle Veninde
E. Ahlefeldt.

*Potsdamerstrasse Nr. 38.
15. November 1852.*

Min kære Adolphine!

Jeg haaber, da du nu igen har genvundet dine Kræfter, din Mand er blevet rask, og den lille Elise er blevet noget ældre, at du saa endelig engang vil indse Nødvendigheden af, at du hjælper din Mand med at give Undervisning, eller at du udretter noget paa anden Maade, er du først kommet ind paa det, vil du føle dig mere selvstændig og gøre dig færre Bekymringer for Fremtiden. Lige fra dit Ægteskabs første Dage var det mig klart, at det var nødvendigt for Eders Lykke, at du vedblev at give Undervisning, jeg har ofte sagt det til dig, og jeg anser det for min Pligt at sige dig det, saa længe det endnu ikke er for sent. Ifald du vedbliver med at opføre dig godt overfor mig, haaber jeg at kunne opfylde mit Løfte: at gøre dig til min Universalarving. Men desværre

¹ Bekendt Litteraturhistoriker, den omtalte Bog er et af hans Hovedværker, og da lige udkommet (1852).

vil denne Arv ikke kunne anslaaes højere end til 3000 Daler i rede Penge og Indbo, mine Ejendele regner jeg til en Værdi af 2000 Daler, og desuden skal jeg arve 1000 Daler i rede Penge. Saafremt jeg dør nu til Foraaret eller førstkommende August, bliver det nogle Daler mere, der i saa Fald maa ligge i min Pengekasse, for jeg faar to Gange om Aaret Penge fra Danmark. Men mere maa du ikke gøre Regning paa, min kære, og det vil du ikke kunne leve af, det er absolut alt, hvad jeg kan efterlade dig.

(Slutningen ulæselig, underste Del af Brevet afrevet.)

21. November.

Kære Adolphine!

Jeg havde længst foresat mig at skrive til din Fødselsdag og ønske dig Glæde og godt Helbred i det Aar, du træder ind i, saa kom i Gaar ved Middagstid en Pakke fra Elberfeld og Eders kære Breve, som glædede mig i høj Grad alle sammen. Netop samme Dag, hvor jeg sidst skrev til dig, fik jeg en Betændelse i Leveren og maatte gaa til Sengs, var Døden nær og troede aldrig, jeg var bleven rask igen; takket være en Læges Dygtighed kom jeg mig, Gud være lovet, igen, men jeg har endnu ikke faaet Lov til at tage mod Besøg og endnu mindre til selv at aflægge Besøg. Det er Grunden til at jeg endnu slet ikke har faaet din Ven at se, men nu skal jeg have fat i ham, inden jeg sender disse Linier af Sted. Jeg har det rigtig godt nu, føler mig blot lidt kraftesløs, men det er da ganske naturligt, for jeg har i det sidste halvandet Aar ofte været syg, og det tager paa Kræfterne

i min Alder. Min Doktor er ved godt Mod og mener, at jeg igen vil komme mig helt, hvad jeg vilde være meget taknemmelig for, et godt Helbred er den bedste Gave, der kan skænkes en, uden det kan man ikke glæde sig over noget, ikke udrette noget og ikke nyde noget af det gode, som denne skønne Verden byder os i Vuggegave. Mine herværende Venner har vist mig saa megen Kærlighed og Deltagelse, Agnes¹ har plejet mig saa omhyggeligt, og alt det er jeg taknemmelig for. Dertil kommer, at vi har en god November Maaned i Aar, og i Dag paa din Fødselsdag, hvor Børnene jubler, skinner Solen saa herligt, at jeg vilde ønske, at dit Liv var lige saa solbeskinnet som denne Dag.

Den 23.

Først i Dag naaede jeg at overrække Krummacher Keglens Bog, han tog meget venligt imod den og viste megen Deltagelse og Anerkendelse. Hils din Mand paa det bedste! Saasnart jeg har faaet at vide, om Kongen vil modtage hans Bog, skriver jeg til ham for at bevidne min Glæde over hans smukke Arbejde.

Den 23.

Jeg har lige modtaget dit Brev, der melder mig din Plan at ville rejse til Berlin. Jeg kan ikke sige dig bestemt, min Bedste, om du træffer mig hjemme, da jeg har skrevet til min stakkels Kusine Grevinde Plessen, der lige har stedet sin Mand til Hvile, at jeg var rede til at ile til hende, om hun ønskede det. Da hun i sin

¹ Hendes mangeaarige Husholderske.

Sorg har alle sine Børn,¹ med Undtagelse af Otto, om sig, tror jeg egentlig ikke, hun trænger meget til mig, og jeg svagelige og tunghøre Menneske kan desuden ikke være meget for hende. Greven døde i Hamborg og bliver i Dag bragt til Sierhagen, jeg tog derfor ikke derhen; paa Nienhof er der desuden Sygdom, min Fætter ligger syg.

Har du nu ogsaa grundig overvejet den Plan at rejse hertil? Jeg er bange for, at det er en ny Ubesindighed, for naar man er saa syg, som du maa være det, er det meget farligt at udsætte sig for Rystelserne i Jernbanen, især da du nu kan gøre Rejsen paa en Dag. Dersom min Kusine ikke ønsker, at jeg skal komme nu, saa er jeg hjemme, og det vilde være mig kært, om du kom i Begyndelsen af Oktober, for saa kan du bo hos mig, men midt i Maaneden kan det ikke lade sig gøre, for saa er Fanny Hesner hos mig, og min nuværende Lejlighed er meget mindre. Men hvis du vil se dig om her og opmuntre dig, saa skal det være mig kært, om jeg kan bidrage dertil, men ubehagelige Scener og Ærgrelser gør mig syg, jeg kan ikke taale den Slags og beder dig forskaane mig derfor. Prinsen af Prøjsen² er forøvrigt ikke i Berlin og bliver heller ikke ventet hertil i indeværende Efteraar.

Jeg haaber, du skriver til mig, naar du kommer. An-

¹ Grevinde Scheel-Plessens fire Sønner kom alle i høje Embedsstillinger, den ældste, Carl, der arvede de store Godser paa Sjælland, samt en anden af Sønerne, Hugo, gik imidlertid straks efter 1864 over til Prøjsen, medens de to andre, Otto og Wulf, forbleve tro mod Danmark lige til deres Død og virkede endnu efter Krigen 64 i den danske diplomatiske Tjeneste. ² Den senere Kejser Wilhelm den 1ste, der i de Aar kun opholdt sig meget lidt i Berlin, hvor han var upopulær som Følge af sit Forhold under de blodige Martsbegivenheder i 1848.

halter-Baanegaarden ligger lige tæt ved min Bolig Des-sauerstrasse 7, Potsdamer-Banegaarden er heller ikke langt borte. Vil du hellere bo hos den Dame, saa staar det dig frit for at besøge mig, kun beder jeg dig indtrængende, begaa ingen Ubesindigheder, der kan have saa mange slemme Virkninger for dig.

Saafernt du vil tage til Takke hos mig, og jeg ved, paa hvad Tid du kommer, skal jeg sende Agnes efter dig paa Banegaarden. I hvert Tilfælde er du hjertelig velkommen, naar det blot ikke gaar ud over dit Helbred og din Portemonnaie, det vilde jeg finde utilgiveligt.

De bedste Hilsener til Mand og Børn fra

din
Elise A.

Hamborg den 2. August.

Min kære Adolphine!

Havde jeg bare din Adresse i Hovedet, vilde jeg sende disse Linier fra mit kære Hamborg, nu maa det vente, til jeg kommer tilbage til Berlin. Jeg vil begynde med Stegers,¹ som jeg i Gaar gensaa for første Gang; Sofie² er blevet gammel og saa forandret, siden hendes sidste Sygdom, at det gjorde mig helt ondt at se det; Marianne³ var flink og rask. Til Efteraaret tager de til Wandsbeck, hvor de har lejet et Hus og vil have Pensionærer paa engelsk Manér; efter Branden⁴ er det stadig gaaet dem daarligt, de bleve fattige og maatte arbejde for Brødet, tidligere fik de Undervisning af M. Marianne sagde til

¹ Døttrene af den tidligere omtalte Fru Steger, hos hvem Adolphine Kegel var bleven anbragt straks efter sin Fødsel. ² Fru Stegers Datter. ³ Yngre Datter af Fru Steger. Adolphine benævnedes disse Døtre Tante. ⁴ Hamborgs Brand 1842.

mig, at det Dokument, som vedrører . . . , og som Hr. B. opbevarede, havde hun sendt til dig, hun havde opbevaret Postkvitteringen, men ikke faaet nogen Besked fra dig om, hvorvidt du havde modtaget Sendelsen. Det er aldeles nødvendigt, at du giver hende Besked, for er Dokumentet borte, har du mistet alle dine Rettigheder, det er derfor, din Tante¹ gemte Papirerne saa omhyggeligt. R.'s Moder og Søster er endnu i Live, og de kunne bedst give dig Oplysninger for det Tilfælde, at du skulde betro Broderen andre Papirer.

Straalende dejlig rejser Hamborg sig af Asken som Fugl Phoenix. Udenfor mine Vinduer har jeg Alsterbassinnet og de pragtfulde nye Bygninger, for Resten ogsaa Ruinerne af Sct. Petri Kirke, som de skal bygge op paany, jeg kan ogsaa se den nye Bro, der hedder Jungfernstieg; i Gaar Aftes, da alt skinnede i det klare Gaslys, og Maanen lyste over Alsteren, var det fortryllende dejligt, jeg troede mig hensat til Venedig. Paa Nienhof har jeg tilbragt nogle rolige og behagelige Dage med mine Slægtninge, der viste mig den største Kærlighed! Min gamle Onkel falder meget af, og jeg er bange for, at jeg snart skal miste ham; vi var hver Dag tolv Slægtninge sammen foruden nogle Venner; Fine² var der med sin Mand, hun var ogsaa glad og fornøjet, skønt hun lever under beskedne Kaar, hun, der er saa godt vant hjemmefra, hendes Mand boer i et lille Hul, hvor han har en Stilling, der indbringer ham 500 Daler om Aaret, hun faar 200 fra sin Fader, det er det hele. Parken er den smukkeste, jeg nogensinde har set, Træerne er enestaaende, Græsplænerne ere grønne som selveste Maj Maaned, man

¹ Marianne Steger. ² Josephine Hedemann fra Nienhof, g. v. Beulwitz.

kan ikke tænke sig noget yndigere, desværre havde vi megen Regn. Jeg er ogsaa bange for dig, du kære, at du har taget Skade af det daarlige Vejr, og ikke rigtig nydt Luftforandringen. Nu vil jeg opsøge din Tantes¹ Grav, og siger dig Levvel, om Gud vil, kommer jeg i Morgen til Berlin med Dampskibet.

6. August.

Du ved nok, hvor Familien Philippis² Gravsten ligger derude paa den smukke Sct. Petri Kirkegaard. De kære afdøde ligger som i en Skov, der er grønt og venligt; Ønsket om at hvile i saa smilende Omgivelser kommer op i mig. Der var smukke Villaer i Nærheden og en køn Granskov, overalt vokser Byen. Jeg spiste Middag hos Hahn,³ Børnene havde indstuderet et Festspil, som var skrevet af Agnes Franz og handlede om en Venindes Ankomst, i Slutningen af Stykket blev jeg bekranset af de smaa Skuespillere, der tillige overrakte mig en Kurv med Blomster.

I Forgaars Aftes kom jeg hjem til Berlin.

Naar man læser denne Brevveksling mellem Moder og Datter, faar man ikke Indtrykket af noget synderligt kærligt indbyrdes Forhold, Elise søger i Almindelighed at afværge Datterens Besøg, der aabenbart trætter hende; af Udtalelser i Brevene faar man Indtrykket af, at den Eksaltation, som træder frem i Adolphines egne Opteg-

¹ Elises gamle Lærerinde. ² Elises Lærerinde og hendes Sødskende. ³ Grev Carl Frederik Hahn, Slægtning af Elise, levede i Altona, efter at han ligesom Elises Fader ved sin Passion for Theatret havde sat store Summer over Styr og været nødt til at lade sine Godser komme under Administration. Fader til den bekendte Forfatterinde Grevinde Ida Hahn-Hahn.

nelser, har gjort hende ret besværlig i den daglige Omgang. Hendes hyppige Anmodninger om Penge synes heller ikke at behage Elise, der ofte i Brevene omtaler sine trange Kaar, disse have næppe været saa ringe endda, eftersom Elise faktisk levede ret selskabeligt og foretog hyppige Rejser, bl. a. til Carlsbad. At Elise har været noget haard ved Datteren, mærker man navnlig af det Brev, i hvilken hun i en alt andet end venlig Tone foreholder den af sit Hus og sine fem Børn stærkt optagne Husmoder, at hun ikke ved Undervisning og andet Arbejde skaffer Penge i Familiens slunkne Kasse. Brevene til Kegel ere gennemgaaende langt venligere. At Elise har gjort Adolphine til sin Universalarving synes ikke netop at være noget Udslag af Kærlighed, men af en Slags Pligtfølelse.

Ejendommeligt er det at se, hvorledes Elise, der i nogle af Brevene kalder sig en tysk Kvinde, i 1848 med Liv og Sjæl tager Parti for Danmark, hendes Vedhængen ved sin danske Familie er ogsaa stærkt accentueret. Hendes Beundring for Frederik Wilhelm den 4de deltes af mange Tyskere de første Aar af Kongens Regering; den fint dannede og kundskabsrige Konge, der havde en Passion for at holde blomstrende Taler og for at optræde med theatralisk Pomp, tilsatte imidlertid sin Popularitet ved den haardnakkede Fastholden af Enevælden og blev ved sin vaklende og ynkelige Holdning under Begivenhederne i 1848 Genstand for almindelig Foragt.

Af Brevene kan man se, hvorledes Elises oprindelig saa stærke Helbred efterhaanden svækkedes, fra det sidste Aar, hun levede, foreligger der ingen Breve til Datteren, i det Aar blev Elise svagere og svagere, hun kunde

ikke gaa, men sad i en Stol ved Vinduet eller blev kørt i en Rullestol; med Energi tog hun sig sammen, faldt intet Øjeblik hen i aandelig Sløvhed, fulgte interesseret med i alt, hvad der foregik, læste og tog imod Besøg. I Løbet af Vinteren 1855 traadte en smertefuld indvendig Sygdom til, og den 20. Marts døde den mærkelige Kvinde, 67 Aar gammel.

Den oprindelig danske Kvindes Begravelse i Berlin fik et dansk Præg: I Spidsen for Ligtoget gik Elises to danske Fættre Christian Ahlefeldt og General Hedemann, Sejrherreren fra Bov.

